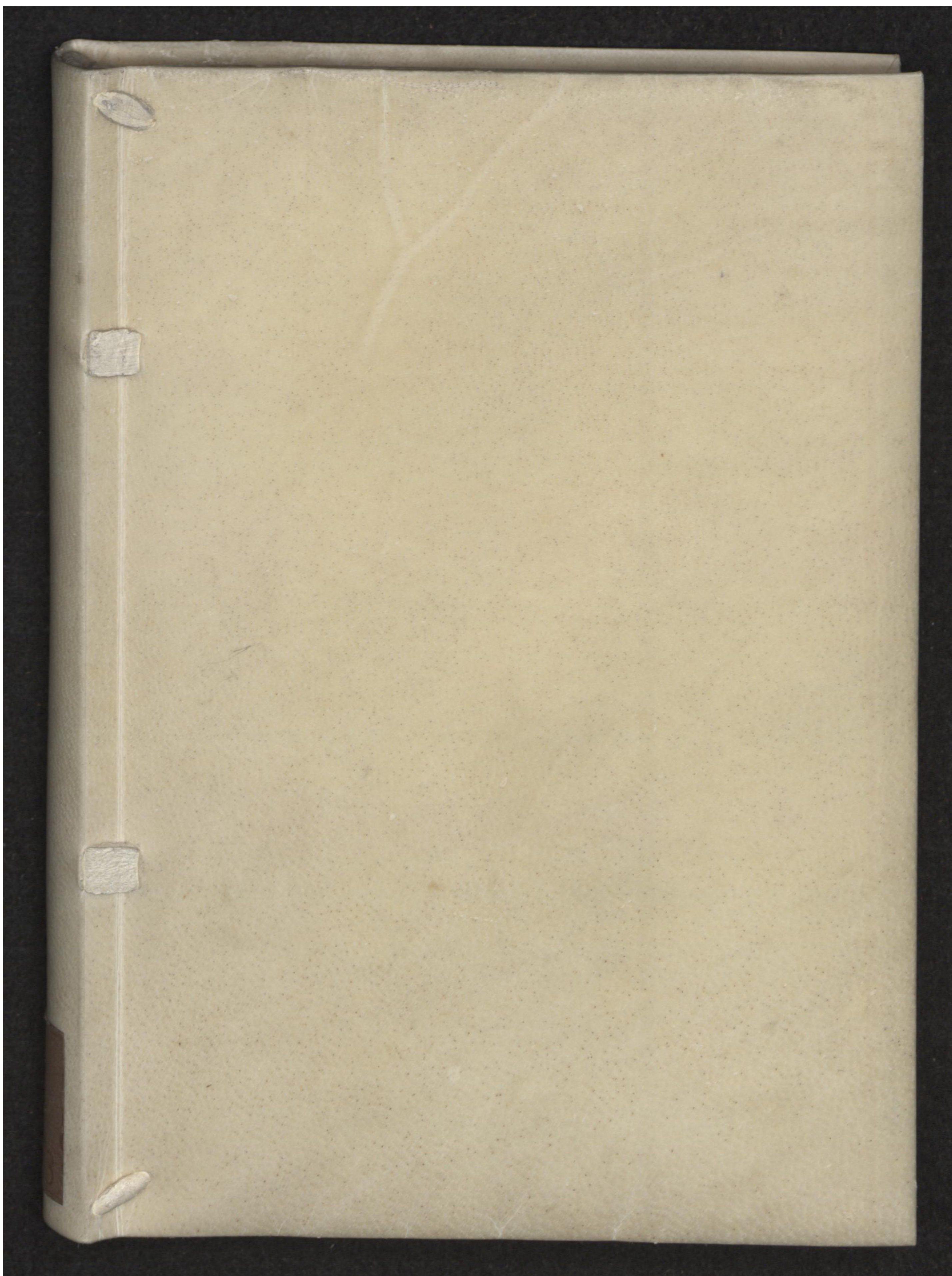
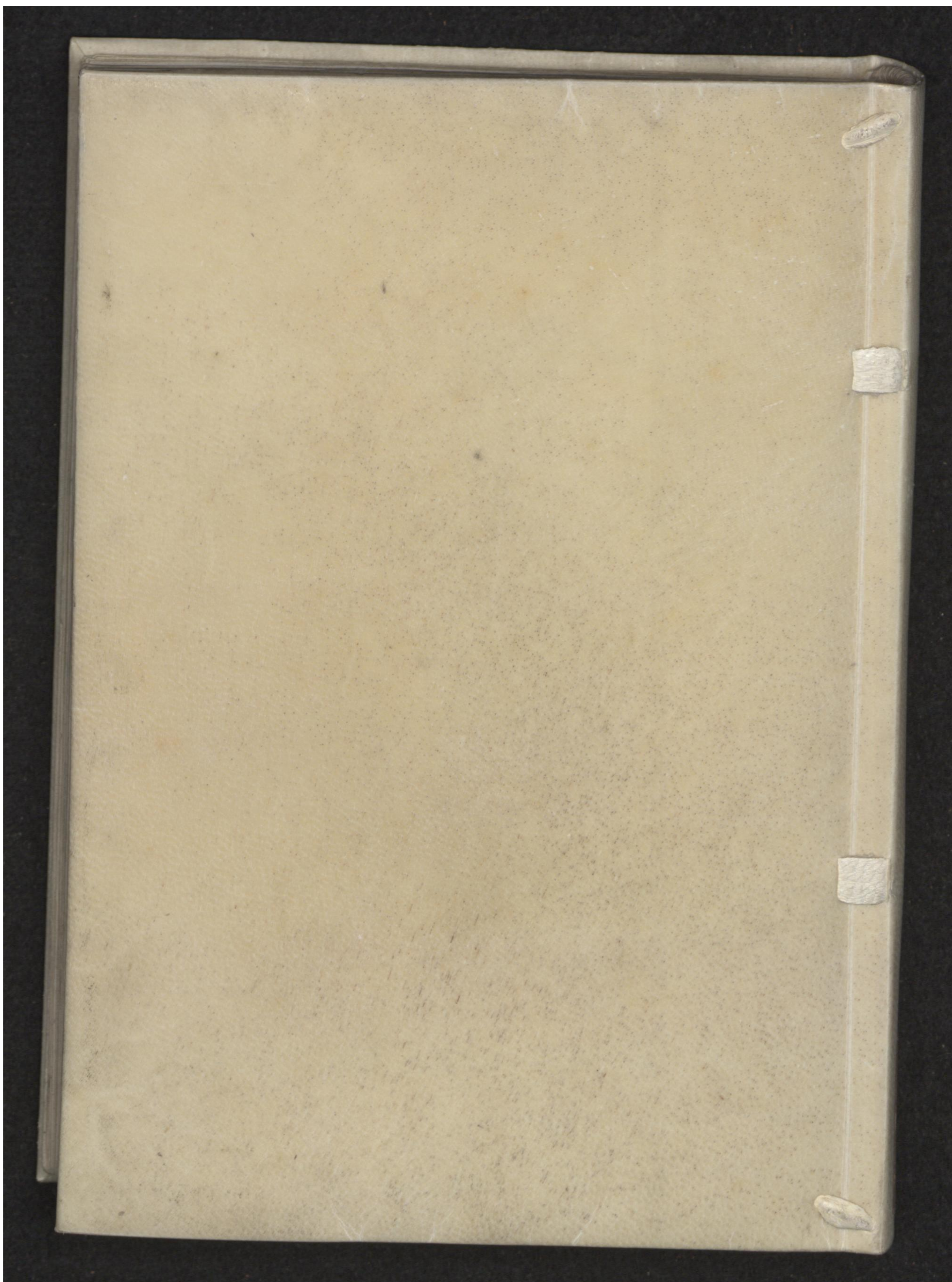

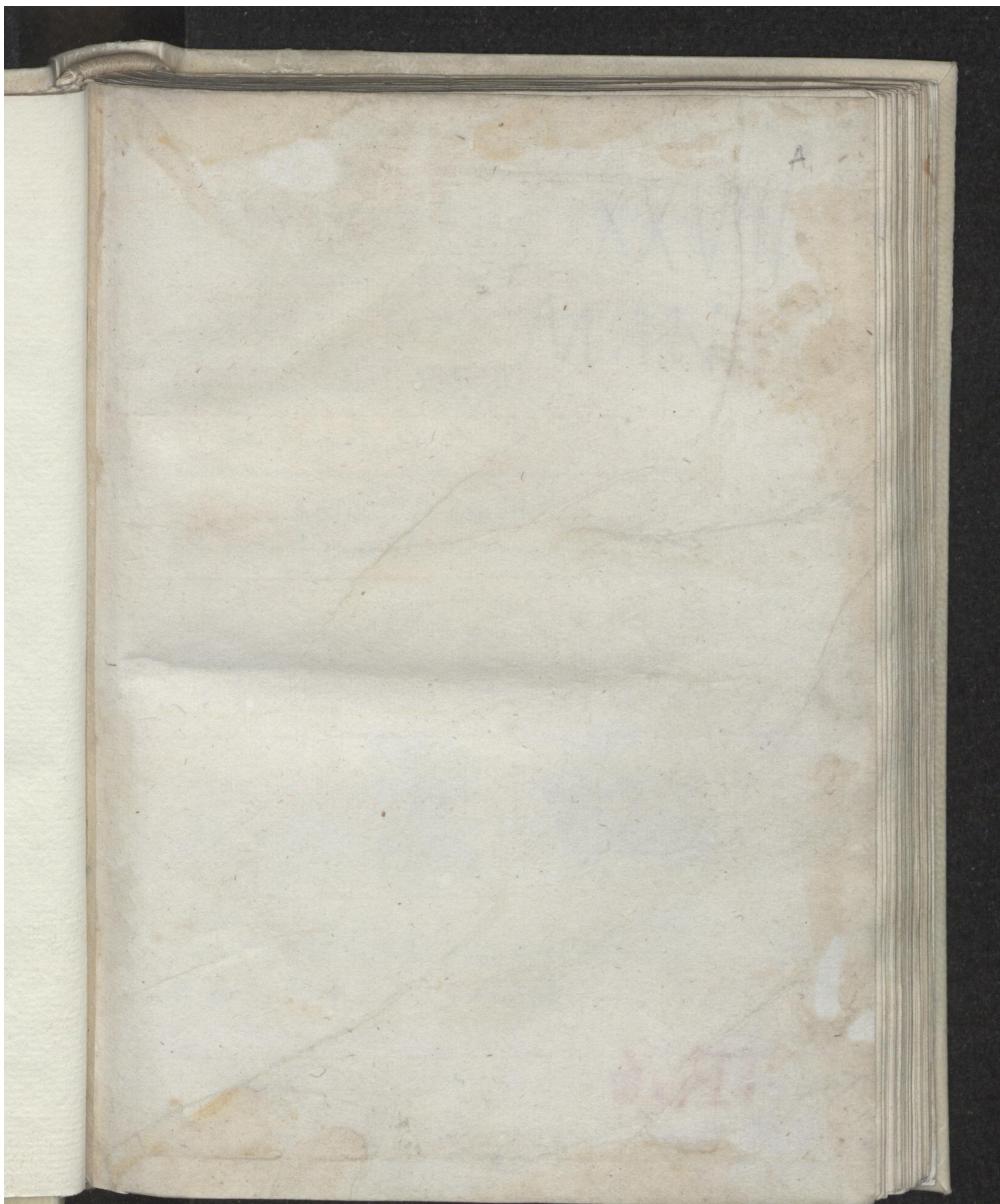

1
6
713

A

8

XXVIII

ANTIQVITATVM
ROMANARVM
PAVLLI. MANVTII
MAN
LIBER
DE. SENATV

Ad Ill.^{mum} & Excell.^{mum}
D. Iacobum Boncompagnum
Ducem Sorae,
Marchionem Vineolae, &c.

CVM PRIVILEGIO.
VENETIIS. CIƆ IƆ XXCI

ANTIQVITATVM ROMANARVM PAVLLI. MANNVCCII LIBER DE. SENATV

Ad Ill.mum & Excell.mum

D. Iacobum Boncompagnum

Ducem Sorae,

Marchionem Viniolae, &c.

CVM. PRIVILEGIO

VENETIIS. ∞ D XXCI

ILLVSTRISSIMO
ET . EXCELLENTISS.
IACOBO . BONCOMPAGNO
DVCI . SORAE
MARCHIONI . VINIOLAE
ET C.

VIS erga Te parentis mei amor, dum viueret, quanta in Te obseruantia, quodnam studium exstiterit, plerique omnes norunt; omnium illius uiri similium amore, obseruantia, studio dignissime, IACOBE BONCOMPAGNE, *Illustrissime; norunt, inquam, ex amicis utriq. uestrum communibus fere omnes, itemq.*

omnes ij, qui eius epistolam ad Te, qua suum Commentarium in orationem Ciceronis pro Archia Tibi προσεφώνησε, legere minime grauati sunt. Quamobrem haec pluribus commemorare, probareq. alijs haudquaquam necesse existimo. Tantum hoc loco illud, non Teipsum, qui mei sensum de Te, propensionemq. aduersus Te animi mirificam minime ignoras, uerum alios admonitos uelim; Si ego patris ut fortunarum, sic quoque amicitiae, quae ei cum pluribus fuit, hereditatem adij, quo iure non parua mihi Tecum coniunctio intercedat necesse est, siq. hanc coniunctionem tanto mihi usui, atque ornamento esse uoluisti, ut non mihi Maecenas, (nam id nomen leuius mihi Tuis singularibus, ac prope diuinis in me esse meritis uideatur) uerum, ut Augustus Maroni, Deus aliquis appellandus sis, qui me ab inferis paene reuocaris, Tua quidem certe semper commemoranda liberalitate afflictum excitaris, non ne ingratissimus omnium, atque omnis expers humanitatis esse videar, si, cum Tibi prope quidquid sum secundum Deum opt. max. uni acceptum referre debeam, non me, fortunasq. meas, ingenijq. mei monumenta, uitamq. ipsam dicare uelim? Nam, ut ea, quae mihi abs Te profecta sunt, quotidieq. proficiscuntur commoda, taceam, ex quibus maximam

rei

rei familiari, dignitati, ac laudi meae accessionem fieri sentio, Tu mihi illius omnis auctor otij, quidquid illud est, quod ad litterarum studia confero, unde hauriam quae studiosis grata, atque utilia futura sint, Tuq. mihi facultatis illius elargitor, qua non meas solum, sed etiam alienas lucubrationes typis mandare, & ad communem omnium utilitatem in lucem proferre possim. Quod si ego mea, cur non item patris mei monumenta nondum edita in Tuo nomine prodire, Tibiq. nuncupari uelim? qui, mihi Tecum ante institutam amicitiam ut quoad possem officijs tuerer, eaq. mihi nihil carius, nihil honestius, nihil ad omnia mea studia, atque ad omnem uitam praeclarius esse ducerem, saepissime admonebat. Ego igitur, qui illas tantum non postremas uoces, praecepta, inquam, illa postremae eius uoluntatis, quae ut pie, sancteq. coli a nobis, ac seruari debeant, tam multa a Sapientibus cauentur, religiose ad hunc usque diem seruarim, & coluerim, atque in amicitia, & unius Tui patrocinio omnia posuerim, in posterum a me ipso desciscam? Dij meliora. Quid igitur? Interpretatione usus sum, ut puto, fideli, ut ex uerbis patris mentem conijcerem, quaenam esset. Cum enim inter quaedam eius scripta, quorum partim ab ipso

inchoata,

inchoata, partim etiam affecta, relicta sunt, esset hic de Senatu R. libellus; inij consilium eius mandandi typis, iustisque, ut dixi, de caussis Tuo Illustriss. nomini nuncupandi. Quod si rem gratam umquam patris manibus feci, me gratissimam nunc facturum certo scio, qui Te huic commentario, his eius uigilijs, quarum partem maximam Tibi fuisset consecraturus si diutius uixisset, patronum adlegerem. Suscipe igitur munus hoc, quod non solum meo, sed patris ipsius nomine ad Te mitti uelim existimes. Quod etsi longe serius alijs eiusdem argumenti commentarijs, a doctis uiris conscriptis, editur, longe tamen prius ab ipso scriptum scias uelim; ne putes, in quibus ipsi cum alijs conuenit, ea surripuisse ab alijs. in quibus enim aliter sentit, ut nulli suspicioni locus est, sic ego doctorum relinquam iudicio, cui nam standum sit; atque ipsis, qui patrem semper fecerunt maximi, & in antiquarum rerum Romanarum cognitione permultum ei detulerunt, caussam integram defero. Tu, quod reliquum est, me, ut facis, ames, ac foueas, deprecor: atque Sanctissimo, ac sine controuersia Beatissimo Pontifici GREGORIO, cuius uirtute, doctrina, ac sanctimonia si saeculum umquam ullum, hoc certe nostrum AVREVM uocari iure meretur,

aliquan-

IV

aliquando meam in Eum singularem obseruantiam in memoriam redigere ne dedigneris. Fortunet Deus opt. max. consilia Tua.

Venetijs, Kal. Ian. ∞ D XXC.

Illustr.^{mae} atque Excell.^{mae} D. T.

Deuinctissimus,

Aldus Mannuccius.

INDEX

DE SENATV ROMANO

IN omni re, atque in omni sermone, nisi ea, quae agimus, aut eloquimur, ita componamus, ac digeramus, ut suis singula locis constituantur: nihil umquã neque venuste, neque pro nostra uoluntate perficitur. primum enim abest decorum illud, quod ex partibus apte cohaerentibus exsistere, elucereq. uidemus: deinde fit, ut, qui nostris consilijs propositus est finis, eum consequi sine ordine, hoc est sine ratione, non liceat. qua in re philosophiam, omnium recte dictorum, recteq. factorum parentem, satis pro eius merito ac dignitate laudare nemo poterit: quae nobis eas caussas, unde ordinis origo fluxit, suo lumine patefecit. quod nisi ita esset, & nisi ea duce uteremur: magnis in tenebris, magnisq. in erroribus uersari necesse erat. Ego igitur, cum ad urbis Romae instituta memoriae prodenda, quo nullum esse argumentum illustrius intelligebam, animum adiunxissem; feci, quod ab iis, quibus ipsa philosophia magistra fuerat, esse factum animaduerteram: cogitaui primum ad ipsam rem, de qua scripturus essem; tum ad ordinem, quem in explicanda re sequi conueniret. quod ad rem attinet, occurrebant illa, ei, qui aliquid ita litteris mandet, ut posteritati consultum optime uelit, non satis esse, quid actum sit, explicare; sed operam simul esse dandam, ut, & a quibus, & ubi, & quando quidque actum sit, studio, atque industria persequatur. erat igitur mihi accurate cogitandum, ut illustria quaeque de hominibus, de locis, de temporibus, de rebus exponerem. cumq. in hanc sententiam ipsa me ratio perduxisset; tum multo sum uehementius incitatus, postea quam M. Varroni, Romanorum om-

nium doctissimo, idem placuisse, apud Augustinum in eo libro animaduerti, qui de ciuitate Dei inscriptus est. cum enim ille uir, quo nemo umquam inter Latinos neque plura, neque meliora scripsit, rerum humanarum diuinarumq. notitiam litteris consignare, posterisq. tradere instituisset; uniuersi operis argumentum ab hominibus, a locis, a temporibus, a rebus deriuauit. cur autem homines ante loca, & loca ante tempora, & tempora ante res collocarit; hoc, quia pertinebat ad ordinem, de quo post inuentam rem considerari a me oportere dixi, examinandum, &, quam liceret accurate, inuestigandum constitui. sic igitur cogitaui: ubi pluribus in rebus, quae nobis tractandae sint, ordinem quaerimus; tum naturam spectari solere, tum dignitatem. quae natura priora sunt, ea, quod ad naturam attinet, priorem quidem locum sibi iure uindicant: sed, quia nonnumquam ab iis, quae posteriora sunt, dignitate uincuntur; dignitati natura cedit, & ignobilioribus nobiliora in ordinis ratione praeponuntur. quae uero eiusmodi sunt, ut simul nata, simulue fuisse uideantur; ea, quia, quod est naturae, in eo paria sunt, dignitatis habita ratione disponuntur. cum igitur M. Varro, homo peracutus, &, quod illius scripta declarant, in Aristotele uersatus, hominem & locum consideraret; hominemq. esse loco natura posteriorem intelligeret; quia omnis homo est in loco; &, quod aliqua re continetur, ipsa re, quae continet, posterius est: omissa natura, dignitatem secutus est; hominemq. loco, natura posteriorem, quia tamquam locatum continetur a loco, dignitate priorem, quia rebus inanimatis animatae praestant, anteposuit. sequebatur post hominem & locum loci & temporis comparatio. in his, cum natura potius quam dignitate differant; non ad dignitatem, sed ad eam, qua una differunt, naturam spectari necesse fuit. patet enim, tempus esse non posse, nisi locus sit; quia tempus est mensura motus, & omnis motus est in loco: locus autem ut cum tempore sit, necesse non esse; quia nihil ad definitionem loci tempus affert. quod si tempus a loco pendet, locus autem a tempore non item: non tempus loco, sed locum tempore natura priorem esse constat. uerum, quia, ut ante tempus locus esset, non tamen necessario sequebatur, ut tempus

ante

ante rem: (poterat enim ita tempus esse post locum, ut non tamen proxime sequeretur) in his quoque habita naturae ratio est: &, quia non esse res sine tempore, tempus autem sine re esse potest; ex utriusque natura patuit, ita ante rem constitui tempus oportere, quemadmodum ante tempus locum, & ante locum hominem esse collocandum, ipsa iam ante ratio demonstrauerat. Recte igitur Varro prius de hominibus, quam de locis, ex dignitate; & prius de locis, quam de temporibus, de temporibus, quam de rebus, ex natura, sibi agendum putauit. recte igitur & ipsi fecimus, quod in nostris Romanarum antiquitatum libris eundem, quem Varro probauerat, ordinem secuti sumus, non tam hominis auctoritate, & exemplo, quam, ut ostendimus, ipsa ratione, & ueritate commoti. Romana Respublica, ut homo ex anima & corpore, sic ipsa e senatu & populo constituta, ceteris rebuspublicis tantum antecelluit, quantum homo ceteris animantibus. sed, quia communis quasi quaedam lex est in omnibus rebus, ut ordinem diuturnitas, perturbationem interitus consequatur: propterea, quam diu ueteres leges, & instituta maiorum in urbe Roma uiguerũt; tam diu stetit imperij dignitas, neque rempublicam aut externae uires affligere, aut ulla debilitare domestica seditio potuit. ubi uero extraordinariis imperiis locus esse coepit; & ciuium animos pecuniae cupiditas infusa corrupit, aut gratia deleniuit: tum, primo quidem de suo statu moueri, ac leuiter quasi nutare respublica coepit: deinde, cum ad eam confirmandam aliis animus, aliis consilium deesset, uehementius labefactata, ad extremum tota corruit. qua in cogitatione cum & diu, & perattente essem uersatus; ipsa mihi ratio facile persuasit, ordinis & conseruationis caussam a senatu emanasse, perturbationis & interitus a populo. quare, ut nos quoque ordinem tueamur; qui quanti sit, exemplo magnarum rerum intelligimus: de senatu primum, mox de populo narrabimus: tum, quae ad explicandam Romanarum rerum notitiam pertinent, reliqua, suo quidque loco, persequemur.

De origine Senatus.

ROMVLVS, primus rex, & creator urbis, matre Rhea Siluia, uirgine Veſtali, incerto patre natus, cum Numitori, materno auo, regnum Albae, caeſo eius fratre Amulio, reſtituiſſet; magna quaedam animo ſpectans, fatis ducentibus ad urbem condendam cum tribus hominum millibus Alba profectus, in Palatino colle, ubi a Fauſtulo paſtore, eiusq. uxore Laurentia fuerat educatus, optimo augurio ſedē conſtituit. ibi paruae urbis, quae domina gentium futura erat, iactis fundamentis, cum ſe ſuosq. muro circumducto muniiſſet; uniuerſam multitudinem in tres partes, quas tribus appellauit, diſtribuit, & unamquamque partem in denas, quas curias nominauit: ut ex tribus tribubus triginta omnino fierent curiae: quae ſuum ſingulae ſacellum, ubi ſacra facerent, deosq. colerent, habuerunt: curiaeq. & ipſa ſacella ſunt appellata. poſt hanc diſtributionem in partes, aliam rurſus in hominum genera fecit. non enim, ut quaedam nationes, uiribus impetuq. corporis fretae, in armis omnia poſuit; ſed ita ſe ad incrementa regni optime conſulturum arbitratus, ſi conſilium uiribus adiungeret; ex omni ciuium numero centum deligi uoluit, qui aetate, atque prudentia ceteros anteirent. in quo ſapientiſſimi regis moderationem & ingenium licet animaduertere: qui neque ſorte in ſenatu inſtituendo, neque ſuo tantum iudicio ſibi utendum cenſuerit: cum, maximi momenti rem ſi ſorti committeret, imprudentiae uideret eſſe; ſi ſuo unius iudicio, arrogantiae. ſortem igitur excluſit omnino: iudicium in ſummo honore mandando & ſuum eſſe uoluit, & ciuitatis; ſed ita, ut ciuitas maiorem, quam ipſe, qui rex erat; ipſe maiorem, quam unus ciuis, poteſtatem haberet. ita, cum ciuium gratiae tribueret plurimum, habuit tamen, quam debuit, ſuae quoque rationem dignitatis. cum enim ipſe, qui pro regio iure ſenatores legere omnes poſſet, unum modo legiſſet; in quo praecipuo iure fuit; quia reliquorum ciuium, ut unus aliquis unum ſenatorem legeret, nemini

conceſſit: ciuitati, ut reliquos nonaginta nouem legeret, largitus eſt. nam, cum tres tribus, & ex tribubus triginta curias, ut diximus, feciſſet; primum a ſingulis tribubus trinos ſenatores, hoc eſt nouem omnino, creari iuſſit; deinde a ſingulis curiis item trinos; qui nonaginta fuere. ita ad nouem, quos tribus legerant, additis nonaginta, quos curiae crearant, & eo, quem ipſe primum legerat, quaſi duce adiuncto, centum conſiliariorum numerum expleuit. hos ad priuatarum rerum conſultationem non adhibebat: ſed ita conſtituit, ut de priuatis iniuriis & ipſe ſine ſenatoribus, & ſenatores ſine ipſo iudicarent, ipſe de maximis, ſenatores de minimis. at uero, quae ad regnum ſpectarent, omnia per eos cognoſci, ſtatuiq. uoluit; quodq. maior pars cenſuiſſet, id uincere. quod inſtitutum Dionyſius Halycarnaſſeus, uel ueritatem ſecutus, uel ambitioſus in ſuos, Romulum a Laconibus tranſtuliſſe narrat: apud quos non pro ſuo iure, quidquid uellent, reges peragebant; ſed iuris omnis publici penes ſenatum poteſtas erat. hoc quidem aliquandiu Romulus ſeruauit: mox & diuturna conſuetudine regnandi, & multis magnisq. uictoriis elatus, cum ad ſuum arbitrium reuocare omnia coepiſſet; nihil ad ſenatores referret; non abſuit ſuſpicio, ab iratis ob eam cauſſam ad Caprae paludem fuiſſe diſcerptum. Fuit uero ſenatus eximia dignitas & ante reipublicae tempora, & multo etiam magis poſt liberam ciuitatem: isq. ordo ceteris ordinibus, publicisq. conſiliis omni honore, atque auctoritate ſemper antecelluit. populo enim, quod ait Liuius, magiſtratus praeerant, magiſtratibus autem ſenatus. quod ipſum & Cicero in oratione pro Sextio ſatis plane ſignificat his uerbis: Maiores noſtri, cum regum poteſtatem non tuliſſent, ita magiſtratus annuos creauerunt, ut conſilium ſenatus reipublicae praeponerent ſempiternum. ſenatum reipublicae cuſtodem, praeſidem, propugnatorem collocauerunt. huius ordinis auctoritate uti magiſtratus, & quaſi miniſtros ſummi conſilij eſſe uoluerunt. Patres autem ſenatores appellati, tum ob honorem, tum ut ciuitatem patria quadam caritate, ſtudioq. complexi, totam ſuis conſiliis, ſuaq. prudentia fouerent. inde patriciae familiae, quae ab his originem duxere, nomen acceperunt. Atque a principio, ſa-

cra curare, magiſtratus gerere, ius dicere, tantum ad patricios, id eſt ad ſenatores, pertinuit. plebeij agros plerique colebant; &, ut homines rudes, ciuilibus negotiis abſtinebant, ruſtica re, aut quaeſtuariis artibus uictum ſibi comparantes. ab agris in urbem ueniebant, uel ut magiſtratus crearent, uel ut leges ſciſcerent, uel ut bella, a rege rogati, ſuffragiis iuberent. haec enim tria, cum cetera per ſenatum omnia curarentur, a populo ſtatuebantur: & hanc illi poteſtatem Romulus permiſit, neque tamen abſolutam, ſed ita, ut, quod plebs iuſſiſſet, id tum demum ratum eſſet, ſi ſenatus idem approbaſſet. poſt exactos reges uideo rationem eſſe commutatam. non enim de plebiſcitis ſenatus iudicauit: ſed ea, quae ſenatus decreuerat, populi arbitrio ſubiecta, tamquam a domino pendebant, preſertim ſi aut ad magiſtratus, aut ad leges, aut ad bellicam rationem ſpectarent: ut confirmanda potius per populum, quae ſenatus decreuerat, uiderentur, quam, quae populus iuſſerat, per ſenatum. quod magnis in republica motibus & contentionibus cauſſam praebuit. in quem fere morbum omnes ciuitates delabi neceſſe eſt, quae, ne peregrinis militibus ad bella utantur, plebem urbanam armis aſſueſcere patiuntur. inſoleſcit enim facile plebs: &, ubi ſe, quod libeat, intelligit poſſe; quid liceat, non attendit: ui contra conſilium, armis contra leges utitur. ita fit, ut gubernacula reipublicae, extorta de manibus optimorum ac ſapientiſſimorum ciuium, improbi & imperiti homines, nullo publico conſilio, pro ſua temeritate, libidineq. tractent. quod cum euenit; tum libertas, quaſi recto curſu amiſſo, fluctuat, & iactatur, non quatenus conſeruari poſſit, ſed uſque eo, ut naufragium paſſa diſperdatur. quae quia in utramque partem ſatis accurate diſputabuntur in eo libro, in quo tres trium aetatum florentiſſimas reſpublicas, Spartanam, Romanam, Venetam, inter ſe comparabimus: omiſſo, quod huius loci non eſt, argumento, id, quod inſtituimus, perſequamur.

Romulus, ut erat ſingulari conſilio & alta quadā mente praeditus, cum uereretur, ne quid iniuriae plebs, per inſcitiam circumuenta, a ſenatoribus ferret; indeq. concordiam, ſine qua diuturnum nihil eſt, exorta ſeditio diſſolueret; uniuerſae ciuitatis animos quaſi quodam neceſſitudinis uinculo coniunxit.

conſtituit

constituit enim clientelas & patrocinia. quod erat huiusmodi; ut plebeij patronum sibi deligerent e senatoribus, quem quisque uellet; Senatores plebeiis in clientelam receptis fidem suam ac studium benignissime praestarent. erat autem haec inter utrosque officiorum uicissitudo; ut patricij plebeios, ab usu rerum urbanarum imperitos, consilio erudirent; accusatos defenderent; praesentes, absentes, omni ope tuerentur: contra, clientes ad collocandas senatorum filias, si parentibus copiae non suppeterent, de suo conferrent; in aeris alieni dissolutionem gratuitam pecuniam erogarent; ab hostibus in bello captos redimerent; in magistratibus & honoribus officiosa sedulitate deducerent, ac reducerent. quod si clientem patronus, aut patronum cliens accusasset, contraue testimonium dixisset, aut suffragium tulisset; is proditionis lege tenebatur; eumq. qui occidisset, pie fecisse, & inferno Ioui hostiam mactasse putabatur. atque huiusmodi clientelae quamquam ab initio potissimum urbanae plebis caussa sunt institutae; tamen per ea, quae consecuta sunt, tempora, aucta iam urbis ditione, ita sunt amplificatae, ut non coloniae solum, sed gentes etiam, aut bello uictae, aut societate amicitiaq. populo Romano coniunctae, sese ciuium Romanorum in patrocinia contulerint. sic M. Marcellum Syracusani, Q. Fabium Allobroges, alios alij, a quibus uicti fuerant, eosdem post uictoriam patronos habuerunt. cuius officij tamquam hereditas etiam ad posteros peruenit. numquam enim neque Siculis Marcellorum, neque Allobrogibus Fabiorum fides officiaq. defuerunt. Factum est autem, ut, quam diu soli patricij senatum tenuerunt, tam diu sub eorum tutela plebeiae familiae fuerint. ubi uero non patriciis modo, sed generatim omnibus ciuibus senatoria dignitas patuit: tum, ut cuique magis libuit, patronum sibi, siue patricium, siue plebeium, adoptauit. discrimen enim in deligendo nullum esse potuit; cum, honoribus inter omnes ciues communicatis, aeque plebeij hominis ac patricij polleret auctoritas.

Sed, ut tamquam in uiam, unde paullulum diuertit, oratio redeat; quae fuerit in primis senatoribus creandis ratio, ea, quae iam exposuimus, declarant. reliquos senatores, qui deinde ante liberam ciuitatem aut in demortuorũ locũ suffecti, aut augen

di

di ſenatus cauſſa creati ſunt, non populi ſuffragiis, ſed uolunta-
te iudicioq. regis in ampliſſimo ordine perueniſſe exiſtimarim. neque uero me in hanc opinionem inanis quaedam coniectura ducit: ſed Liuij ſequor auctoritatem: cuius haec ſunt uerba libro IV. in concione C. Canuleij trib. pl. Cauent, ne ſocietur ſanguis. quid, hoc ſi polluit nobilitatem iſtam ueſtram; quam plerique oriundi ex Albanis & Sabinis, non genere, nec ſanguine, ſed per cooptationem in patres habetis, aut ab regibus lecti, aut poſt reges exactos iuſſu populi: ſinceram ſeruare priuatis conſiliis non poteratis, nec ducendo ex plebe, neque ueſtras filias ſororesq. enubere ſinendo e patribus? Id & Feſtus confirmat his uerbis: Reges legebant, ſublegebantque quos in conſilio publico haberent. Intelligit autem de aucto ſenatu, cum ait, Legebant; cum uero, Sublegebant, de ſuffectis in demortuorum locum regno ſublato, utrum a populo, an a cenſoribus creati ſenatores ſint, abſurde non nulli dubitant. nam, etſi utrumque legitur: non tamen alterum eſſe uerum, alterum a ueritate diſſentire neceſſe eſt. omnem enim dubitationem tollit una diſtinctio. a regibus eiectis cooptandorum ſenatorum ius populus habuit in multos annos, id eſt donec cenſores creati ſunt. cenſura non illa quidem ob eã cauſſam eſt inducta, ut eſſet magiſtratus, a quo uno ſine populi ſuffragiis ſenatores crearẽtur, ſed, quod in populo permultos annos incenſo neque differri cenſus poterat, neque conſulibus, cum tot populorum bella imminerent, temporis fore ſatis ad id negotium uidebatur. deinde tanto incremento, ut ait Liuius, hic magiſtratus auctus eſt, ut morum diſciplinaeq. Romanae penes eum regimen, ſenatus equitumq. centuriae, decoris dedecoriſq. diſcrimen ſub eius ditione, publicorum ius priuatorumq. ſociorum, uectigalia populi Romani ſub nutu atque arbitrio eſſent. Creauit igitur ſenatores populus ante cenſurã inſtitutam, atque etiam poſt cenſuram per aliquot annos, ut ex Liuianis uerbis, quae proxime recitaui, facile colligitur. cenſorum deinde poteſtas fuit in legendo ſenatu. quod auctoritate ueterum confirmare, puto eſſe ſuperuacaneum. millies enim in hiſtoria ſcriptum eſt. at de populo ſenatores creante, quia non ita crebris exemplis declaratur; ea, quae ſunt in Canuleij concione, Liuij uerba

hunc in locum transferre necessarium duximus. quod si quis uno exemplo contentus non est, illa Ciceronis in oratione pro Sextio, quae sunt apertissima, ad Liuij testimonium adiungat. Maiores, inquit, nostri, cum regum potestatem non tulissent, ita magistratus annuos creauerunt, ut consilium senatus reip. praeponerent sempiternum, deligerentur autem in id consilium ab uniuerso populo, aditusq. in illum summum ordinem omnium ciuium industriae ac uirtuti pateret. quibus uerbis non modo id, quo de agimus, patet, senatores uniuersi populi suffragiis a principio creatos esse; uerum etiam hoc significatur, honorem illum non solis patriciis fuisse mandatum, sed, contra quam reges instituerant, promiscue modo patriciis, modo plebeiis, vti maxime consilio, meritisq. erga rempublicam praestarent. quo factum est, ut numquam uiris fortibus, ac sapientia praeditis, ciuitas eguerit. est enim, ut ille inquit, diuinum bonum honor: & ad praeclare agendum nihil magis, quam honoris gloriaeq. cupiditas, impellit. quod si praemia tolluntur; & debita uirtuti merces denegatur: languescit in ciuibus industria, & extinguitur animorum illa uis, atque alacritas, quam etiam in ijs, qui obscuris parentibus nati sunt, proposita merces facile solet excitare. quocirca reipublicae rationibus in eo consultum est egregie, quod bene merentibus, si peregrini essent, ciuitas; si ciues, ordo in ciuitate amplissimus praemij loco datus est. sed, ut in re pergamus; (paullulum enim extra rem egressa uidetur oratio) quaeri potest a curiosis hominibus, quibus comitiis a populo senatores crearentur, curiatis ne, an centuriatis, an tributis. hic, si omnis nostra cognitio pendet ab exemplis, &, nisi ueterum testimonio comprobetur, inanis est: sane, quid dicam, non habeo; ualdeq. mihi, quod aiunt, aqua haeret. nomen enim conitiorum, quibus senatoria dignitas ante creatos censores tribuebatur, nulli prorsus docent antiquorum libri. sin autem, ubi exemplorum inopia laboramus, aliqua tamen ueritatis inuestigãdae spes relinquitur: non deest, quod quaerentibus respondeam. puto enim; nec opinor absurdum esse, quod puto; cum senatorius ordo ceteris ordinibus dignitate praestaret; eos homines, qui in illum ordinem adscripti sunt, ijs comitiis id muneris ac-

cepiſſe, quae omnium comitiorum praeſtantiſſima, ac nobiliſſima ducerentur. ea porro ſine dubio centuriata fuerunt: quibus & maiores magiſtratus creatos, & maxima bella eſſe iuſſa, & leges eas eſſe latas, quae maxime e republica uiderentur, uetuſtatis monumenta declarant. Creatis uero cenſoribus, creatos eſſe curiatis comitiis ſenatores, legimus apud Feſtum: in quo ſcripta ſunt haec: Tribunicia poteſtate ſancitum eſt, ut cenſores ex omni ordine optimum quemque curiatum in ſenatu legerent. uetus illud Romuli inſtitutum, qui primos ſenatores curiatis comitiis legi uoluit, ſpectarunt ſine dubio tribuni pl. idq. renouandum exiſtimarunt. Iniicitur & in eo ſcrupulus, quod, exactis regibus, poteſtatem legendorum ſenatorum ad populum delatam eſſe diximus. hoc enim Liuius, & Tacitus, & Feſtus refellere omnino uidentur: qui ſenatum, quem Tarquinius Superbus caedibus exhauſerat, nouis ſenatoribus repletum ac reſtitutum a conſule prodiderunt. etſi, cum in re conſentiant, differunt in nomine. nam Liuius, & Tacitus L. Brutum conſulem nominant; Feſtus P. Valerium, cui Publicolae cognomen fuit. ego, etſi, uter fuerit, ad rationem doctrinae nihil attinet; Liuium tamen, & Tacitum potius, quam Feſtum, ſequi malim: primum, quia libentius & duobus, quam uni, & uetuſtioribus, quam recentiori, aſſentior: deinde, quia, cum L. Brutus ad conſtituendam libertatem omnes curas, omniaq. ſtudia ita intenderet, ut ſingularem in eo, maximeq. propriam laudem ferret; qui etiam filios ſuos, de reſtituendo Tarquinio rege cogitantes, interfici iuſſerit; inter primas illius actiones eam fuiſſe conſentaneum eſt, quae ad confirmandam cuſtodiendamq. libertatem momenti plurimũ habere uideretur. nam, ſi ſapientium conſilio, & conſulentium auctoritate ciuitatibus conſulitur: conſilium in ſenatu ſummum fuit, auctoritas uero, etiam regum aetate, maxima. quare, quod e publica re maxime fuit, id nulla interpoſita mora factum eſſe uериſimile eſt: ut tria L. Bruti praeclara facinora pro inducenda ſtatuendaq. libertate numerentur; unum, quod & primum, & omnium maximum fuit, regem Tarquinium eiicere; alterum, conſules creare, dignitate regia, poteſtate legibus definita; tertium, ſenatum conſtituere, cuius auctoritate

conſules

consules uterentur. Haec de Consulis nomine. de re ita statuo; in eo, quod dixi, de populi potestate in senatoribus legendis, Liuij, & Taciti, & Festi sententiam ab opinione mea non discrepare. nam senatores illos, qui ad explendum trecentorum numerum creati sunt, lectos quidem primum iudicio consulis existimo; deinde tamen, ipso, qui legerat, consule ferente, populi suffragiis esse comprobatos. quam in creandis senatoribus, ante censorum tempora, perpetuam fuisse consuetudinem duco: ut neque consul sine populi consensu Senatorem vllum fecerit; neque populus, nisi de quo rogaretur a Consule, suffragia tulerit. quod si, quod factum deinde non est, uni L. Bruto licuisse uelis, ut sine populi suffragiis centum & sexaginta quattuor homines (tot enim fuisse Festus ait) in curiam induxerit: detur hoc uiri excellentis eximiae virtuti: ut, quem uindicem, auctoremq. libertatis populus habuerat, eius in restituendo senatu liberum esse iudicium uoluerit. Reges igitur primum senatores crearunt, sed Romulus, quod ex Dionysio liquet, curiatis comitiis; reliqui reges nullis, opinor, comitiis, ipsorum arbitratu: quod a Liuio, ex Canuleij persona, traditum ostendimus. in republica, censoria potestate nondum inducta, creatos a consulibus, aut a tribunis mil. consulari potestate, docet Festus: comitia nulla nominat. ego tamen, quae non nominat, excludi non puto. sed uidelicet id significat, iudicio primum consulum, aut tribunorum delectos, qui senatoria dignitate honestaremur: deinde, quos illi delegerant, populi suffragiis mox esse comprobatos, etiam si non aperte narrat, licet tamen intelligere: neque dubitationi locum ullum Liuius relinquit, cum ait in eadem illa Canuleij concione: Aut ab regibus lecti, aut, post reges exactos, iussu populi. nec a Liuio dissentire Ciceronem ostendimus, qui scripserit illa in oratione pro Sextio: Deligerentur in senatum ab uniuerso populo. De numero autem senatorum, quos Romulus legit, aut quos alij reges adscripserunt, difficilis quaestio est: de qua nostram sententiam exponemus: ut moneri tamen, & corrigi, si minus recte senserim, facile patiar, atque adeo uehementer cupiam. Romulus, ut Dionysio teste iam probatum est, centum creauit, ex iis tantum, quos ipse secum adduxerat.

xerat. postea, ciuitate Sabinis communicata, totidem adscripsit. quod idem Dionysius, & praeterea Plutarchus ostendit. a Romulo ad Hostilium, qui tertius Romae regnauit, ducenti tantum fuere. nam Numa senatum non auxit, totus ad res diuinas conuersus. Hostilius, Alba euersa, non plures senatores, sed plures patricias familias fecit, quae ordinis senatorij possent esse participes. ita quasi seminarium auxit. ita creandorum senatorum, septem patriciis familiis, quas Dionysius, Liuiusq. nominant, adiectis: numerum tamen, qui antea fuerat, eundem reliquit. Secutus est Ancus Marcius. hic neque ad senatum, neque, quod traditum sit, ad patricias familias addidit. Quinctus rex Tarquinius Priscus senatores centum allegit: ut omnino trecenti fuerint. de quo Liuius, Nec minus, inquit, regni sui firmādi, quam augendae reip. memor, centum in patres legit: qui deinde minorum gentium sunt appellati. at Cornelius Tacitus lib. XI. familias maiorum gentium a Romulo, minorum a L. Bruto dictas esse narrat. ego hoc nomen commune omnium fuisse crediderim, qui tam a Tarquinio, quam a L. Bruto, ut ait Liuius, aut, ut Festo Pompeio placet, a P. Valerio Bruti collega, suffecti sunt. sicuti &, patres conscriptos senatores eos dictos esse, crediderim, quicumque ad ueteres patres, quos Romulus scripserat, uel a Tarquinio, uel a consulibus post eiectos reges adscripti sunt. quod tamen haud sane diuturnum nomen fuit. nam reip. temporibus hac appellatione senatores non distinguebantur, sed omnes aeque modo Patres, modo Patres conscripti dicebantur. Sed de trecentis a Prisco factis magna inter Liuium, & Dionysium, ac Plutarchum uidetur esse controuersia. nam Liuius libro I. centum modo senatores fuisse, cum Romulus obiit, non dubie significat his uerbis. Timor deinde patres incessit, ne ciuitatem sine imperio, exercitum sine duce, multarum circa ciuitatum irritatis animis, uis aliqua externa adoriretur. & esse igitur aliquod caput placebat: & nemo alteri concedere in animum inducebat. itaque rem inter se centum patres, decem decuriis factis, singulisq. in singulas decurias creatis, qui summae rerum praeessent, consociant. decem imperitabant. unus cum insignibus imperij, & lictoribus erat. quinque dierum spatio

finiebatur

finiebatur imperium, ac per omnes in orbem ibat: annuumq. interuallum regni fuit. id ab re, quod nunc quoque tenet nomen, Interregnum appellatum. fremere deinde plebs multiplicatam seruitutem: centum pro uno dominos factos. centum nominat. de centum e Sabina gente a Romulo creatis nusquam meminit. at Dionysius libro Romanae historiae II. & Plutarchus in Romuli uita, ducentos fuisse post initam cum Sabinis societatem, plane narrant. utrum igitur Liuio nostro, an duobus Graecis, habenda fides est? rem perpendere soleo, non homines. si consequi ueritatem non licet; in re dubia, quod uerisimilius est, sequor. ueri autem multo similius est, quod Dionysius, & Plutarchus tradunt, ducētos fuisse Romae senatores, cum Romulus interiit. nam si, ut ipse Liuius ait, non modo commune, sed concors etiam Romulo, & Tatio regnum fuit: quis credat, eius ordinis, qui esset in ciuitate amplissimus, expertes Sabinos fuisse? quae ista inter duos populos communio, quae cōcordia fuisset? at homini in Italia nato Romanas res notiores fuisse, quam Graecis, uerisimile est. immo Graecis potius, qui Romae uiuerent, quam Italo, qui Patauij. hoc mihi ita uidetur. cupio tamen ab ijs, qui mihi iudicio doctrinaq. praestant, diiudicari. ipse enim me, ut ingenue fatear, non satis explico. nam, si de ducentis senatoribus contra Liuium cum Dionysio, & Plutarcho sentimus: nos quidem, ut diximus, quod ad hanc partem attinet, uerisimile sequimur: sed ex altera parte difficilem in nodum incidimus: quia, trecentorum senatorum numerus a quo rege sit explicatus, non facile statuemus. ab Hostilio ne, dicemus? at post eum Tarquinius Priscus centum addidit. a Prisco? at Hostilius ante eum ex Albanis familiis, ut cum Liuio Dionysius affirmat, ordinem senatorium auxit. plures igitur, quam trecenti, uidebuntur. dixi equidem, nec nihil omnino dicerem, componi rem ita posse, ut Hostilius non senatum, sed earum familiarum, unde senatores legi solerent, numerum adauxerit. uerum, quod dixi, uereor ut satis firmum sit: cum & Liuius libro I. de senatu ab Hostilio rege aucto manifeste narret: ait enim: Templum ordini ab se aucto curiam fecit, quae Hostilia usque ad patrum nostrorum aetatem appellata est; & Dionysius libro III. familias Albanas

ab Hoſtilio ſenatus participes eſſe factas, non obſcure dicat. quare, ut in dubia cauſſa, uetus illud, Non liquet, pronunciabimus. Oritur etiam alia dubitatio, cur Plutarchus in Numa, cum de rege in Romuli locum ſufficiendo ageretur, centum & quinquaginta ſenatores fuiſſe dicat. in quo neque cum Liuio, & Dionyſio conſentit; quorum alter, ut oſtendi, centum ſignificat fuiſſe; alter, ducentos Romanis, & Sabinis factos eſſe, tradit: neque, quod miremur magis, ipſe ſibi ſatis conſtat: qui in Romuli uita, centum Romanis ſenatoribus, totidem & Sabino populo adiectos eſſe, dixit. nam, ſi, a quo tempore ducenti facti ſunt, ad interitum Romuli quinquaginta periiſſe credamus; ut ne plures, quam centum & quinquaginta, ſuperfuerint: hanc opinionem facile ratio refellet. quis enim, cum ſenator aliquis é uita diſcederet, neminem a Romulo ſuffectum exiſtimarit? an deminui ſenatum quotidie magis, & ad nihilũ redigi pateretur? non eſt ut credi poſſit. quare ne hic quidem mihi ſatis liquet. Quod reliquum eſt, ſatis patet, neque negat quiſquam, cum Tarquinius Superbus regnare coepit, trecentos omnino fuiſſe; cum eiectus eſt, multo pauciores. qui enim regnum nõ, ut ante ipſum alij, populi iuſſu, patribus auctoribus accepiſſet, ſed, ſocero ſuo, Tullio rege caeſo, per ſcelus occupaſſet; neglecta ſuperiorum regum conſuetudine, ſenatum de publica re numquam conſuluit; ſuam uoluntatem pro ſenatu uoluit eſſe; numerumq. ſenatorum non modo non auxit, uerum etiam, quo deſpectior, atque infirmior eſſet is ordo, quem ſoceri ſtudioſum cognouerat, quotidianis caedibus imminuit. quo deinde Bruti uirtute pulſo, P. Valerius conſul, ut ait Feſtus, ob inopiam patriciorum ex plebe allegit in numerum ſenatorum C L X I V; ut explerent numerum ſenatorum C C C. qua in re partim conſentire eum cum Liuio, partim diſſentire uideo. conſentit de plebeiis tunc primum in ſenatum allectis. nam id ſine dubio ſignificat Liuius, cum ait lib. I I. Mirum, quantum id profuit ad concordiam ciuitatis, iungendosq. patribus plebis animos. diſſentit in eo, quod Liuius non a P. Valerio, ſed ab ipſo Bruto expletum eſſe trecentorum numerum affirmat, his uerbis: Brutus prior, concedente collega, faſces habuit. is, omnium primum, auidum nouae libertatis populũ, ne poſtmodum flecti precibus, aut donis regiis

poſſet,

posset, iureiurando adegit, neminem Romae passuros regnare: deinde, quo plus uirium in senatu frequentia etiam ordinis facere, caedibus regis deminutum patrum numerum, primoribus equestris gradus electis, ad trecentorum summam expleuit. Dionysius autem, ab utroque dissentiens, neque a Valerio, neque a Bruto, sed ab utroque simul expletum esse numerum senatorum, neque CLXIV, ut Festus, sed C dumtaxat esse adiectos, in historia sua scriptum reliquit. in hoc tamen omnes consentiunt, ex plebe nouos senatores esse allectos. nam, etsi non de plebe, sed de primoribus equestris ordinis Liuius meminit: nihil tamen obstat, quin de plebe intelligatur: cum equester ordo patriciorum, & plebeiorum aeque communis esset. in quo quasi suorum uerborum interpres ipse Liuius uidetur esse: subiungit enim, ad concordiam ciuitatis, iungendosq. patribus plebis animos id maxime profuisse. & Festus duobus in locis modo plebem, modo equestrem ordinem nominat: nec tamen facit inconstanter. plebeios enim homines utrobique significat, sed eos, qui, equestrem ordinem adepti, reliquis plebeiis tantum dignitate praestarent, quantum reliquis patriciis patricij senatores. quod si qua remanet dubitatio, tollitur Dionysij testimonio; qui de senatu plebi dato satis plane loquitur lib. V. Ac potest fieri, ut ex adscriptis CLXIV, quos nominat Festus, plebeij fuerint centum, patricij reliqui. ita inter Dionysium, qui de solis centum meminit, eosq. ait fuisse plebeios, & Festum, qui CLXIV nominat, etiam de numero conueniat. Quemadmodum igitur in regno non omnes patricij senatores, & nemo tamen senator, quin idem patricius: sic in rep. non omnes senatores patricij, sed tum ex patriciis, tum ex plebeiis familiis delecti, ut quisque uel gratia ualebat apud consules, tribnnosue mil. consulari potestate, a quibus, ante creatos censores, lectos esse, sublectosq. senatores Festus docet; uel, postquam creati censores sunt, meritis in remp. eminebat. neque Suetonium audio, ita loquentem in Augusto: Gens Octauia à Tarquinio Prisco rege inter Romanas gentes allecta in senatum, mox a Ser. Tullio in patricias traducta. quibus uerbis aperte significat, qui patricij nõdum essent, ordine senatorio donatos. quod esse falsum, ac mendosum, & iam ostendimus Liuij, Dionysiiq. testimonio; quo quidem, curiam

riam plebi non nisi post expulsos reges patuisse, planum fit: & ex ipsis mehercule Suetonij uerbis, si quis ea ponderet accurate, facile cognoscitur. quod enim est hoc loquendi genus? Inter Romanas gentes allecta in senatum. quasi uero, ante quam allegeretur in senatum, una de Romanis gentibus esset Octauia: aut ita participem senatus, ut reliquas Romanas gentes, esse factam. quod utrumque absurdum, & inane est: cum neque ante id temporis inter gentes Romanas fuerit Octauia, neque Romanae gentes ordinis senatorij omnes participes. Puto igitur, (ut hic aliqua ratione soluatur nodus) Octauiam gentem primum ciuitate a Prisco rege donatam, deinde a Seruio in patricias traductam. quod Suetonium quoque existimo sensisse, & reliquisse scriptum sic: Ea gens a Tarquinio Prisco rege inter Romanas gentes allecta, mox a Ser. Tullio in patricias traducta: non, ut est in peruulgatis libris, allecta in senatum. corruptus enim, nisi fallor, ab iis locus est, qui uerbum, Allegere, usurpari tantum de senatoribus putarunt: nec sententiam, & ordinem attenderunt, sed praepostere senatorium ordinem ante genus patricium statuerunt: cum eo tempore primum ciuitas peregrinis daretur; deinde patricij, postremo senatores fierent: nisi si quis apud regem tanti esset, ut patricius simul & senator fieret. Hoc idem duobus eruditissimis, optimisq. uiris, & sine dubio in antiquitatis doctrina primis, Carolo Sigonio, & Onuphrio Panuinio uidebatur. Numerus trecentorum, a Prisco constitutus, mansit idem usque ad L. Sullae dictaturam. nam uiginti supra trecentos, qui Machabaeorum lib. I. nominantur, non puto fuisse senatores, qui a censoribus lecti essent, sed eos, qui iure magistratus, quem gerebant, ingredi curiam, & cum reliquo senatu de publica re consulere liceret. Sulla, in ordinem senatorium propensus, inimicus plebi, sicuti potestatem tribuniciam imminuit, ualdeq. afflixit, ita, senatum ut auxerit, ueri simillimum uidetur. auxit enim quaestorum quoque numerum, praetorum, augurum: pomerij etiam terminos, quartus a Romulo, protulit: & alia multa in rep. nouauit. quod eo magis existimo, quia non ita multis post annis mentionem a Cicerone lib. I. epist. ad Atticum fieri uideo CDXV, in oratione autem post reditum in senatu CD. Caesare dictatore senatores C∞. fuisse, legimus in

Dione;

Dione; cum ex libertorum quoque filiis, & de ſuis militibus multos, & haruſpices etiam quoſdam ordine ſenatorio donaſſet. Poſt Caeſaris interitum, alij quoque, obſcurae condicionis homines, nullo delectu, in tanta rerum omnium perturbatione, in curiam uenerunt: ut, omnino ſupra mille fuiſſe, Suetonius tradat. qua indignitate permotus Auguſtus, uicto iam Antonio, ſenatum ad priſtinum modum, & ſplendorem redegit. Senatores igitur fuere, qui primo a regibus, deinde a conſulibus, tribunisq. mil. conſulari poteſtate, poſtremo a cenſoribus in ſenatum lecti ſunt. ac praeter hos tamen duo genera hominum in curiam aditum habuere, qui magiſtratum gerebāt, etiam ſi curulis non eſſet, ut aediles pl. tribuni pl. quaeſtores; & qui iam geſſerant, modo curulis fuiſſet, ut aediles cur. praetores, conſules. quibus licebat omnibus ingredi ſenatum, & ſententiam dicere: ſenatores autem neque erant, neque in edicto conſulis ſenatum uocantis dicebantur. de quo Feſti Pompeij uerba recitare operae pretium exiſtimo. Cum ſenatus, inquit, uocatur; ſenatores adeſſe iubentur, quibusq. in ſenatu ſententiam dicere licet: quia ij, qui poſt luſtrum conditum ex iunioribus magiſtratum cepere; & in ſenatu ſententiam dicunt, & non uocantur ſenatores ante, quam in ſenioribus ſunt cenſi. Satis igitur conſtat, qui ſenatores eſſent, quiq. in ſenatu ſententiam dicerent: cum ſenatores eſſent dumtaxat ij, qui lecti a cenſore in ſenatum eſſent; ſententiam autem dicerent, non ipſi modo ſenatores, ſed etiam ij, qui iure magiſtratus in ſenatum introirent. Illud minime conſtat, utrum, cum dixit Feſtus, qui poſt luſtrum conditum ex iunioribus magiſtratum cepere, de omnibus magiſtratibus, an de curulibus tantum intellexerit. Ego, etſi Feſtus omnes potius magiſtratus communi uocabulo uidetur comprehendere; quia tamen huic ſententiae monumenta ueterum repugnant, de ſolis curulibus accipio. quod ut auctoritate confirmetur, Liuij uerba libro XXIII. conſideremus. Recitato uetere ſenatu, (loquitur de M. Fabio Buteone, qui dictator legendo ſenatui creatus erat) inde primum in demortuorum locum legit qui poſt L. Aemilium, C. Flaminium cenſores, curulem magiſtratum cepiſſent, necdum in ſenatu lecti eſſent; ut quiſque eorum ſenator primus creatus erat. tum legit qui aediles, tri-

buni pl. quaesitorcsue fuerant. tum ex iis, qui magistratus non cepissent, qui spolia ex hoste fixa domi haberent, aut ciuitatem Romanam accepissent. Legit nouum senatum Buteo ex triplici hominum genere, primum, ex iis, qui curulem magistratum ceperant; secundo loco, ex iis, qui magistratum, licet non curulem, gesserant; (curulis enim magistratus non erat neque aedilitas pl. neque tribunatus pl. neque quaestura) postremo ex iis, qui, magistratum nondum adepti, meritis tamen in rempublicam insignes erant, e quibus omnibus eos tantum in senatum antea introiisse, qui curuli honore usi erant, Liuius significat, cum ait: Vt quisque eorum senator primus creatus erat. ut enim quisque curulem magistratum assecutus in senatum primus uenerat, & dicendae etiam post magistratum sententiae ius adeptus erat, ita eum Buteo primum legit, eundem ordinem in legendo secutus, quo illi magistratum ceperant, & ex magistratu curiam introierant. aediles uero, tribunos, quaestores, quia post magistratum non idem iis licebat, quod curuli honore functis, ut in senatum uenirent, & sententiam dicerent; hos non ait Liuius senatores creatos esse. In quo & illud animaduersione dignum est: senatorem creari, & in senatum legi, non idem fuisse: cum iure & beneficio magistratus crearentur, & fierent senatores, in senatum autem a censore legerentur. quamquam, cum dixit Liuius, Senatores creatos, qui curulem magistratum administrauerant, non uidetur, si ad ueterem consularis edicti formulam respicias, satis proprie locutus. non enim senatores hi nominabantur; sed, ut a senatoribus distinguerentur, in edicto consulum his uerbis in Senatum citabantur: Quibus in senatu sententiam dicere licet. Perpendamus & alium Liuij locum libro XXXVI. Adeo, inquit, in apparatum curamq. eius belli ciuitas intenta fuit, ut P. Cornelius consul ediceret, qui senatores essent, quibusq. in senatu sententiam dicere liceret, quiq. minores magistratus essent, ne quis eorum longius ab urbe Roma abiret, quam unde eo die redire posset. Et hic minores magistratus distinxit ab iis, quibus in senatu sententiam dicere licebat. minores autem magistratus intellexit aediles pl. tribunos pl. aediles curules, & alios, de quibus agetur in libro de magistratibus. distinxit autem non ob eam caussam, quia minoribus ma

gistratibus

giſtratibus in ſenatu ſententiam dicere non liceret; ſed quia potius multi ſententiam dicerent, qui neque magiſtratum gererent, neque ſenatores eſſent. licebat enim omnibus magiſtratibus in ſenatum introire, poſt magiſtratum autem iis tantum, qui curuli honore uſi erant. quo ſpectant illa quoque Ciceronis pro Cluentio: Qui tribunus mil. legionibus quatuor primis, quiue quaeſtor, tribunus pl. quiue in ſenatu ſententiam dixit, dixerit. Satis aperte ſignificat, iis, quos nominauit, non licuiſſe poſt magiſtratum ſententiam in ſenatu dicere. Scripſit etiam M. Varro in ſatyra Menippea, quam ὑπποκύων inſcripſit, equites quoſdam Pedarios appellatos: eosq. Gellius putat ſignificari, qui nondum a cenſore in ſenatum lecti erant: quos ait ſenatores quidem non fuiſſe; ſed, quia honoribus populi uſi erant, in ſenatum ueniſſe, & ſententiae ius habuiſſe. deinde ſubiungit haec: Nam & curulibus magiſtratibus fnncti, qui nondum in ſenatum a cenſore lecti erant, ſenatores non erant: &, quia in poſtremis ſcripti erãt, non rogabantur ſententias; ſed, quas principes dixerant, in eas diſcedebant. Hoc ſignificabat edictum, quo nunc quoque conſules, cum ſenatores in curiam uocant, ſeruandae conſuetudinis cauſſa translaticio utuntur: cuius haec ſunt uerba: Senatores, quibusq. in ſenatu ſententiam dicere licet. In eo tamen haereo, quod eos, quibus in ſenatu ſententiam licuiſſe dicere, iam tradidit, eoſdem poſtea non rogatos eſſe ſententias ſubiunxit. nam, ſi non rogabantur, quo modo dicebant? &, ſi dicebant, cur non ante rogatos putemus? non facio libenter, ut ab antiquis diſſentiam: qui haec Romanae urbis inſtituta, quae nos interdum coniecturam ſecuti inueſtigamus, uel praeſentes uidere, uel ex eorum, qui uiderant, libris facile cognoſcere potuerunt. quare, ne Gellium inſcitiae condemnemus, quem Varronis libros diligenter euoluiſſe conſtat; concedamus, non dixiſſe ſententiam uerbis eos, qui beneficio magiſtratus adminiſtrati in ſenatum uenirent; ſed, cum alienam ſententiam uel probare, uel improbare poſſent, quod diſceſſione facienda ſignificabant, pro eo acceptum putemus, ac ſi ſententiam dicerent: quia in hanc uel in illam partem diſcedentes, quodam modo ſuam ſententiam dicere uiderentur. Licuit igitur iis, qui curulem honorem cepiſſent, in ſenatum uenire: iis, qui non curulem, non licuit. atque hoc tum ea,

quae diximus, tum historia de Q. Fabio Maximo tradita declarat. nam, cum senatu egressus in P. Crassum, hominem quaestorium, casu incidisset, quasi cum eo, qui in senatu fuisset, loqueretur, ita de rebus in senatu decretis sermonem habuit, memoriae uitio deceptus. putauit enim Crassum, quem triēnio ante quaestorem fuisse sciret, in senatu affuisse; cum iis, qui quaesturam gessissent, quae curulis magistratus non erat, aditum in curiam non dari, nisi a censore legerentur, oblitus esset. quo errore uirum grauissimum, summisq. honoribus & in rempublicam meritis insignem, obiurgatum uehementer esse a consulibus, Valerius prodidit. Quod autem in eo loco idem Valerius ait, etiam iis, qui honores gessissent, una ratione curiam patuisse, si a censoribus in ordinem senatorium legerentur: id uidetur non satis uere dictum. siquidem iis, qui curules magistratus ceperant, etiam si a censore lecti in senatum non essent, ingredi curiam licuisse iam ostendimus. quare, si de omnibus magistratibus Valerius significauit; non est, ut uere dictum existimem: sin de solis non curulibus, assentior. Huc addatur; non hoc modo priuilegium fuisse iis, qui curulem honorem ceperant, ut in senatum conuenirent; sed illud etiam, ut, cum a censore senatus legeretur, praeteriri non possent. id mihi uideor ex eo, quod apud Liuium libro XXII. scriptum est, posse coniicere. ait enim sic: XXC. praeterea senatores caesi, aut qui eos magistratus gessissent, unde in senatum legi deberent. Loquitur de parte senatorum. quod si de parte, certe de curulibus: quos eo legi in senatum oporteret, quia ueniendi in senatum potestatem iam haberent, & satis ordine senatorio digni uiderentur, quibus curulis honor a populo mandatus esset. hinc, ut opinor, satis patent illa Ciceronis in oratione pro Cluentio. Quis, inquit, hoc senator accusauit, ut, cum altiorem gradum dignitatis beneficio populi Romani esset consecutus, eo se putaret durioribus legum condicionibus uti oportere? Altiorem gradum dignitatis uocat ordinem senatorium: nec tamen intelligit, quicumque senatores essent, eos a populo creatos: (quod enim ius populi fuit in iis, qui censoris arbitratu in senatum legebantur?) sed significat, omnes, qui curulem honorem populi suffragiis accepissent, beneficio populi senatores esse factos, quia in senatum a primis censoribus legerentur.

non

non enim, quicumque a censore legebantur, populi beneficio senatores erant; cum legerentur multi, nondum curuli honore functi: sed quicumque curulem honorem ceperant, ij populi beneficio senatoriam dignitatem consequebantur. Ad eandem sententiam illud refero, quod in eadem oratione paullo post ita scripptum est: Cum haec recusarent, & palam fortissime atque honestissime dicerent, se potuisse iudicio populi R. in amplissimum locum peruenire, si sua studia ad honores petendos conferre uoluissent. Non obscure significat, eos in senatum peruenire, qui magistratus adipiscantur; idq. populi beneficio: quia, si magistratum adeptis (de curuli loquor) aditus in curiam permittitur; & magistratus a populo datur; certe, qui iure magistratus in senatum eunt, hanc dignitatem populo acceptam referre debent. Quod autem multi, curulem magistratum non assecuti, in senatum legerentur: factum id non populi beneficio, sed ex eo potius, quod ea fuisset eorum uita, ea domi forisue in remp. merita, ut eo loco, qui esset in ciuitate amplissimus, dignissimi iudicarentur. nam, cum per annos multos consules, quiq. consulari potestate tribuni mil. fuere, propinquos quisque suos legere in senatum consueuissent, eosq. primo ex patriciis, deinde ex plebeiis; tribunicia potestas interuenit; qua sancitum est, ut censores curiatim, hoc est ex omni ordine, plebeio, equestri, senatorio, optimũ quemque in senatum legerent. Licuit praeterea flamini Diali in senatum uenire. idq. primum C. Flaminio cum toga praetexta & sella curuli datum est. quam consuetudinem, inertia superiorum flaminum per multos annos intermissam, repetiit, & renouauit C. Valerius Flaccus. reliquis sacerdotibus ius in senatum ueniendi nõ fuit, nisi si aut in senatum lecti a censore essent, aut curulem magistratum accepissent. id uidetur Cicero significare in epistola, Si forte, libro IV. ad Atticum. Habetur, inquit, senatus frequens. adhibentur omnes pontifices, qui erant senatores. Et in oratione de haruspicum responsis: Cum omnes pontifices, qui erant huius ordinis, adessent. Venit etiam interdum in mentem suspicari, ne ex condemnatione senatoris locum in senatu consequeretur is, qui accusasset; non ex omni tamen condemnatione, sed ex ea tantum, qua reus ordinem senatorium amitteret, ut furti, peculatus, captarum pecuniarum

crimine.

crimine. nam, si praetoriam sententiam, & praetextam togam multi accusatores, reo condemnato, legum praemio sunt adepti; quod in oratione pro Balbo scriptum legimus: quanto magis, sententiae, priuato loco in senatu dicendae, potestatem accusatoribus propositam fuisse, credibile est? hoc tamen ita suspicor, ut aliorum probata opinione, quam mea coniectura, stare malim.

Licuit etiam, ante Papirij Praetextati aetatem, praetextatis senatorum liberis in curiam cum parentibus introire. qui mos senatusconsulto sublatus est: uniq. Papirio puero, qui matrem de re in senatu acta cupide rogantem lepido commento fefellisset, concessum est, ut cum patre in senatum praetextatus ingrederetur: eiq. Praetextati cognomen eiusdem senatus decreto est inditum, ob tacendi, loquendiq. in praetextata aetate prudentiam. sed rursus ueterem morem multis post annis Augustus renouauit: qui liberis senatorum permisit, ut, quo celerius reipublicae assuescerent, protinus uirili togae latum clauum inducerent, curiaeq. interessent. fuit autem latus clauus senatoria tunica. itaque saepe ueteres ita locuti sunt, ut dicerent: senatori latum clauum Imperator ademit, aut, latum clauum dedit: cum senatoriam dignitatem aut ademptam, aut datam significare uellent.

Diximus de iis, qui, a censore lecti, senatores essent; deq. iis, qui non lecti, tamen in senatum uenirent. Reliquum est, ut pauca quaedam addantur de iis, qui, licet ob eximiam prudẽtiam ac fortitudinem digni summo loco uiderentur, aditum tamen in senatum non habuerunt. Placuit, neminem, qui patrem & auum liberos citare non posset, in senatum introire. nam, etsi Ap. Claudius Caecus censor libertinorum filios in senatum legit; quod, ut ait Liuius, primus fecit: statim tamen a proximo posteriore censore Q. Fabio eiectos esse a curia, eiusdem Liuij uerba significant. unum habemus exemplum, unum inquam, & singulare, ut opinor, de Cn. Flauio, libertini hominis filio, aedili curuli creato: cui, uel si lectus in senatum a censore non sit, quod incertum habeo, iure tamen curulis magistratus ingredi senatum licuit. Ciceronis quidem aetate L. Popillium a Cn. Lentulo censore in senatum ideo lectum non esse, quia libertini filius erat, legimus in oratione pro Cluentio. & ab Ap. Claudio censore, P. Clodij fratre, Appij Caeci, cuius mẽtionem proxime fecimus,

pronepote,

pronepote, libertinorum filios, qui in curiam irrepserant, omnes eiectos esse, scripsit Dion libro X L. uidelicet hoc dignitatis caussa factum est: ne locus ille, in ciuitate honorificentissimus, ab infimi ordinis hominibus, quibus paterna, aut auita seruitus obiici posset, inquinaretur. Etiam illud ordini senatorio maxime fuit honorificum, neminem in senatum legi, nisi qui octingentis millibus, hoc est scutatorum aureorum X X I V. millibus, census esset. quod etsi tum fieri solitum non existimo, cum aratro terram findentibus magistratus, & imperia deferebantur; quo tempore plus uirtutis, quam diuitiarum, Romae fuit: postremis tamen reipublicae temporibus, cum priuatorum opes una cum imperio creuissent, obseruatum esse, Suetonius in Augusto satis plane uidetur ostendere, cum ait: Senatorum censum ampliauit, ac pro octingentorum millium summa duodecies H-S taxauit, suppleuitq. non habentibus. Fuit igitur senatorius census equestri censu duplo maior: cum eques esse nemo posset, nisi cuius res quadringentibus millibus aestimaretur. de quo Horatius:

Si quadringentis sex septem millia desunt,

Plebs eris-

Et Cic.ep.ad Dolabellam: Res ei familiaris uix equestris est: pro, uix ei census est $\overline{\text{C D}}$, uix tuetur ordinem equestrem: quia uix tātum habet, quantum equiti habere necesse est. quod si quis aut senator, aut eques, non fortunae culpa, sed suo uitio, ita rem imminuisset, ut ad legitimum censum non perueniret; senator a summo loco deiectus in equestrem ordinem recidebat, si equestri familia, aut patricia, aut plebeia, natus esset; sin familia non equestri, in plebeium, hoc est eum, qui infra senatorium, & equestrem erat. item eques, equestri censu deminuto, equestrem ordinem amittebat, & ad plebeium, hoc est infimum, descendebat. ita & bonis moribus, & rei familiari ciues R. operam aeque dare cogebantur: moribus, ut senatorio loco digni iudicarentur: rei familiari, ne, quo uirtus aditum aperiebat, inde ob inopiam excluderentur.

De

De principe Senatus.

VIS in senatu dignitate praestaret, & quis inter senatores, quaeri potest. in senatu praestabat is, qui summum magistratum gerebat: inter senatores is, quem in recitando senatu censor primum legerat. ante secundum Punicum bellum, quod Hannibale duce in Italia gestum est, princeps legebatur is, qui primus censor ex iis, qui uiuerent, fuisset. quod cum censor M. Cornelius Cethegus fieri censeret oportere, ne mos a patribus traditus desereretur; ideoq. T. Manlium Torquatum principem legendum contenderet: alter censor P. Sempronius Tuditanus, cuius lectio erat; se, cui legendi sortem dij dedissent, acturum arbitrio suo dixit, lecturumq. Q. Fabium Maximum; quem tum principem Romanae ciuitatis esse, uel Hannibale iudice uicturus esset. ita Fabium, qui tum erat consul, principem in senatu legit. inde manauit consuetudo, ut in legendo principe, non, quis inter censorios uetustissimus esset, obseruaretur, sed is de censoriis legeretur unus, qui sapientiae laude, rerumq. gestarum gloria maxime inter omnes emineret. itaque, ubi res ferret, ut aliquem honoris caussa ueteres nominarent: is, si principem in senatu locum iudicio censoris habuerat, non ab ullo potius magistratu, quam ab hoc titulo significabatur: quia magistratum obtinere multi possent, princeps senatus legi nemo posset, nisi qui & magistratum ita gessisset, & omnia, quaecumque summo ciue digna sunt, ita in omni uita praestitisset, ut in ciuitate non modo anteferri, sed nec iure comparari quisquam uideretur. Non dixit Cicero in ea pro Rabirio, M. Aemilius, homo consularis; sed, M. Aemilius, princeps senatus: quia, cum defensioni suae auctoritatem quaereret a personis; nominandum in Aemilio, quod in illo maxime fuerat honorificum, existimauit. sic in dissuasione legis agrariae secunda, & in IIX. in Antonium: Cum a maioribus uestris P. Lentulus, princeps senatus, in ea loca missus esset: P. Lentulum, principem senatus, complures alios summos uiros, &c. Quinctus etiam Fusius Calenus apud Dionem libro XLVI. cum in

Ciceronem

Ciceronem inuehitur; quo plus illi quaerat inuidiae. Illius, inquit, Lentuli nepotem, qui princeps senatus fuit, occidi in carcere iussisti. Hunc honorem P. Scipio Africanus, is, qui Hannibalem pugna uicit, ter consecutus est: M. Aemilius Lepidus, qui pontifex maximus fuit, sexies: quod nemini praeterea contigerit. Erat autem non utriusque censoris lectio, sed alterius tantum, cui sorte contigisset. itaque & censorem ipsum a collega senatum legente principem in senatu lectum inuenio, ut L. Valerium Flaccum a M. Porcio Catone, M. Aemilium Lepidum a M. Fuluio Nobiliore. Opinor etiam P. Scipionem Africanum a collega P. Aemilio Paeto principem esse lectum. nam, etsi Liuius libro XXXII. ubi de utriusque censura mentionem facit, de principe lecto nihil addit: tamen coniectura ductus in hanc opinionem uenio, Scipionem a collega primo loco lectum esse. affert autem ipse mihi Liuius coniecturae caussam: scribit enim sic libro XXXIV. Creati censores Sex. Aelius Paetus, & C. Cornelius Cethegus principem senatus P. Scipionem consulem, quem & priores censores legerant, legerunt. Priores enim censores fuisse uideo Africanum ipsum, & P. Aemilium Paetum. a quibus ad Sex. Aelium, & C. Cornelium censores integrum quadriennium interfuit. ut inter utramque censuram nullis censoribus locus esse potuerit: cum hic magistratus quarto quoque ineunte anno crearetur. atque hoc eo minus dubito, quod iam Liuius libro XXXIIX. id ipsum, quod libro XXXIV. scripserat, confirmat. ait enim P. Scipionem a censoribus T. Quinctio Flaminino, & M. Claudio Marcello principẽ in senatu tertium esse lectum. quorum locorum obseruatio cum edocuit me de Scipione a collega principis loci dignitate honestato, tum illud ostendit, corruptum esse locum in ipso Liuio, libro XXXIX. nam, cum ait: Censoribus M. Porcio, L. Valerio principem senatus ipsum L. Valerium lectum inuenio; cum superioribus duobus lustris Africanus fuisset: dissentire uidetur a se ipso, qui de Scipione principe tertium lecto iam scripserat. quamobrem aut scripsit Liuius, III. lustris; quod deinde librarij culpa corrupit, & pro III. Factum est II. aut; si, II. lustris, ipse tradidit; μνημονικὸν ἁμάρτημα commisit. quod in antiquis nouum non est: cum Cicero noster in libro de Diuinatione II.

bis in hoc genere peccauerit. nam primum, quod erat Vlixis, Agamemnoni tribuit: deinde, cum Vlixem nominare debuerit, meminit Aiacis. legatur Homerus ἐν τῷ τῆς ἰλιάδος β, καὶ ἐν τῷ ι. quamquam, quod ad Aiacis mentionem attinet, uereor, ne indiligentia potius, quam obliuione peccauerit. nam, cum legiſſet illum uerſum, qui eſt ἐν τῷ ι. Νεῦσ' αἴας φοίνικι, νόησε δὲ θεῖος ὀδυσσεὺς, opinatus eſt ab Aiace potius, quam ab Vlixe, apud Achillem pronunciari ea, quae ſequuntur. qui ſi deinde legiſſet, uſque ad eum locum, ubi Achilles reſpondet: Vlixem non Aiacem, queri de ferocitate Troianorum cognouiſſet. reſpondet enim in eo libro. Achilles his uerbis: Διογενὲς λαερτιάδη, πολυμήχανε ὀδισσεῦ. Idemq. in II. libro de gloria obliuione lapſus eſt. quod Gellius notauit lib. XV. cap. 6.

De cauſſis amittendi ordinis ſenatorij.

QVINQVE de cauſſis eiectos e ſenatu ſenatores inuenimus: quas deinde omnes exponemus. quacumque eiicerentur, ignominioſum, & turpe fuit. tametſi praeteriti ſenatores, ait Feſtus Pompeius, quondam in opprobrio nõ erant: quod, ut reges ſibi legebant ſublegebantq. quos in conſilio publico haberent; ita, regibus exactis, conſules quoque, & tribuni militum conſulari poteſtate coniunctiſſimos ſibi quoſque patriciorum, & deinde plebeiorum legebant; donec tribunicia poteſtas interuenit: qua ſancitum eſt, ut cenſores ex omni ordine optimum quemque curiatim in ſenatu legerent. quo factum eſt; ut, qui praeteriti eſſent, & loco moti, haberentur ignominioſi. itaque & M. Cato cenſor, is, qui cenſorius mox appellatus eſt ob cenſuram grauiter ac ſeuere adminiſtratam, hominem conſularem e ſenatu eiecit L. Flaminium, quia, cum eſſet conſul in Gallia, exoratus eſſet in conuiuio a ſcorto, ut ſecuri feriret aliquem eorum, qui in uinculis eſſent damnati rei capitalis: & Cn. Lentulus, ac L. Gellius, item cenſores, C. Antonium, qui poſtea cum Cicerone

consul fuit, de senatu mouerunt, subscripta caussa, quod socios diripuisset, quod iudicium in sua ciuitate cum peregrino recusasset, quod propter aeris alieni magnitudinem praedia mancipasset. quibus exemplis, ut omittam alia, (sunt enim innumerabilia) eos, qui senatu eiecti essent, ideo ignominiosos habitos esse constat, quod, cur eiicerentur, dignam caussam turpis eorum uita praebuisset. omnino enim, si quid turpiter aut flagitiose senator aliquis commisisset, eum censor in recitando senatu praeteribat: praeteritus ordinem senatorium continuo amittebat: neque amissum ius recuperabat, nisi aut ab altero censore mox probaretur: quam ob caussam libro XXX. Liuius ait: Tres eiecti de senatu: retinuit quosdã Lepidus a collega praeteritos. aut aliorũ postea censorum iudicio in curiam reuocaretur: aut iis criminibus, quae censores in subscriptionem nominassent, iuratorum iudicum sententiis absolueretur; aut populi R. suffragiis censorum iudicium rescinderet; aut denique se ad eos, quos gesserat, honores item petendos retulisset, donec minores magistratus consecutus ad curules perueniret, quorum iure & in senatu sententiam posset dicere, & a primis censoribus legi deberet. hoc tamen seruabatur, ut, qui curules nondum honores ceperant, ij eos ipsos, quos gesserant, denuo caperent, & deinde ad curules pergerent: qui uero curules gesserant, iis ad omnes, quos gesserant, redeundum non erat, sed unum modo curulem iterum capere satis erat: ut, quod censoris animaduersionem amiserant, iure magistratus recuperarent. utrumque m probatur exemplo Sallustij, historiarum scriptoris, & Lentuli, qui cum Catilina contra patriam consilia iniit. nam Sallustius post quaesturam e senatu ab App. Claudio & L. Pisone censoribus eiectus, iterum quaesturam petiit, & adeptus est: post quam in senatum rediit, non ipsius quaesturae beneficio, (nam curulibus tantum magistratibus, ut dixi, priuilegium hoc erat) sed quod, Caesarem ciuili bello secutus, facile, quod legibus non licebat, a uictore per gratiam impetrauit. unde illud in oratione, quam scripsit in eum nescio quis. nam certe, quod ipsum dicendi genus, & qui Graece dicitur χαρακτὴρ, facile declarat, eam Cicero non scripsit. Sic igitur est in ea: Tu, C. Sallusti, tantidem putas esse, bis quaestorem, & bis senatorem fieri; quan

D 2 ti, bis

ti, bis consularem, & bis triumphalem? At Lentulus, gesto iam consulatu, cum ob mollitiem, ut ait Plutarchus, e senatu esset eiectus, iterum praeturam, qui curulis erat magistratus, petiit: quam consecutus, iure magistratus in senatum rediit. quod & in Dionis libro XXXVII. legimus. & ob hanc caussam Philistus obiicit Ciceroni apud Dionem, quod Lentulum, hominem consularem, praetorem, indicta caussa consul occidisset. & Velleius cum ait libro I. eum consularem, & praetorem iterum in carcere necatum, significat de secunda praetura post consulatum; quam ideo petiit, ut dignitatem senatoriam, censorum iudicio amissam, magistratus beneficio reciperet. Fuit etiam, praeter censoriam notionem, amittendae senatoriae dignitatis alia caussa. nam, si quis iudicio turpi, exempli gratia furti, peculatus, captarum pecuniarum, pro socio, esset condemnatus, hic statim post condemnationem non ordine solum senatorio, sed omni prorsus honore priuabatur. eoq. grauior erat haec poena, quod non ad tempus, sed in perpetuum irrogabatur: cum ij, qui a censoribus e senatu essent eiecti, ea tamen spe praesentem dolorem lenirent, quod recuperare suum ius aliquando possent. praeterea, locum senatorium adimere censores poterant, potestatem petendi magistratus minime poterant. at infami iudicio damnati, non curia magis, quam honoribus cunctis excludebantur. quod Cicero in oratione pro Cluentio Auito declarat his uerbis: C. Geta, cum a L. Metello, & Cn. Domitio censoribus e senatu eiectus esset, censor ipse postea est factus: &, cuius mores a censoribus erant reprehensi, hic postea & populi Romani, & eorum, qui in ipsum animaduerterant, moribus praefuit. quod si illud iudicium putaretur: ut ceteri, turpi iudicio damnati, in perpetuum omni honore, ac dignitate priuantur; sic hominibus ignominia notatis neque ad honorem aditus, neque in curiam reditus esset. Dixit, Omni honore, ac dignitate: pro, omni magistratu, ac ordine senatorio. quod ipse quoque exponit, cum infert, Neque ad honorem aditus, neque in curiam reditus. Haec studiosis hominibus cum ad intelligentiam, ut opinor, non iniucunda esse possunt; quia Romanarum rerum explicata notitia delectat: tum hoc habent commodi, quod incurrentibus in obscura loca, qualia ueterum in libris multa scimus esse, lucem

afferunt,

afferunt, efficiuntque, ut, quod a multis sine labore uix perciperetur, id ab omnibus facile cognoscatur. exempli caussa, Suetonius ait in Tiberio: Ex iuuentute utriusque ordinis profligatissimus quisque, quo minus in opera scenae, arenaeq. edenda senatus consulto tenerentur, famosi iudicij notam sponte subibant. Haec satis illustrantur a praedictis. multos enim, qui, quod senatores erant, operam in scena, aut in arena praebere uetabantur, senatoriam dignitatem amittere maluisse Suetonius significat, quam in scena non agere, & in arena non pugnare: quorum alterum erat histrionum, alterum gladiatorum, hoc seruile, illud minus honoratum, nec satis libero dignum, sed potius libertinis hominibus, quam ingenuis, concessum: cum etiam, si quis ingenuus operam in scena praebuisset, nisi si Atellanam egisset, cum tribu motum, Valerius libro II. scriptum reliquerit. Ergo, (ut ad Suetonium redeam) ut senatorio loco mouerentur, accusatores inducebant, a quibus aliquo turpi crimine in iudicium uocati, uolentes damnarentur: ut soluti quasi uinculo senatorio, agerent in scena, pugnarent in arena. hoc autem, quod senatorum damnatione dicimus, etiam ad equites pertinuisse, indicare uidentur duo illa Suetonij uerba, Vtriusque ordinis: quibus, & senatorem senatorio loco, & equitem equestri gradu deiectum, si turpi iudicio damnarentur, licet intelligere. nisi si, quod fortasse uerius est, non de senatoribus & equitibus, sed tantum de senatoribus Suetonius significauit; &, Vtriusque ordinis, dixit, pro, & patricij ordinis, & plebeij: cum in senatum plebeij pariter & patricij legerentur. atque huic opinioni (quid alij sentiant, liberum cuique sit) ego quidem magis acquiesco. Videtur etiam lege Seruilia sancitum, ut, si quis de Latino populo senatorem Romanum accusasset, & damnasset, accusator ciuitate Romana donaretur, damnatus loco senatorio moueretur. hoc ego de Ciceronis uerbis expressi, quae sunt in oratione pro Balbo. sunt autem haec: Lege Seruilia principes uiri, ac grauissimi, & sapientissimi ciues hanc Latinis uiam ad ciuitatem populi iussu patere passi sunt: neque in his est hoc reprehensum Licinia, & Mucia lege: cum praesertim genus ipsum accusationis, & nomen, & eiusmodi praemium, quod nemo assequi posset, nisi ex senatoris calamitate, neque senatori, neque bono cuiquam nimis iucundum esse posset.

posset. Non dubito, quin, cum dixit, Ex senatoris calamitate, ordinis amissionem significauerit. quibus autem ex criminibus lex Seruilia Latinis hominibus hoc dederit, quia Cicero nominatim non exponit, obscurum uideri potest. mihi tamen dubium non est, quin accipiendum sit de omnibus criminibus, quibus senator damnatus ordinem senatorium amitteret: ut, quem locum reus nocens uacuum reliquisset, eum accusator, quasi diligentiae suae praemium, beneficio legis occuparet. crimina uero, quibus senator condemnatus amplissimo loco excluderetur, cum ea fuerunt, de quibus iam memini, furti, peculatus, captarum pecuniarum, pro socio; tum multo magis ea, quibus qui damnatus erat, ei aqua & igni interdicebatur. quibus de criminibus populus erat iudex. cum igitur, cui aqua & igni interdiceretur, ei simul & senatu, & omni prorsus re interdici constaret: nominatim tamen in ipsa condemnationis lege addebatur; ut, cui populus damnato aqua & igni interdixisset, eum ne suo loco censor in senatum legeret. quod cum Clodius in ea lege, qua Ciceronem urbe expulit, omisisset; ac ne illud quidem tulisset, ut ei aqua & igni interdiceretur: ideo se, etiam cum aberat, senatorem fuisse, Cicero ait in oratione pro domo sua. Cur, inquit, ego senator tum non fui; cum neque tuleris, ut mihi aqua & igni interdiceretur; neque caueris, ne meo me loco censor in senatum legeret? quae, cum alterutrum satis sit, utraque tamen ad eripiendam senatori dignitatem in legibus coniunguntur. at in tua lege neutrum fuit. Haec fere de Ciceronis uerbis in Clodiũ elicitur argumentatio. Quatuor caussas, cur senatores e senatu eiicerentur, enumerauimus. quinctum genus fuit, cum populus imperium abrogabat. quibus enim abrogabat, ij senatu excludebantur. id lege Cassia sancitum Pedianus significat his uerbis: L. Cassius L. F. Longinus trib. pl. C. Mario, L. Cassio cos. legem tulit; ut, quem populus damnasset, cui ue imperium abrogasset, in senatu non esset: ut scilicet inimicum suum, qui ante biennium consul fuerat, Q. Caecilium Metellum senatu eiiceret; quod ei populus, propter rem aduersus Cimbros male gestam, imperium abrogauerat.

De loco habendi senatus.

M**VLTVM** sane uidisse ueteres Romani mihi ui dentur; qui, non ut profanis in locis, sed ut in sacris aedibus senatus haberetur, instituerint. nimirum sapientissimi homines id spectarunt; ut senatores, quasi praesentes deos ueriti, eadem religione consilium de republica caperent, qua diuinam rem administrare sacerdotes consueuissent. Habebatur senatus loco per auguria constituto, idest aut in curiis, aut in deorum templis: tum, aut in urbe, aut extra urbem. primus Romulus, senatu creato, ut in templo Vulcani extra urbem haberetur, instituit. Hostilius rex curiam Hostiliam, quae erat in urbe, consultandi locum senatoribus esse uoluit. post exactos reges, modo in Iouis, Apollinis, Martis, Bellonae, Castoris, Concordiae, Virtutis, Fidei, alia praeterea templa; modo in curias, Hostiliam, Pompeiam, Iuliam, senatum conuenisse legimus. erat utrobique religio par: neque enim minus sacrae, curiae, quam deorum aedes. ideoq. & Hostiliam curiam templum Liuius appellat: &, ubicumque senatus haberetur, siue in curia, siue in templo, eum locum curiae nomine indifferenter ueteres significant. Illud attente considerandum, cur, senatum in templo Virtutis habitum esse, Cicero dixerit in oratione pro Sextio: at in eadem, & pro domo sua, in templo Iouis: cum de eiusdem diei senatu mani feste loquatur. non enim puto de Virtutis aliqua cella significari posse, quae in ipsius Iouis templo esset. non enim cella fuit, in quam eo die senatus conuenit, sed templum illud Virtutis, quod C. Marius fecerat. itaque & in hac pro Sextio, & in de diuinatione libro I. Marij monumentum appellatur. Festus etiam, non fuisse cellam Virtutis in Iouis templo, sed templum separatum, & ipsius Virtutis proprium, declarat his uerbis: Summissiorem aliis aedem Honoris, & Virtutis C. Marius fecit: ne, si officeret auspiciis publicis, augures eam demoliri cogerent. In urbe senatus plerumque habebatur, extra urbem in aede Bellonae non nisi duabus de caussis, uel, quod ait Festus, & ex histo-

ria cognoſcitur, ut legati exterarum gentium adeſſe poſſent; quibus in urbe ſenatum dari mos non fuit, praeſertim, ut libro XLII. Liuius oſtendit, ſi ab hoſtibus uenirent: uel, quod ipſum ex hiſtoria patet, ut adeſſe liceret iis, qui cum imperio erant. eſſe autem cum imperio dicebantur ij, quibus ſenatus populusq. Romanus exercitum dederat: qui, niſi prius imperium depoſuiſſent, ingredi urbem legibus uetabantur. Olim tria tantum ſenacula, ubi ſenatus haberetur, fuiſſe Romae, ſcripſit Nicoſtratus in libro de ſenatu: unum, ubi poſtea aedes Concordiae fuit, inter Capitolium, & forum: alterum ad portam Capenam: tertium in aede Bellonae. Nicoſtrati liber non exſtat: ſed, quae nobis ex Nicoſtrato accepta Feſtus narrauit, ea renunciamus.

De tempore habendi ſenatus.

RANT certi dies, quibus haberi ſenatus poſſet; item certi, quibus non poſſet: qui comitiales dicebantur, quaſi popularibus comitiis dicati: per eos enim dies agi cum populo licebat. atque hoc, non equidem puto a regibus, cum nondum tot inſtitutis ciuitas egeret, ſed in republica uideo diligenter obſeruatum: niſi ſi rei magnitudo ferret, ut ſine mora referendum ad ſenatum eſſet. tunc enim dierum comitialium ratio non habebatur. quod tamen ſemel factum eſſe legimus, ut in ſenatus conſulto, quod eſt in epiſtola M. Coelij, libro IIX. Fam. epiſt. ſucceſſionem enim prouinciarum primo quoque tempore expediri, ut Caeſar de prouincia Gallia reuocaretur, ipſius Caeſaris inimici cupiebant. Kalendis Ianuarij, quo die magiſtratum conſules inibant, poſt ſacrificia rite peracta coacto ſenatu conſules primum de diuinis rebus, deinde de republica referebant, non utrique, ſed alter, is inquam, qui priore loco conſul creatus eſſet. ſeruabatur autem non primo tantum anni die, ſed quoties haberetur ſenatus, ut is, qui ſenatum habiturus eſſet, ante quam ingrederetur, ſacra faceret, hoſtiis maioribus in foro ad praeco-

nem

nem & ad tibicinem immolatis. reliquis ſex, qui kalendas con ſequuntur, Ianuarij diebus haberi ſenatum potuiſſe, biduo excepto comitiali, ex Caeſare cognouimus, libro I. de bello ciuili. qui tamen inter hos eſſent duos comitiales dies, quos Caeſar non nominat, non cuiuis internoſcere facile eſt. quod nos, utpote qui Romanarum rerum tractatione ita oblectamur, ut nihil, quamuis humile, contemnamus, non grauabimur oſtendere. Ad VII. idus Ianuarij ſenatum habitum eſſe Caeſar ſignificat, cum ait: Haec ſenatus conſulta perſcribuntur ad VII. idus Ianuarij. & ſubiungit proxime: Itaque quinque primis diebus, quibus haberi ſenatus potuit, biduo excepro comiciali, & de imperio Caeſaris, & de ampliſſimis uiris tribunis pl. grauiſſime, acerbiſſimeq. decernitur. His uerbis a Kalendis Ianuarij ad VII. idus quinque ſenatus habendi dies eſſe demonſtrat: ut tamen in his quinque diebus & Kalendae ipſae, & VII. idus includantur. cum igitur de quinque iam habeamus duos, kalendas ſcilicet, & VII. Idus: reliqui tres qui eſſe poſſint, uideamus. Nonarum dies, ut opinamur, unus erit: cum & inter nefaſtos, hoc eſt feſtos dies a Macrobio referatur; & eo die ſenatum eſſe habitum, illa Ciceronis uerba pro Flacco ſignificent, O Nonae illae Decembres, quae me conſule fuiſtis. reliquos duos, quibus haberi ſenatum licuit, crediderim eſſe IV. nonas, & IIX. idus: IV. nonas, quia comitialis eſſe non potuit, ut Macrobius Saturnaliorum libro I. ſignificat: IIX. idus, quia ne hic quidem comitialis fuit: ſequitur enim poſt nonas: & poſt Kalendas, nonas, idus, religioſos dies fuiſſe, Verrius Flaccus, Liuius, & Feſtus tradiderunt. quos autem religioſos dies Liuius nominat, eos Verrius, Feſtus, & Macrobius atros appellant: atros autem Macrobius exponit, neque proeliares, neque puros, neque comitiales. Iam igitur patet, qui fuerint quinque dies, per quos haberi ſenatum potuiſſe Caeſar ſcripſit. fuerunt enim, ut probauimus, Kalendae Ianuarij, IV. nonas, nonae, IIX. idus, VII. idus. patet igitur ſimul, quod fuerit biduum comitiale, de quo idem Caeſar meminit. ſequitur enim neceſſario, ut fuerit III. nonas, & II. nonas. itaque in oratione in Piſonem, cum ait Cicero, Triduo poſt a P. Clodio lex Aelia & Fufia euerſa eſt, ſignificat diem II. nonas. nam, cum triduo poſt Kalendas Ianuarij latam a Clodio

eam legem dicat, quae legem Aeliam & Fufiam euertit: necesse est, ut intellexerit aut de II. nonas, quo die triduum perficitur; aut de nonis; quae perfecto & transacto iam triduo sequuntur. de nonis intelligere non potuit; quia Kalendae, nonae, idus habendo senatui legitimos dies fuisse, iam diximus. restat igitur, ut de II. nonas intellexerit. diem autem III. nonas, etsi, comitialem fuisse, satis patet: quia, cum, de primis septem diebus qui fuerint quinque senatorij, demonstrauerim, relinquitur, ut duo reliqui, III. nonas, II. nonas, comitiales fuerint: tamen exemplum etiam afferemus ex epistola Ciceronis ad Metellum libro V. Famil. in qua haec sunt uerba: Ad III. nonas Ianuarij cum agere coepisset, tertio quoque uerbo orationis suae me appellabat. Loquitur de Metello Nepote tribuno pl. qui ad populum acerbe contra Ciceronem agebat. Post VII. idus paucos habuit senatorios dies mensis Ianuarius. tantum enim ad usque XIIX. Kalendas Februarij senatus haberi potuit. nam post XIIX. Kalendas Pupia lex haberi senatum uetuit. quod ex duabus Ciceronis epistolis, altera ad P. Lentulum, altera ad Quinctum Fratrem, cognoscitur. scribit enim ad fratrem his uerbis: Comitialibus diebus, qui Quirinalia sequuntur, Appius interpretatur non impediri se lege Pupia, quo minus habeat senatum. Quod si post Quirinalia sequuntur comitiales: Quirinalium dies uidetur fuisse XIIX. Kalendas Februarij: quia in epistola ad Lentulum, & fuisse senatum XIIX. Kalendas, nec deinde futurum ob legem Pupiam significatur. erant enim comitiales dies, quibus haberi senatum per legem Pupiam non potuisse Cicero ad Lentulum scribit. quod ipsum, eadem de Lentuli re; in alia ad fratrem epistola declarat his uerbis: Per obtrectatores Lentuli res calumnia extracta est; consecuti sunt dies comitiales. Atque hos ipsos comitiales dies, quos Pupia lex in Ianuario sanxit, significat & in oratione pro Sextio, cum ait: Consecuti dies pauci omnino Ianuario mense, per quos senatum haberi liceret: sed tamen actum nihil, nisi de me. Paucos post Kalendas Ianuarij senatorios dies dicit fuisse, quia post XIIX. Kalendas Februarij omnes erant comitiales. Post VII. igitur idus usque ad XIIX. Kalendas haberi poterat senatus. utrum autem hoc toto interuallo omnes essent senatorij dies, nulli comitiales,

mitiales, affirmare difficile est. quod autem me docuit obseruatio, id ego item alios docere possum. itaque primum illud dicam, IV. idus non fuisse comitialem diem: quia cum Cannensis illa funesta clades ad IV. nonas Sextiles accepta sit, atri dies, quod iam diximus, omnes quarti ante Kalendas, nonas, idus habiti sunt. Addam & illud, idus, XIX. Kalendas, XIIX. Kalendas non fuisse comitiales: quia per hos tres dies habitum senatum in Cicerone obseruauimus. quod, qui duarum ad Lentulum epistolarum loca contulerit, simulq. considerauerit, facile cognoscet. Haec sunt, quae de Ianuario collegimus: nec dubitamus, quin de senatoriis & comitialibus diebus eadem in reliquis mensibus ratio fuerit: ut scilicet omnes Kalendae, nonae, idus, omnes postridie Kalendas, nonas, idus, omnes ante IV. Kalendas, IV. nonas, IV. idus non comitiales, sed senatorij dies fuerint: item, ut in Ianuario III. nonas senatorius, II. nonas comitialis, IIX. idus comitialis, VII. idus senatorius, itidem in reliquis mensibus. hoc tamen in Ianuario diuersum, quod propter Pupiae legis interdictum pauciores habuit senatorios dies, quam reliqui menses: sexdecim enim dies, idest omnes, qui post XIIX. Kalendas numerantur, lex auferebat. &, quemadmodum Ianuarius pauciores senatorios, sic Februarius pauciores comitiales habuit, quam omnes reliqui menses. nam, ut ait Pedianus in commentario III. orationis in Verrem, hoc mense frequens senatus postulatis prouinciarum, legationibus audiendis dabatur. de quo sic in epistola ad Lentulum: Senatus haberi ante Kalendas Februarias per legem Pupiam non potest, neque mense Februario toto, nisi perfectis, aut reiectis legationibus. quo in loco non & de Ianuario simul, & de Februario lege Pupia sancitum, sed de Ianuario tantum intelligo. nam de Februario non Pupia, sed Gabinia lex sanxerat; ut ipso Cicerone interprete ostendemus. sic enim in epistola, Risi, libro II. ad Quinctum Fratrem: Comitialibus diebus, qui Quirinalia sequuntur, Appius interpretatur, non impediri se lege Pupia, quo minus habeat senatum; &, quod Gabinia sanctum sit, etiam cogi, ex Kalendis Februariis usque ad Kalendas Martias legatis senatum quotidie dari. Cum igitur in mense, qui senatorij, qui'ue comitiales dies fuerint, consideretur: rursus in die senatorio, (nam

de comitiali proprius erit locus in libro de Comitiis) qua hora in curiam ſenatores coiuerint, qua diſceſſerint, conſiderandum uidetur. atque hoc quidem ſatis apertum eſt. nam ſenatores neque ante ſolis ortum, in curiam conueniſſe, neque poſt occaſum permanſiſſe, ideo ueriſimile eſt, quia ſenatus conſulta, aut ante ſolis ortum, aut poſt occaſum facta, irrita fuiſſe, tum apud Gellium legimus, qui Varronis uerba recitat; tum ex ipſo Cicerone cognouimus, qui Philippica tertia conſuli obiicit Antonio de ſenatus cõſulto ueſpertino. nã, etſi anno ab urbe condita CCXC. ſenatuſconſultum noctu factum eſſe conſtat: tamen eſt hoc non conſuetudinis, ſed neceſſitatis exemplum: urgebat enim tum res, & procraſtinandi locus non erat, cum Sp. Furium conſulem cum exercitu ab Aequis & Volſcis obſideri nunciatum eſſet. Eadem nunc eſt in magno noſtrae Reipublicae conſilio, quo magiſtratus creantur, conſuetudo. nam & meridie fere in illud amplum, excelſumq. conclaue, quod magni conſilij atrium uocant, omnes patricij conueniunt; neque poſt primas tenebras permanent: praeclare: ne nox, qua delicta teguntur, alicui ſuffragium ferenti ad fraudem occaſio ſit, praeſertim in tam frequenti conſilio, cum patricij mille ducenti, interdum etiam plures, de ſingulis magiſtratibus ſuffragium ferant. at in conſilio Rogatorum, & in conſilio Decemuirum diuerſa ratio eſt. ſaepe enim in multam noctem pro rei magnitudine conſultatio producitur. neque tamen in ſuffragiis uitium timetur: non ſolum, quia minor eſt ſenatorum numerus, quam in magno conſilio; &, ubi minor numerus, ibi plus ordinis, & rationis: uerum etiam, quia ſenatores ipſi, qui in his duobus conſiliis de publica re diſceptant, hi ſunt fere praeter ceteros a malis artibus alieni, aetate temperati, bonitate iuſti, religione pij.

De

De potestate habendi senatus.

IVs habendi senatus non dubium est, quin ad eum magistratum spectauerit, qui summam in urbe potestatem gerebat. itaque uocari senatum quandoque a dictatore, plerumque a consule, interdum etiam a praetore legimus: a dictatore, quia summum erat dictaturae ius, & libera potestas, nec nisi periculosissimis reipublicae temporibus creabatur: a consule, quia neque superior magistratus, neque par consulibus erat: a praetore, dumtaxat eo tempore, cum consules abessent: absentibus enim consulibus consulare munus sustinebat is, qui dignitate proximus erat; erat autem praetor. illud erat dissimilitudinis, quod consules, quacumque de re uideretur, senatum conuocabant; praetor autem numquam, nisi ad rem nouam. non enim uetera absentibus consulibus tractari, sed in eorum aduentum reseruari, honestius uisum est. at noua, quia moram non ferrent, sed praesenti consilio egerent, ei magistratui, qui absentibus consulibus senatum habebat, qui praetor urbanus erat, permittebantur. Enimuero & ab aliis, pro temporum condicione, senatum esse uocatum, ex Gellio cognouimus. is enim haec: Varro in libris de quaesitis per epistolam, in epistola ad Oppianum scribit, qui fuerint, per quos more maiorum senatus haberi deberet: eosq. nominat, dictatorem, cõsules, praetores, tribunos plebis, interregem, praefectum urbi: neque alij, praeter hos, ius fuisse dixit facere S. C. quotiesq. usu uenisset, ut omnes isti magistratus eodem tempore Romae essent; tum, quo supra ordine scripti essent, qui eorum prior aliis esset, ei potissimum senatus consulendi ius fuisse. addit deinde, extraordinario iure tribunos quoque militares, qui proconsules fuissent; item Xuiros, quibus imperium consulare tum esset; item III uiros reipublicae constituendae caussa creatos, ius consulendi senatũ habuisse. Postea scripsit de intercessionibus: dixitque, intercedendi, ne S. C. fieret, ius fuisse iis solis, qui eadem potestate, qua ij, qui S. C. facere uellent, maioreue essent.

Tum

Tum de locis, in quibus S. C. fieri iure poſſet, docuit: confirmauitque, niſi in loco per auguria conſtituto, quod templum appellaretur, S. C. factum eſſet, iuſtum id non fuiſſe: propterea & in curia Hoſtilia, & in Pompeia, & poſt in Iulia, cum profana ea loca fuiſſent, templa eſſe per auguria conſtituta, ut in iis S. C. more maiorum iuſta fieri poſſent. inter quae id quoque ſcriptum reliquit, non omnes aedes ſacras templa eſſe, ac ne aedem quidem Veſtae templum eſſe. Poſt haec deinceps dicit, S. C. ante exortum ſolem, aut poſt occaſum factum ratum non fuiſſe: opus etiam cenſorium feciſſe exiſtimatos, per quos eo tempore S. C. factum eſſet. Docet deinde inibi multa, quibus diebus haberi ſenatum ius non ſit: immolareq. hoſtiam prius, auſpicariq. debere, qui ſenatum habiturus eſſet. De rebus quoque diuinis prius, quam humanis, ad ſenatum referendum eſſe. Tum porro referri oportere aut infinite de republica, aut de ſingulis rebus finite: S. q. C. fieri duobus modis, aut per diſceſſionem, ſi conſentirentur; aut, ſi res dubia eſſet, per ſingulorum ſententias exquiſitas: ſingulos autem debere conſuli gradatim, incipiq. a conſulari gradu. ex quo gradu ſemper quidem antea primum rogari ſolitum, qui princeps in ſenatu lectus eſſet: tum autem, cum haec ſcriberet, nouum morem inſtitutum refert per ambitionem, gratiamque ut is primus rogaretur, quem rogare uellet, qui haberet ſenatum, dum is tamen e gradu conſulari eſſet. Praeter haec de pignore quoque capiendo diſſerit, deq. multa dicenda ſenatori, qui, cum in ſenatum uenire deberet, non adeſſet. unde illud in I. Philippica: Quis umquam tanto damno ſenatorem coegit? aut quid eſt ultra pignus, aut multam? Ateius autem Capito Tuberonem dicere ſcribit, nullum S. C. fieri poſſe non diſceſſione facta; quia in omnibus S. C. etiam in iis, quae per relationem fierent, diſceſſio eſſet neceſſaria. idq. ipſe Capito uerum eſſe affirmat. quod Varronis ſententiae uidetur repugnare. Haec Gellius. de cuius poſtremis uerbis, utrum a Varrone diſſentiat Tubero, infra uidebimus, ubi de ſenatus conſulto agetur. nunc, quo inſtituimus, ordine pergamus. Ex duobus conſulibus, uocandi ſenatus poteſtatem is habebat, cuius eo menſe faſces erant. quem morem & Decemuiri ſecuti ſunt. quod ſi uocari ab utriſque

conſulibus

consulibus senatum interdum legimus: id non communem utriusque potestatem, sed consentientes utriusque animos significat. nam alterutrius quidem menstruam fuisse potestatem, ex Dionysio, Liuio, Suetonio, Gellio cognouimus. Senatores primo in curiam a praecone e senaculo citabantur: qui locus fuit, ubi senatus habebatur: idq. aliquandiu seruatum est, cum a Romulo esset institutum: nam & a Decemuiris per praeconem citatos in curiam patres inuenio. postea, ciuitate aucta, & urbis pomerio prolato, factum est, ut edicto accerserentur. neque hoc deinde est immutatum. quod si quis accersitus edicto parere recusaret; ad hunc, ut ab eo pignora caperent, apparitores esse missos, non solum Gellius ex Varrone, sed Cicero etiam, Liuius, Dion memoriae prodiderunt. quod & ipse Cicero Philipica I. significat. patet autem ex quadam libri IV. ad Atticum epistola, non nisi eos senatores, intra pomerium qui essent, edicto uocari solitos. extra urbem si qui erant, non cogebantur. neque uero senatores tantum edicto consul in curiam uocabat, sed eos etiam, quibus in senatu sententiam dicere liceret. nam re uera senatores & erant, & dicebantur ij, quos censor in senatu legerat. In curiam alij pedibus itabant, alij curru uehebantur. pedibus itabant, qui curulem magistratum non dum gesserant: (erant autem curules magistratus, Aedilitas curulis, Praetura, Consulatus, Censura, Dictatura) qui senatores pedarij dicebantur. qui curulem magistratum gesserant, curru solitos in curiam uehi honores gratia, C. Bassus in commentariis suis scriptum reliquit: cum in eo curru sella esset, supra quam considerent: quae ob eam caussam curulis appellabatur. erant autem, ut iam dixi, ex his ipsis multi, qui nondum senatores erant: qui tamen ob eos honores sententiae in senatu dicendae ius habebant.

De iure referendi.

REFEREBATVR in ſenatu primum de diuinis rebus, ſecundo loco de humanus. referebat autem is, qui ſenatum habebat, ſiue is eſſet conſul, ſiue alius magiſtratus. habebat autem ſenatum primo magiſtratus menſe, ideſt Ianuario, e duobus conſulibus is, qui priore loco creatus erat conſul. eius enim faſces erant primo menſe: itaque Liuius libro IX. Valerius, inquit, Coruinus interrex conſules creauit Q. Plubilium Philonem, & L. Papirium curſorem iterum. qui cum eo, quo creati ſunt die, magiſtratum iniiſſent; ſollemnibusq. ſanctis perfectis, de pace Caudina retuliſſent; Publilius, penes quem faſces erant, Dic Spuri Poſtumi, inquit. Ergo & ſenatum habebat primo menſe, & referebat, & ſententias rogabat is conſul, cuius eo menſe faſces erant. quod ſi, qui ſenatum habebat, is refere nollet; quod ſaepe uſu uenit: tum tribuni pl. referebant; &, cum retuliſſent, etiam ſententias rogabant. hinc illud in oratione pro Sextio: Princeps P. Lentulus, conſul deſignatus, auctoritate, ac ſententia ſua, conſulibus Piſone, & Gabinio repugnantibus, cauſſam ſuſcepit; tribuniſq. pl. octo de me referentibus, praeſtantiſſimam de me ſententiam dixit. Et in epiſtola ad Plancum: Flagitare, inquit, ſenatus inſtitit Cornutum, ut referret ſtatim de tuis litteris. (erat autem hic praetor, & abſentibus conſulibus ſenatum conuocauerat) ille ſe conſiderare ait uelle. cum ei magnum conuicium fieret cuncto a ſenatu; quinque tribuni pl. retulerunt. patet etiam hoc ex epiſtola prima libri II. ad Q. Fratrem, & e ſecunda libri I. ad Lentulum: in qua etiam illud cognoſcitur; ſi quando de eadem re & conſul, & tribunus pl. retuliſſent, moris fuiſſe, ut ante tribunum pl. diſceſſionem conſul faceret, ideſt de eo, quod retuliſſet, per diſceſſionem ſenatorum iudicium fieri iuberet. non enim, etſi de eadem re, tamen idem referebant. ſatis enim unius relatio fuiſſet, ſi in utriusque relatione nihil eſſet, quod differret. ſed referebant eadem de re non eodem modo: ut in ea, de qua dixi epiſtola manifeſtum eſt, Lu-

 pum

pum tribunum pl. retulisse, ut Pompeius Ptolemaeum in regnum reduceret; cum consules retulissent. utrum reducendus esset,&, si reducendus, a quo. Legimus etiam in VII. Philippica, diuersis de rebus diuersos magistratus eodem die retulisse. sic enim in ea scriptum est: De Appia uia, & de Moneta consul, de Lupereis tribunus pl. refert. Notandum & illud: cum de utroque consule referente, aut de pluribus tribunis pl. aut praetoribus legitur, non re uera omnes retulisse, sed referendi partes unum sustinuisse, reliquos collegae relationem comprobasse. itaque in III. Philippica tribunos pl. ait de praesidio consulum & senatus retulisse: in IV. uero, de eadem relatione uerba faciens, Hodierno, inquit, die primum, referente Marco hoc Seruilio, collegisq. eius, ad spem libertatis exarsimus. Vnum Seruilium populo nominat, principem relationis: cum in tertia, quam habuit in senatu, bis de tribunis pl. referentibus communiter meminerit. sic in oratione pro domo sua modo senatum ab utroque consule, modo ab uno Metello uocatum dicit: quia re uera uterque consentiret in uocando senatu, sed propriae Metelli partes essent, qui, ut opinor, eo mense fasces haberet.

De ordine rogandi sententias.

VETEREM fuisse rogandarum sententiarum morem, & ab ipsis etiam regibus obseruatũ, Liuius significat. inde ad rempublicam permanauit. Post relationem consul, aut magistratus ille, qui senatum conuocauerat; ubi, quod e republica uideretur, id ut quisque diceret, hortatus erat; ordine sententias rogabat: rogabat autem, ut paullo ante significatum est, non omnes, qui aderant in senatu, sed eos tantum, qui senatores erant. nam ceteri ita sententias dicebant, ut senatoribus, qui dixerant, assentirentur. Sed ordinem rogandi non eundem fuisse omnibus temporibus animaduerto. alias primus rogabatur, qui a censore princeps in senatu lectus erat: quod Varronis aetate fieri desiisse, ex

ipſo Varrone Gellius oſtendit. alias, qui deſignati cõſules erant: ſi modo poſt comitia ſenatus haberetur: ſin ante, conſules ſtudio aut neceſſitudine adducti, quẽ iis uiſum erat, honoris cauſſa extra ordinem ſententiam primum rogabant. in quo etiam illud obſeruatum eſt, ut ne quis quemquam ex alio, quam ex conſularibus, ſententiam primum rogaret. anno poſt urbem conditam C C L X. dignitatis habitam eſſe rationem in rogando, Dionyſius ſignificat: primum enim rogatum eſſe T. Largium Flauum; qui quia dictator primus creatus fuerat, honore omnibus anteire uidebatur. & anno deinde proximo ſeniores conſulares ordine rogatos eſſe, idem Dionyſius teſtatur. ex quo patet, non hoc anno, item ut ſuperiore, primum eſſe rogatum T. Largium: erant enim alij conſulares in ſenatu, qui ante illum conſulatum geſſerant, ut M. Valerius Voleſus, P. Poſtumius Tubertus, Menenius Agrippa Lana, Sp. Caſſius Viſcellinus: qui etiã eo die, praeter Caſſium, legati ad ſedandos plebis animos miſſi ſunt. Sed anno ſuperiore ideo primum rogatum eſſe Flauium crediderim, tum, ut dixi, quia dictator primus fuerat; tum etiam, quia, cum a finitimis populis bellum parari nunciaretur, rei magnitudo ferebat, ut is ſuam ſententiam primus diceret, qui bellorum uſu praeter ceteros excellebat: qua ipſa de cauſſa potiſſimum & dictator creatus erat. at inſequenti anno, cum non de bello gerendo, ſed de domeſtica ſeditione diſſoluenda conſilium caperetur, iure cõſularium uetuſtiſſimi pro cuiuſque aetate deinceps rogati ſunt. obſeruatum autem illud Suetonius tradit, ut, quem ordinem interrogandi ſententias conſul Kalendis Ianuariis inſtituiſſet, eum toto anno conſeruaret. quam conſuetudinem Caeſar, qui ad gratiam, ideſt ad potentiam ſuam, omnia referret, in ſuo conſulatu neglexit. nam, cum Craſſum primum rogare ſolitus eſſet, Cn. Pompeium poſt Tulliae filiae nuptias rogare primum coepit. Haec Suetonius. quae ſi uera ſunt: non uideo, qui ſententias rogari primi potuerint conſules deſignati. nam, ſi, quem ordinem in rogando conſul Kalendis Ianuariis inſtituiſſet, eum toto anno conſeruabat: occupato iam primo loco, deſignati conſules non primi, ſed poſt primos rogabantur. mendax igitur Suetonius? uereor antiquitatem: nec, ut illi detraham, adduci temere ſoleo. ſed tamen, ſi quis argueret mendacium, defendendi ratio

di ratio mihi quidem non suppetit: nisi si, quod in eo scriptum est, toto anno, accipias non plane pro toto anno, sed pro toto illo tempore, quod ad rogandas sententias liberum consuli daretur, idest ad usque designationem consulum; qui fere designabatur Quinctili mense: ut post designationem ordine commutato primo rogati sint consules designati. nam, si ad illam coniecturam, tamquam ad arcem defensionis, confugeres; de consulibus designatis primo loco rogandis antiquum non fuisse; sed, ut primi rogarentur, post Caesaris consulatum in cõsuetudinem uenisse; ideoq. non esse ueritatis expertem Suetonij sententiam; quoniam quidem de ordine rogando, qui seruatus est ante Caesarem consulem, intellexerit: infirma ratio est: debilitatur enim, & frangitur exemplorum ui. nam consules designatos etiam ante Caesarem consulem primo loco rogatos animaduerto, ut D. Iunium Silanum in Sallustij & Appiani historiis: quem ante Caesarem gessisse consulatum, nemo nescit. itaque haeret adhuc dubitatio; neque tolletur, opinor. (fortasse fallor: sed erudiri, & corrigi facile patior) nisi si interpretationem illam, de qua iam dixi, sequaris; ut accipias, Toto anno, pro quã diu liceret, nimirum usque eo, dum consularibus comitiis designati consules essent. nam & P. Lentulus consul Kalendis Ianuarij, cum ageret de Cicerone restituendo, consulibus insequentis anni nõdum designatis, sententiam primum rogauit L. Aurelium Cottã, ut est in oratione pro Sextio. at idem Sextili mense, cum iã designati consules essent, principem rogauit de liberanda Ciceronis domo Cn. Cornelium Lentulum Marcellinum cõsulem designatum, ut est in oratione de haruspicum rñspõsis. ac de consulibus designastis primo loco sententiam rogatis, etsi satis apertum est, recitabo tamen ipsius Ciceronis testimonium: quod instar multorum exemplorum erit. is igitur sic in oratione V. in Antonium: Qui ordo in sententiis rogandis seruari solet, eundem tenebo in uiris fortibus honorandis. a Bruto igitur consule designato more maiorum capiamus exordium. Hunc morem usque ad Tiberij imperatoris aetatem uiguisse, ex Taciti docemur historia. Scribit enim libro III. sic: Tiberius Drusum consulem designatum exemit dicendae primo loco sententiae. Sed omittamus imperatores: qui ciuitatem nulla certa ratione, aut lege, sed pro uolunta-

te, uel pro libidine potius administrarunt. nam etiam ante Tiberium Augustus, ut supra iam diximus, ueterem in rogando consuetudinem neglexit. itaque continebimus nos intra Reipublicae tempora; & ea, quae a liberis ciuibus in libera ciuitate sunt instituta, persequemur. posteriora eiusmodi fuerunt, si pauca quaedam excipias, ut ea praestet ignorare, quam scire. non enim, unde libertas abest, ibi adesse potest uirtus. neque uero sine uirtute quidquam ita geritur, ut exemplo prodesse possit. porro, quae legentibus non prosint, aut etiã quae nocere possint, mandare litteris qui cogitat; is & otio abuti, & de litteris ipsis male mereri simul cogitat. quare, ut apes non, ubicumque consederint, decerpunt, sed pulcherrimos flosculos, & suaue quiddam redolentes aucupantur: sic nos, non quaecumque occurrent ex antiquitate, sed illustria quaeque, maximeq. laudabilia colligemus. Mouit me aliquandiu, quod in X. Philippica Q. Fufium Calenum, qui nondum consul fuisset, primo tamen loco rogatum sententiam uidebam; contra Gellij testimonium; qui neminem, nisi consularem, primum sententiam rogatum esse tradit. postea ex duobus locis eiusdem Ciceronis coniecturam feci, Calenum Pansae consulis socerum fuisse: ut in rogando plus necessitudini, quam dignitati, tribuisse consul uideatur. prior locus hic est in IIX. Philippica: Satis multa cum Fufio, ac sine odio omnia, nihil sine dolore. credo autem, qui generi querellam moderate ferat, aequo animo laturum amici. Alter locus est in X. Loquere, inquit, cum sapientissimo homine genero tuo. Alio, qui numquam certe primum Calenum sententiam consul rogassent, Cicerone ipso, aliisq. consularibus omissis.

De dicenda ſententia.

CVM conſules, alter amboue, retuliſſent; ſententias rogati ſenatores dicebant. cum dixiſſent, conſul eas pronunciabat; ut facta diſceſſione uoluntas ſenatus appareret. erat autem in hoc, ſicut in aliis rebus, maxima conſulis poteſtas: qui, ſi cuius ſenatoris ſententiam improbaret, quod aut amici hominis rationibus aduerſariam, aut inimico honorificam atque utilem duceret; ueritus, ne in eam ſenatuſconſultum fieret, non pronunciabat. itaque L. Lentulus conſul, qui Pompeio ſtudebat, Caeſaris honori acriter aduerſabatur, ſententiam Calidij, qui neutram in partem propenſus aequa ſenſerat, ſe omnino pronunciaturum negauit. Senatori ius erat, ante, quam de re propoſita ſuam ſententiam definiret, alia de re, quidquid uellet, & quoad uellet, dicere. quo factum, ut ſenatores id, quo de ageretur, perfici nolentes, diem dicendo eximerent. fecit hoc in bona cauſſa ſaepe P. Clodius, Ciceronis inimicus; in mala M. Cato, ille, qui poſtea Vticenſis eſt dictus; cum uterque cuperet impedire. Cum aliquis in dicenda ſententia duas pluresue res complectebatur: eae ſi non omnes probabantur; poſtulabatur, ut diuideret, ideſt ſeparatim de rebus ſingulis referret. neque erat, Pedianus ait, ei, qui hoc poſtulabat, oratione longa utendum, ac ne conſurgendum quidem. multi enim ſedentes hoc unum uerbum pronunciabant, Diuide. quo commento uſus eſt in cauſſa Milonis T. Munatius Plancus tribunus pl. nam, cum Q. Hortenſius in ſua ſententia dixiſſet, ut de Milone, qui ob necem P. Clodij in iudicium uocabatur, ueteribus legibus extra ordinem quaereretur; Plancus, qui quaeri ſane extra ordinem uellet, ueteribus autem legibus nollet; ſed nouam ideo ferri cuperet, ut aduerſus Milonem plus inuidiae concitaretur, qui flagitium noua lege uindicandum patraſſet: Q. Fufium ſenatorem, Clodianarum partium ſtudioſum, induxit, ut diuiſionem ab Hortenſio poſtularet. quod in concione, quam Pedianus recitat, ut a ſe excogitatum idem Plancus gloriatus eſt. futurum enim id, quod euenit, intelligebat, ut, diuiſa ſententia, caput il-

lud

lud de ueteribus legibus irritum fieret, nimirum cum ipse, qui tribunus pl. erat, intercessisset, & S. C. fieri uetuisset. nam, quatenus de extraordinaria quaestione Hortensius dixerat, assensus est. hoc illud est, quod in Miloniana Cicero significat hic uerbis: Reliqua senatus auctoritas empta intercessione sublata est: cum intelligat, senatus uoluntatem fuisse, ut in Hortensij sententiam S. C. fieret; sed diuisione sententiae factum esse, ut, quod ad quaestionem extraordinariam attinebat, id quidem non mutaretur; quod autem de ueteribus legibus reliquum erat, quam uocat reliquam senatus auctoritatem, quia senatus, ut in capite de extraordinaria quaestione, sic in hoc de ueteribus legibus simul cum Hortensio sentiebat, id mercenaria Planci intercessione tolleretur. Dicebant sententias suo quisque loco. primi sedebant maiores magistratus, consules, praetores: quod si censores essent in senatu, (non enim censura perpetuus magistratus fuit, sed quarto quoque anno ad censendam ciuitatem creabatur) eos infra praetores, proxime tamen sedisse crediderim: infra, quia Messalla in libro de auspiciis, cum maiores magistratus nominat, consules primum, deinde praetores, tertio loco censores constituit: proxime, quia, cum inter maiores magistratus censura fuerit, supra minores magistratus sedisse censores nemo dubitauerit. Sedebant deinde minores magistratus, aediles curules, aediles plebis, quaestores: tum, qui magistratus gesserant, ordinatim, consulares, praetorij, aedilicij, quaestorij: de his autem singulis ordinibus, ut quisque magistratum primus gesserat. inuenio etiam, intet praetorios sedisse non qui praeturam gessisset, sed qui praetorium hominem accusasset eo crimine, quo damnatus ordinem senatorium amisisset. locum enim damnati consequebatur. de quo sic in oratione pro Balbo: Obiectum est etiã, quod in tribum Crustuminam peruenerit. quod hic assecutus est legis de ambitu praemio, minus inuidioso, quam qui legum praemiis praetoriam sententiam, & praetextam togam consequuntur. Significat enim Cicero, loco praetorio sedisse, & sententiam dixisse, qui praetorium hominem in iudicio conuicisset; neque hoc solum; sed, qui designatum magistratum iudicibus nocentem probasset, eum, eo magistratu damnato, praetextam togam, idest magistratum illum, quem is, qui damnatus esset, initurus

initurus erat, praemij loco cepisse. posuit enim praetextam pro magistratu; quia praetexta toga magistratus utebantur. sic & pro Cluentioso dixit, Toga praetexta, Sella curulis; cum per togam praetextam communiter omnes magistratus, per sellam curulem curules tantum, idest nobiliorem partem, significaret.

De Senatusconsulto.

ON simplex est senatusconsulti, sed uaria multiplexq. cognitio. quaerendum enim, qua ratione fieret; qua impediretur, ne fieret; qua factum tolleretur; quo numero senatorum fieret; quam potestatem daret, utrum absolutam, an definitam; si absolutam, utrum pluribus, an uni; si definitam, utrum ita definitam, ut eam potestatem, quam lex sine S. C. dabat, adaequaret; an ita, ut aliquanto, quam lex, esset infirmior. quaerendum etiam, de publica re tantum, an etiam de priuata, fieret: item, senatusconsultum, senatus decretum, senatus auctoritas, in quo differant: denique, quale esset id, quod tacitum senatusconsultum appellabatur. quae & separatim singula, & suo quidque loco exponemus. Cum senatus a Romulo sit institutus; non dubium est, quin eo regnante senatusconsulta multa facta sint. sed exempla desideramus. unum ponit Dionysius; quod factum est in hanc sententiam; ut Sabinae mulieres ad gentiles suos, urbem obsidentes, reconciliationis caussa proficiscerentur. post obitum Romuli, primum senatusconsultum fuit de creandis interregibus, alterum illud, quo patres decreuerunt, ut, cum populus regem iussisset, id sic ratum esset, si patres auctores fierent. tertium, quo regnum Numae Pompilio, populo acceptam potestatem ad senatum reiiciente, patres detulerunt. alia deinde, ut res tulit. fiebat autem senatusconsultum hoc modo. Consul, aut is, qui cum insignibus imperij, & lictoribus erat; conuocato senatu, cum, qua de caussa conuocasset, retulisset, sententias rogabat. dictis sententiis, eam, quam ipse magis e re publica ducebat, primam

pronun-

pronunciabat. tum, ut ſenatus iudicaret, his uerbis utebatur: Qui hoc ſentitis, illuc tranſite: qui alia omnia, in hanc partem. &, cum dicebat, Qui alia omnia, ominis uidelicet cauſſa ita loquebatur; ne diceret, Qui contrarium ſentitis. quod tamen ipſum ſignificabat. ſed, contrarium, ut mali ominis uerbum, effugiebat. hinc ſaepe illa in antiquorum ſcriptis uſitata locutio, Ire in alia omnia, aut Tranſire, aut Diſcedere, pro contrarium ſentire. hanc apud Romanos conſuetudinem cum etiam ſub regibus fuiſſe uideam; (indicat enim Liuius libro I.) quis tamen eã primus induxerit, compertum non habeo: ſed, quicumque ille fuit, uidetur a Spartanis tranſtuliſſe. ſcribit enim Thucydides libro I. Stenelaidam Ephorum, cum aduerſus Athenienſes tamquam foederis uiolatores bellum ſatis acri oratione ſuaſiſſet, ita pronunciaſſe: Quicumque uiolatum ab Athenienſibus foedus exiſtimant, ſurgant, & in illam partem eant; qui contra, in hanc. & ait idem Thucydides nouum & apud Spartanos hoc fuiſſe, primumq. a Stenelaida inſtitutum; cum antea ſententias elata uoce dicere conſueuiſſent. Ergo ſenatores Spartano more, cum ea uerba conſul pronunciaſſet, & in alterutram partem primus diſceſſionem feciſſet, ipſi deinde, quam quiſque partem probabat, in eam tranſibant: deinde numerabantur, & ex numero uoluntas ſenatus apparebat. ſi frequentiores ſenatores ſententiam a conſule pronunciatam comprobaſſent; in eam ſenatuſconſultum ſcribebatur: ſin minus; aut abiiciebatur omnino res, aut in aliud tempus reiiciebatur. ſaepe enim accidit, ut, quod frequenti ſenatu reiectum fuerat, atque improbatum, id interiecto tempore ſuſceptum comprobaretur. Interdum etiam, non rogatis, neque dictis ſententiis, tantummodo per diſceſſionem ſenatuſconſultum fiebat: tumq. ſenatores pedibus ferre ſententiam dicebantur. quod, ut opinor, eo tempore fieri ſolitum eſt, cum de parui ponderis negotio ageretur: nimium enim temporis in re leuiore conterendum non putabant. & appellabatur ſenatuſconſultum per diſceſſionem factum. illud autem, quod fiebat auditis diſputatisq. ſenatorum ſententiis, etſi & ipſum diſceſſione ſenatorum fiebat, tamen ſimpliciter ſenatuſconſultum dicebatur. quod utinam Varronis, Tuberonis, Labeonis, Capitonis, Galli, Felicis, Baſſi, Nicoſtrati libros haberemus: paterent multa, quae

nunc

nunc ex obſcura, tenuiq. umbra uix agnoſcimus. Baſſi quidem uerba Gellius recitat, quae id, quo de nunc agimus, ſatis aperte declarant. pedibus, inquit, ſenatores omnes ſententiam ferebant, cum ſenatuſconſultum per diſceſſionem fiebat: cum ſcilicet exquiſitae ſingulorum ſententiae non eſſent. quo ſpectat & illud Ciceronis oratione III. in Antonium, cum ait: Effugere feſtinans, ſenatuſconſultum de ſupplicatione per diſceſſionem fecit. quibus uerbis adſcripſit illa, Cum id factum eſſet antea numquam: ob eam cauſſam, quia moris erat, ut in ſupplicatione decernenda ſententiae rogarentur a conſule. quod ex epiſtola M. Coelij, quae legitur IIX. Fam. libro, perſpicuum eſt. Suetonins etiam de Tiberio ſic: Cum ſenatuſconſultum per diſceſſionem forte fieret, tranſeuntem eum in alteram partem, in qua pauciores erant, ſecutus eſt nemo. dixit, per diſceſſionem, ut diſtingueret a ſenatuſconſulto, quod exquiſitis ſingulorum ſententiis fiebat: quod, ut diximus iam, ſenatuſconſultum unico uerbo dicebatur. quam loquendi formulam non uidetur Gellius agnouiſſe; qui libro XIV. cap. VII. putat Tuberonem a Varrone diſſentire, quia ſcilicet Varro dixerat in epiſtola ad Oppianum, ſenatuſconſultum duobus modis fieri, aut per diſceſſionem ſi conſentiretur; aut, ſi res dubia eſſet, per ſingulorum ſetentias exquiſitas: Tubero autem, nullum ſenatuſconſultum fieri poſſe non diſceſſione facta, quia in omnibus ſenatuſconſultis, etiam in iis, quae per relationem fierent, diſceſſio eſſet neceſſaria. in quo neuter aberrauit a uero: neque, ut putat Gellius, ſententiae Varronis repugnat id, quod ſcripſit Tubero. non enim dixit Varro, alia ſenatuſconſulta per diſceſſionem ſine ſententiis fieri ſolita, alia per ſententias ſine diſceſſione: ſed hoc ſignificauit, alia per diſceſſionem quidem omiſſis ſententiis, alia uero ſententiis exquiſitis per diſceſſionem tamen facta. & cum dixi, per ſingulorum ſententias exquiſitas, ideo non addidit per diſceſſionem, quia nullum ſenatuſconſultum ſine diſceſſione fieri poſſe notiſſimum erat: itaque omiſit ut ſuperuacaneum, & obſcurum nemini, niſi ſi quis Romanarum rerum plane rudis eſſet. Facta diſceſſione, ſenatuſconſultum ſcribebatur, & ſcribendo ad erant non omnes plane, qui ſententiam ſenatuſconſulti probauerant; ſed ij potiſſimum, qui praeter ceteros ita decerni concu-

pierant: qui ſenatuſconſulti auctoritates eicebantur; non tam, quod ij maxime auctores fuiſſent, ut ita ſtatueretur; quam, quod in eo ſenatuſconſulti poſita eſſet auctoritas, ſi per claros uiros ſcriptum uideretur. uideo etiam M. Catonem, cum ſua ſententia ſupplicationem Ciceroni non decreuiſſet, tamen, cum plures eam decreuiſſent, ſcribendo affuiſſe. quod autem non omnes, qui pro ſenatuſconſulto ſenſerant, ſcribēdo affuiſſe dixi; non eſt, cur in dubium uocari poſſit. exſtat enim in ea Coelij epiſtola, de qua iam meminimus, integra ſenatuſconſulti formula: quae perpaucos affuiſſe ſcribendo ſignificat, cum tamen in decernendo plurimi conſenſiſſent. illud conſiderandum; cur in hoc ipſo, quod Coelius recitat, ſenatuſcōſulto bis eorum nomina, qui ſcribendo affuerunt, poſita ſint. nam, ſi ſemel tantum in ſingulis ſenatuſconſultis adſcribebantur: cur in hoc bis? ſin, quot erant in ſenatuſconſulto capita, toties adſcribi ſolebant: cur in hoc, in quo quattuor eſſe capita manifeſte conſtat, non quater potius, quam bis? quod ſi quis, non quattuor eſſe ſenatuſconſulti capita, ſed quattuor ſenatuſconſulta contenderit: haerebit tamen nihilo minus, magis etiam aliquanto: nam ad quattuor ſenatuſconſulta quater adſcribi ſenatorum nomina debuiſſe, multo etiam ueriſimilius eſt, quam ad quattuor ſenatuſconſulti partes. uerum de pluribus ſenatuſconſultis credere abſurdum eſt; cum ne ſuſpicioni quidem Coelius ipſe locum reliquerit: cuius haec ſunt uerba: Senatuſconſultum, quod tibi miſi, factum eſt. non enim, cum dicit, Huic ſenatuſconſulto interceſſit C. Coelius; & cum iterum, tertioq. idem ſubiungit, plura ſenatuſconſulta ſignificat, ſed plures eiuſdem ſenatuſconſulti partes. quare hoc ſatis apertum. magis illa me torquet dubitatio; cur non aut quater adſcriptae ſint auctoritates, ut ad quattuor ſenatuſconſulti capita; aut ſemel tantum, ut ad unum ſenatuſconſultum. equidem non expedio me: quiddam tamen, ut accipiatur, dicam. licet opinari, & ante ſenatuſconſultum, & poſt ſenatorum nomina fuiſſe perſcripta: cum quidem ſenatuſconſultum erat: nam cum intercedebatur, non erat ſenatuſconſultum, ſed auctoritas ſenatus dicebatur. quod ſi ita eſt: iure hic ad eam ſenatuſconſulti partem, cui interceſſit nemo, quaeq. uere ſenatuſconſultum fuit, auctoritates appoſitae ſunt, & in principio, & in extremo: ad

illas

illas autem partes, quae ſenatuſconſulti nomine caruerunt, propterea quod iis interceſſum eſt, nullae ſunt adſcriptae auctoritates. hoc eruditi examinent: uel potius, quid probabile ſit, ipſi comminiſcantur. nam hoc noſtrum ita diximus, ut in eo non plane conquieſcat animus. Formulam ſenatuſconſulti in ea Coelij epiſtola licet uidere, & in V. Philippica, & in X. Scripta ſenatuſconſulta uſque ad conſules L. Valerium, M. Horatium arbitrio conſulum ſupprimebantur, & nunciabantur. ab his conſulibus, ut ad aedem Cereris deferrentur, inſtitutum eſt. poſtea tamen ad aerarium uideo eſſe delata; ut ibi aſſeruarentur, ubi & leges, & pecuniae populi Romani, & pretioſa quaeque cuſtodiebantur. erat autem aerarium in aede Saturni: quaſi tutiſſimum eſſe uideretur eius Dei numine, quo regnante, aureo illo ſaeculo, nulla uis illata, nullum furtum factum, nihil omnino facinoris eſſet commiſſum. Senatuſconſulta ad aerarium non delata, rata non erant, & pro infectis habebantur. quod ſignificatione quidem non expreſſa, nec tamen omnino dubia, Suetonius oſtendit in Auguſti uita. Auctor, inquit, eſt Iulius Marathus, ante paucos, quam Auguſtus naſceretur, menſes prodigium Romae factum publice, quo denunciabatur, regem populi Romani naturam parturire: ſenatum exterritum cenſuiſſe, ne quis illo anno genitus educaretur: eos, qui grauidas uxores haberent, quod ad ſe quiſque ſpem traheret, curaſſe, ne ſenatuſconſultum ad aerarium deferretur. Hanc ipſam de ſenatus conſultis ad aerarium deferendis conſuetudinem non Liuius modo ſignificat libro XXXIX. cum ait: Quid ab eo conſule quemquam noui exſpectare, qui per infrequentiam furtim ſenatus conſultum factum ad aerarium detulerit? & Cicero oratione V. in Antonium: uerum etiam Cornelius Tacitus libro III. nam cum C. Lutorius Priſcus aegrotāte Druſo Tiberij filio carmen compoſuiſſet, quod, ſi exſtinctus eſſet, magno praemio uulgaretur, adductus in eam ſpem, quia Germanici obitum celebri carmine defleuerat, & ob id a Tiberio donatus erat: accuſatus, & damnatus, in carcere eſt interfectus. tum Tiberius (ipſa Taciti uerba ponā) ſolitis ſibi ambagibus, id apud ſenatum incuſauit, cum extolleret pietatem quamuis modicas principis iniurias acriter ulciſcentium, deprecaretur tam praecipites reorum poenas. quo loco

mendose, ut opinor, scriptum est, Verborum poenas. & paullo post, Igitur, inquit, factum senatusconsultum, ne decreta patrum ante diem decimum ab aerarium deferrentur, idq. uitae spatium damnatis prorogaretur. in quo ueterem consuetudinem de senatusconsultis ad aerarium deferendis indicauit: quo leges quoque delatas esse, in libro de Populo, qui post hunc proximus sequetur, exemplis ostendemus. Nunc, quando satis de ratione faciendi senatusconsulti locuti sumus; ordo postulat, ut de impediendi ratione, quae legendo notauimus, pauca subiungamus. Impedimento erat, quo minus senatusconsultum fieri posset, aut tribuuus pl. aut senator aliquis, aut aliquis etiam non senator; aut consul ipse, alius alio modo. tribunus pl. intercedebat: eoq. intercedente fiebat, ut id, quod senatus decreuerat, senatus consuetum esse non posset: sed senatus auctoritas dicebatur. hanc potestatem sacratae leges iam ab illo tempore, quo plebem tribunicio praesidio muniri placuit, tribunis pl. non solum uniuersis, sed etiam singulis dederant. itaque uno ex omnibus tibunis pl. intercedente, ceteris collegis cum senatu consentientibus, aeque tamen senatusconsultum tollebatur, ac si tribuni omnes intercessissent. Impedimento senator erat, cum, Numera senatum, consuli dicebat: nihil enim in senatu decerni poterat, nisi certus senatorum numerus legibus statutus adesset. Tertia ratio impediendi erat, cum adesset in senatu aliquis, qui senator non erat: tunc enim decerni nihil poterat. & ob eam caussam, ut est in Dionis historia, C. Cato tribunns pl. senatum ingressus est: quem ui extrudere, cum sacrosancta essent tribunorum corpora, non licebat. sed hic oritur dubitatio: si C. Cato, quia nondum esset in senatum lectus, curiam ingredi non poterat: cur & in epistolis ad Lentulum, & in iis, quae sunt ad Quinctum Fratrem, saepe hunc ipsum Catonem tribunum pl. in senatu adesse legitur? distingue, & dubitationem solues. non poterat, quia senator non erat: poterat, quia tribunus: quis enim sacrosancto uim afferret? & certe de tribunis in senatu sententiam dicentibus saepe legimus. qui si tantum erant tribuni; ideo adesse poterant, quia sacrosanctos pelli non licebat: sin etiam senatores; ideo aderant, quia ut senatoribus licebat. ut mirer, quod in Valerio scriptum animaduerti, tribunis non licuisse curiam

intrare,

intrare, ſed eos ante ualuas poſitis ſubſelliis decreta patrum examinaſſe: itaque ueteribus ſenatuſconſultis T litteram ſubſcribi ſolitam; qua nota ſignificaretur, illa tribunos quoque cenſuiſſe. Haec ego, ut dixi, miror; cum, tribunos in ſenatu fuiſſe, ita ſaepe legerim, ut exempla recitare putidum prope exiſtimem. num igitur antiquitatis Valerius imperitus? non eſt, ut credi poſſit: cum & proximus fuerit Reipublicae temporibus; ſi quidem, ut ipſe teſtatur, duce Sex. Pompeio Magni filio militauit: & in hac ipſa re idem, quod Dion, ſentire uideatur. ſed ita illius auctoritatem tuebimur, ſi non de tribunis omnibus generaliter, ſed de iis dumtaxat, qui tribuni, non etiam ſenatores, fuerint, dictum accipiamus. nam, ſi de omnibus plane intelligamus: aperte ueterum exemplis refellemur. Erant etiam conſules ipſi ſenatuſconſultis impedimento, ut auctor eſt Liuius: cuius libro XXX. haec ſunt uerba: Inclinatis omnium ad pacem animis, Cn. Lentulus conſul, cui claſſis prouincia erat, S. C. interceſſit. quam interceſſionem ſublatam mox eſſe conſtat, cum populus iuſſiſſet, ut ſenatus pacem cum Carthaginienſibus faciendam decerneret. quod ita ſenatus decreuit. Idem & libro XLII. C. Popillium ait praeſetuliſſe, ſi quid ſenatus decerneret, interceſſurum. Scribit etiam Pedianus, Q. Scaeuolam conſulem, cum animaduerteret Craſſo collegae ſuo propter ſummam eius in republica potentiam ac dignitatem ſenatum in decernendo triumpho gratificari; maiorem reipublicae, quam collegae, rationem habuiſſe; ac, ne fieret ſenatuſconſultum, interceſſiſſe. non enim ſenatuſconſulto tribunus pl. tantum intercedebat, ſed omnes, qui eadem poteſtate, qua ij, qui ſenatuſconſultum facere uellent, maiore ue eſſent. quod in ea, cuius fere ſententiam ex Gellio iam recitauimus, ad Oppianum epiſtola teſtatur Varro. itaque, ſi ſenatuſconſultum fiebat a conſule; ius intercedendi habebat alter conſul: erat enim eadem poteſtate: ſi a praetore, poterat non modo alius praetor, ſed conſul etiam intercedere; praetor, quia eadem poteſtate, conſul quia etiam maiore eſſet. ſed huiuſmodi interceſſiones admodum infrequentes inuenimus. Tribuniciae ſunt creberrimae: nam tribunorum pl. proprium erat intercedere: eſt enim tribunicia poteſtas non ad inferendam iniuriam, ſed ad prohibendam inducta. Hactenus de ratione, qua, ne fieret

ret

ret ſenatuſconſultum, impediretur. at, poſtea quam factum eſſet, tollendi ratio quae erat? eadem, quae legis abrogandae. nam, ut lege lex abrogabatur: ſic ſenatuſconſultum ſenatuſconſulto tollebatur: ut, cum ſenatus decreuit, quas ciuitates L. Sulla pecunia accepta ex ſenatuſconſulto liberauiſſet, ut eae rurſus uectigales eſſent, neque iis pecunia, quam pro libertate dederant, reſtitueretur. quod imperio turpe fuit. piratarum enim, inquit Cicero, melior fides, quam tum ſenatus. neque, ſi quid utile, propterea honeſtum: ſed ſi honeſtum, propterea utile: ſic enim interpretantur boni uiri. uerum haec de re. nos autem exemplum quaerebamus. quod inuentum recitare ſatis fuit. ſed me res ipſa commouit in exemplo. illud addo; ſenatuſconſultum, niſi ſenatuſconſulto aut lege tolleretur, perpetuo ualuiſſe, nullo certo tempore definitum. tametſi ſcriptum a Dionyſio legimus, non perpetuam uim, ſed annuam tantummodo habuiſſe ea, quae ſenatus decerneret. quod me quidem eo minus perturbat, quia non ex Dionyſij ſententia prolatum eſt, ſed ex perſona cõſulum: qui aduerſus Cn. Genucium tribunum pl. quaerentem ex eo ſenatuſconſulto, quod Caſſio, Virginioq. conſulibus factum erat, publicos agros plebi non diſtribui, reſpõderunt, decretum id in ſuo magiſtratu non eſſe, ſed conſulibus Caſſio Virginio: itaque ad illos eam diſtributionem pertinuiſſe: ſe quidem eo ſenatuſconſulto propterea non iuberi, quia, quae ſenatus decerneret, ultra anni ſpatium firma non eſſent. quod non ex animi ſententia; ſed, ut aliquid potius quam nihil reſponderent, calumniantes afferebant. ſubterfugere enim id muneris admodum cupiebant, a quo ſenatus, & patriciorum mentes etiam atque etiam abhorrere intelligebant. Nunc agamus de numero ſenatorum, qui ſenatuſconſulto neceſſarius eſſet. de quo nihil equidem affirmare poſſum: nec enim, quot plane ſenatores adeſſe oporteret, expreſſe ſignificatum inuenio: ſed certum tamen numerum lege praefinitum fuiſſe, Dio, & Feſtus memoriae prodiderunt. equidem de ipſo quoque numero; quandoquidem in obſcuris rebus ſaepe coniectura lucem attulit; non nihil dicam. Pedianus in Cornelianae, quae non exſtat, commentario, C. Cornelium tribunum pl. quo anno C. Calpurnius Piſo, M'. Acilius Glabrio conſules fuerunt, legem ait promulgaſſe, ne quis in ſenatu legibus

ſolueretur,

ſolueretur, niſi C C. affuiſſent: ne ue quis, cum ſolutus eſſet, intercederet, cum de ea re ad populum ferretur. eamq. legem, etſi pro ſenatus auctoritate eſſet, tamen inuitis optimatibus eſſe latam, qui uel pauci ſenatuſconſulta facere ſolebant, idem Pedianus adſcribit. quod ſi de aliquo legibus ſoluendo ſenatuſconſulta fieri a paucis ſolebant: nimirum non ante id tempus legem fuiſſe latam de numero ſenatorum, qui ſenatuſconſultis faciundis adeſſet, manifeſtum eſt. nam, ſi lata eſſet; non hoc ſenatuſconſulti genus, quo quis legibus ſolueretur, excluſiſſet, cum in hoc maxime genere locus eſſet gratiae; ſed aeque ad omnia ſenatuſconſulta ſpectaſſet. ergo & tulit primus C. Cornelius: &, ne pauciores quam C C. adeſſent, in ea, quam tulit, lege ſanxit. nec tamen Cornelij lex ea fuit, de qua & Dio, & Feſtus tradiderunt. haec enim ad ea tantum ſenatuſconſulta, quibus aliquem ſolui legibus placeret; ea uero, quam illi ſignificarunt, ad omnia pertinuit. niſi ſi, quod Cornelius de uno tantum genere tulit, id mox in omnibus ſenatuſconſultis obſeruatum uelis, ut ſenatores non minus C C. adeſſent. legis quidem ſenatorum numerum communiter ad omnia ſenatuſconſulta ſtatuentis, ſiue Cornelia fuerit, ſiue alia, rationem eſſe habitam conſulibus Marcellino, & Philippo, ſcribit Dio: ut latam eſſe neceſſe ſit eo temporis interuallo, quod a Piſone, & Glabrione conſulibus ad Marcellinum & Philippum conſules fuit. nam ante tribunatum Cornelij, quem geſſit conſulibus Piſone, & Glabrione, ullam eius modi fuiſſe legem, tantum abeſt ut inuenerim, ut etiam, cur contra fuiſſe nullam putem, argumento, quod iam poſui, facile perſuadear. Pergamus ad alia. Poteſtatem ſenatuſconſultum dabat modo abſolutam, modo definitam: abſolutam, aut pluribus magiſtratibus, aut uni: pluribus ſic: Dent operam conſules, praetores, tribuni pl. ne quid reſpublica detrimenti capiat. quibus uerbis maximam poteſtatem magiſtratibus ſine populo ſenatus dabat: licebat enim iis hoc ſenatuſconſulto, exercitum parare, bellum gerere, coercere omnibus modis ſocios, atque ciues. aliter ſine populi iuſſu earum rerum ius conſulibus non fuiſſe, Salluſtius tradit. quo loco de conſulibus tantum loquitur; quia fere ſoli conſules in eius modi ſenatuſconſulto nominabantur, cum ita decernebat ſenatus: Dent operam conſules, ne quid reſ-

publica detrimenti patiatur: idque, quia tuendae reipublicae cura ad consules, qui ceteris magistratibus anteibant, maxime pertinebat. ubi uero maius aliquod instare periculum uideretur, tunc non consules modo, sed & praetores, & tribunos pl. & eos etiam, qui proconsules ad urbem essent, nominatos inuenio: ut in eo senatusconsulto, quod initio ciuilis belli a Pompeij studiosis contra Cesarem factum est: de quo cum in epistola ad Tironem, & in oratione pro Deiotaro, & in II. Philippica meminit hic noster, tum Caesar ipse libro I. de bello ciuili queritur his uerbis: quae, non ut impressa sunt, sed, ut censeo esse corrigenda, recitabo. Decurritur, inquit, ad illud extremum, atque ultimum senatusconsultum, quo, nisi paene in ipso urbis incendio, atque desperationes omnium saluti, latorum audacia numquam ante descensum est: Dent operam consules, praetores, tribuni pl. quiq. proconsules ad urbem sunt, ne quid respublica detrimenti capiat. Curauit enim Pompeius ita decerni, quo grauior Caesari, quasi domesticae seditionis auctori, quaereretur inuidia. legimus etiam, non utrique consuli, sed alteri tantum hanc potestatem fuisse delatam, ut in Gracchano tumultu, cum decreuit senatus, ut L. Opimius consul uideret, ne quid respublica detrimenti caperet. quod non consuetudinis, sed temporis caussa factum est: aberat enim alter consul Q. Fabius Maximus; ut quidem ego existimo: existimo autem propter eam caussam; quia, quo anno C. Gracchus est interfectus, nullam Fabij consulis actionem urbanam neque Plutarchus narrat, neque Appianus, neque Asconius, neque omnino quisquam. tantum de Opimio meminerunt. ut abfuisse magnam anni partem uerisimile sit, eoq. magis, quod Allobroges, & Bituitum Auernorum regem ab eo consule deuictum esse L. Florus ex Liuio colligit. Vni etiam Pompeio summam potestatem senatusconsulto traditam, quo anno solus ipse consul tertium consulatum gessit, ex oratione Miloniana cognouimus. quamquam, cum senatusconsultum illud est factum, consulem nōdum fuisse Pompeium, sed proconsulē ad urbem, Pedianus tradit; neque uni summum ius esse permissum, sed interregi etiam, & tribunis pl. & sane, cum creati nondum neque consules essent, neque praetores, interregem in eo senatusconsulto primum nominari, deinde tribunos

pl. tertio

pl. tertio loco ipsum Pompeium, qui proconsul ad urbem erat, aequum fuit: sicuti factum est. cum uero consul sine collega creatus Pompeius esset, ad eum potestas illa, ut ad maximum magistratum, transferri tota uisa est: itaque & leges tulit; & M. Coelio tribuno pl. obsistere conanti, arma minatus est; & armatos homines in foro, atque in omnibus templis, quae circa forum sunt, ad cohibendos Clodianae factionis impetus, & omnino ad omnem uim repellendam collocauit. ipse, cum Milonis iudicium exerceretur, cuius caussa praesidia in foro & ad omnes fori aditus disposuerat armatis copiis circumfusus pro aerario sedit. ut summam potestatem senatusconsulto permissam unus administrare uideretur, non solum sine interrege, qui iam nullus erat, sed etiam sine tribunis pl. tametsi in illo senatusconsulto nominatis. quod in ea oratione Cicero significat. Illud mihi uideor animaduertisse, huiusmodi senatuscõsulta paene semper ciuiliũ discordiarum & intestini dissidij caussa esse facta: cum domestica mala, quae fere haud paullo plus habent periculi, quam externa, hoc maxime remedio sanari posse senatus putaret, si unico senatusconsulto totam rempublicam consulibus commendaret: uno enim uersiculo, ut ait Cicero, satis armati consules erant, etiam nullis armis datis. hoc Cicero confirmat in II. Philippica, cum ait: In te, M. Antoni, decreuit senatus, quod in hostem togatum decerni est solitum more maiorum. Et in eadem paullo post, omnes, contra quos id decretum est, interfectos significat his uerbis: Tum illud, multis ante tentatis, necessario tibi uulnus inflictum, quod paucis ante te; quorum incolumis fuit nemo Hanc autem potestatem Opimio consuli primum esse permissam, Plutarchus tradidit. quod, si generaliter dictum accipias, falsum est. nam multis ante annis, atque adeo aetatibus, cum Hernici, Sp. Furium consulem a Veientibus acie fusum, cum exercitu obsideri nunciassent, tantum terrorem incussere patribus, ut, quae forma senatusconsulti ultimae semper necessitatis habita est, Postumio alteri consuli negotium daretur, uideret ne quid respublica detrimenti caperet. Haec Liuius. Plutarchum autem sic a mendacio tuebimur. primum fuisse Opimium dicemus, cui aduersus ciues potestas dictatoris data sit. qua ille ita est usus, ut non modo C. Sempronium Gracchum tribunum pl. & Q. Ful-

uium Flaccum consularem, seditionis auctores, sed omnino ad tria millia ciuium occiderit. Neque uero ciuiles discordiae, praesertim quae ad sanguinem caedemq. peruenerint, ante dictaturam in republica sunt exortae, sed ita multo post, ut a dictatura T. Largij Flaui (is enim primus dictator est dictus) ad Q. Opimium consulem, cui primum in ciuili seditione senatus cōmisit, ut uideret, ne quid respublica detrimenti caperet, anni numerentur CCCLXXVII. quo minus periculi ab externis hostibus esse coepit, eo plus inter ciues discordiae. quae fere humanarum rerum ratio, & natura est; ut consistere numquam possint. bella dum geruntur, non facile seditiones in urbibus exsistunt: ubi sublata sunt, otium & copia discordiam parit. propterea, quamdiu gerendis bellis occupata Roma fuit, nō magnopere seditionibus laborauit. euersa Carthagine, & omni prorsus hostili metu sublato, seditiones illico sunt exortae, & eiusmodi quidem, ut ad sanguinē, & ad caedes eruperint, anno demum ab urbe condita DCXXI. itaque huiusmodi senatusconsultis sero admodum respublica indiguit, tum scilicet, cum ciuitatis aliquam quasi corrupti corporis partem ferro amputādam iudicaret. ut in homine ex ignauia & nimia cibi copia, sic in republica ex otio & nimia rerum abundantia gignuntur morbi. quod malum cum multo ante tamquam sagax & peritus medicus Scipio Nasica prospiceret; auctor in primis fuit, ne Carthago tolleretur; affirmans ea, quae mox euentus comprobauit: Romanis nihil esse timendum magis, quam ne hostes non haberent: cum primum ab externis bellis quiescere coepissent, futurum ut domesticis discordiis affligerentur: itaque non esse delendam eam urbem; quae etsi saepe foedus frangeret, saepe bella renouaret, id ipsum tamen esse saluberrimum: quando, ne per otium Romana uirtus hebesceret, exerceri eam assidue, & tamquam ad cotem acui necesse esset. o te nimium sapientem, nimium uera praedicentem Scipio Nasica. tu tuis ciuibus, ut Cassandra suis olim, fata concinebas. nec tibi tamen magis, quam illi, fides habita est. hinc Gracchorum illae contra senatum acerbissimae contentiones; quae iustam extremi senatusconsulti caussam attulerunt: hinc Sullana bella: hinc ad extremum Caesaris & Pompeij perniciosa Reipublicae discordia, Sed longius fortasse prouectus

uectus ſum, quam res ipſa patitur. quamquam cur non patitur? an euenta ſimul cum cauſſis intelligere inutile eſt? modice tamen digrediar, nec niſi in ea, quae connexa ex aliqua parte cum argumento cohaerebunt. quod cum faciam, non omnino mihi uidebor aberrare. Sed reliqua perſequamur. Senatuſconſulto poteſtas uni permittebatur abſoluta, cum dictatorem dici ſenatus iubebat. nam, etſi dictatorem non ſenatus ipſe creabat, ſed is, qui ſummus erat in urbe magiſtratus: tamen, quia, dictatorem qui dicebat, dicendi poteſtatem a ſenatu accipiebat; ſenatuſconſulto dictatorem fuiſſe dictum, poſſumus intelligere. Summum autem & liberum imperium penes dictatorem fuiſſe, ignorare opinor neminem: neque tamen eſt hic narrandi locus. petat haec, qui cupit, a libro de Magiſtratibus inſcripto. Videtur etiam, in illis ſenatuſconſultis, quibus leges tollebantur, poteſtas fuiſſe, non abſoluta quidem ad omnia, ut in illis ſenatuſcōſultis, quibus cauere magiſtratus, ne quid reſpublica detrimenti caperet, iubebantur; ſed abſoluta tamen, quod ad eam rem attinebat, cuius rei cauſſa facta erant. itaque multas leges uno ſenatuſconſulto, atque uno uerſiculo, ut inquit Cicero de legibus, puncto temporis ſublatas eſſe legimus, ut L. Marcio, Sex. Iulio conſulibus eas, quas M. Liuius Druſus tribunus pl. tulerat: decretum eſt enim, contra auſpicia eſſe latas, neque iis populum teneri: & Q. Caecilio, M. Iunio conſulibus eas omnes, quae militiae ſtipendia minuebant, ideo abrogari placere, quia rem militarem impedire. Cuius fere generis uidentur fuiſſe & illa ſenatuſconſulta, quae legibus aliquem ſoluebant: quodam enim modo tolli leges uidentur, cum aliquid alicui praeter leges conceditur: ut, cum ſenatus P. Scipionem, aut cum Cn. Pompeium legibus ſoluit, quo maturius, quam per leges licebat, conſules fieri poſſent. quamquam & ſine ſenatuſconſulto lege ad populum lata ſolui legibus licebat. qua de re in libro de Legibus agetur. At, quibus ſenatuſconſultis hoſtis aliquis iudicabatur, non & in illis abſoluta poteſtas erat? erat ſane: non enim ij, qui eiuſmodi ſenatuſconſulto eſſent condemnati, prouocationem ad ullum magiſtratum, aut ad populum habebant: nec erat, ut ſenatus iudicium infirmare poſſent. de refectione tamen eorundem magiſtratuum ſenatuſconſulta huius generis leuia & irrita fuiſ-

 ſe uideo;

se uideo; ut, cum consulibus App. Claudio & L. Quinctio Cincinnato, in reliquum magistratus continuari, & eosdem tribunos pl. refici senatus uetuit: idq. si fieret, contra rempublicam esse iudicauit. quod a tribunis neglectum est: qui reclamantibus consulibus refecti sunt. neque tamen propterea senatus ulla grauior actio aut animaduersio fuit; puto, ne plebs irritata perniciosam seditionem excitaret. Quattuor omnino senatusconsulta posuimus; id, quo respublica magistratibus committebatur; id, quo dictator dici iubebatur; id, quo leges tollebantur; id, quo quis ob scelerate facta hostis iudicabatur. primis duobus absolutam potestatem non ipse tibi senatus assumebat, sed alteri dabat. duobus extremis non dabat, sed assumebat, uel assumpta potius utebatur. Haec de absoluta senatusconsulti potestate. reliquum est, ut deinceps de definita disseramus. Senatusconsultum definitae potestatis si cum lege iungebatur, suas quasi uires augebat, &, quod in eo fuerat definitum, absolutum fiebat: si legis auxilio carebat; ut saepe accidit, cum uoluntas plebis a senatus iudicio discreparet; non solum minus habebat ponderis, quam si cum lege con iungeretur, sed minus etiam, quam lex. itaque C. Flaminius tribunus pl. legem agrariã aliquot annis ante secundum Punicum bellum tulit inuito senatu. neque solum tribuni pl. sed consules etiam, qui patroni senatus habebantur, contra senatus uoluntatem sine senatusconsulto saepe leges tulerunt: cuiusmodi fuisse illas constat, quas diuersis temporibus a tribus Valeriis latas, Publio, Lucio, Marco ex Cicerone, Liuio, Dionysio, Plutarcho didicimus Caius etiam Caesar, omisso senatusconsulto, lege Vatinia cisalpinam Galliam cum Illyrico administrandam accepit: cum in lege tantum esse positum intelligeret, ut senatusconsulto non egeret. quod & senatus iudicio ita esse declaratum est: qui mox & comatam illi Galliam attribuit, ueritus, ne, si ipse negasset, populus & hanc daret. Quod si, cur in accipienda prouincia cum Caesar, tum alij multi legem anteposuerint senatuscõsulto, quaerit quispiam: respondetur; quia exeuntibus in prouincias imperium tantum senatusconsulto dabatur, lege autem simul cum imperio sumptus. quis porro esse aut ita stultus, ut exercitum alere de suo uellet; aut ita opulentus, ut posset? hinc euenit, ut D.

Brutus,

Brutus, Galliae cisalpinae a senatu praefectus, supra H-S quadringenties in stipendia militum de suo erogarit: quod ipse in quadam epistola ad Ciceronem queritur. prouinciam enim habebat nō lege curiata, quae praefectis prouinciarum ad alendos milites stipendia de publico dabat, sed senatusconsulto, quo imperium quidem, sed sine stipendio dabatur. nam, cum senatus Caesaris interfectoribus faueret, populus ab Antonio concitatus infensus esset: Brutus, iram populi timens, desperata lege curiata, cum eo tantum imperio, quod a senatum acceperat, in prouinciam propere abiit. lege autem eandem prouinciam non multo post Antonio Caesaris mortem persequenti populus tradidit. ut eodem tempore eandem prouinciam & Decimus, & Antonius alter senatusconsulto, alter lege haberet. Omnino prouinciā lege habere nemo potuit, qui noluerit. militarem enim rē attingere sine lege, idest sine pecunia, quam lex dabat, qui liceret? nam, etsi App. Claudius, Publij frater, eius, qui cum Cicerone grauissimas inimicitias gessit, iturum se in prouinciam sine lege suo sumptu confirmabat: (sic enim tribus epistolis, ad Lentulum, ad Atticum, ad fratrem, scripsit Cicero) tamen id, non quia legē contemneret, cogitabat, sed quia uereretur, ne perferri non posset, aliquo sibi inimico tribuno pl. intercedente. nam, legis cupidum fuisse, indicant illa uerba in epistola ad Lentulum: Se se, si licitum esset legem curiatam ferre, sortiturum esse cum collega prouinciam. eoq. clarius id constat, quia, licet Appius iturum se in prouinciam sine lege suo sumptu dictitasset, non iuit tamen, sed lege perlata imperium a populo & pecuniam accepit. unde coniicis hoc, inquit aliquis? quia reuersus e prouincia triumphum petiit; licet, accusatus a Dolabella, statim triumphi postulationem ad uitandam inuidiam abiecerit. in prouinciam autem sine lege profectis, triumphum sperare non licebat. qui probas hoc, inquit idem? nimirum testis locupletis auctoritate, huius inquam nostri: sic enim ad Atticum scribit: Pontinus uult ad IV. Non. Nou. triumphare. huic obuiam Cato, & Seruilius praetores aperte, & Q. Mucius trib. negant enim latum de imperio: & est latum hercule insulse. Omnes fere, in prouincias exituri, ad senatusconsultum legem adiungebant; ut esset, unde stipendia legionibus persoluerent; quibus non modo so-

cios

cios ab iniuria finitimarum gentium tuerentur, ſed ipſas etiam ultro interdum bello peterent. occaſiones enim pugnandi, ut triumphi materiam, multi quaerebant. Senatuſconſulto, praeter datum imperium, etiam regendae prouinciae tempus uideo definitum; idemq. lege, cum ex ſenatuſconſulto ferretur, confirmatum. ſpatium autem illud erat annuum: de quo uetus lex Sempronia ſanxerat. ſed Caeſari contra legem Gracchi in quinquennium decreta primum Gallia eſt, mox & in alterum quinquennium ſenatuſconſulto ac lege prorogata. & ut in ſtipendia militum aerarij pecuniam ſenatus elargiri iniuſſu populi non poterat: ſic neque de agris, neque de urbibus legitimum ius habebat. ideo Thermitanis populis in Sicilia, quod ſemper in amicitia fideq. manſiſſent, nō ſenatus ſine populo urbes, agros, legesq. reddidit, ſed ſenatus quidem cenſuit, populus autem iuſſit. Vectigal etiam uictis bello gentibus non ſine populo ſenatus imponebat: ſcriptum eſt enim, Mamertinos pecuniam ex ſenatuſconſulto & lege diſſoluiſſe: & omnes Siciliae ciuitates, frumentum populo Romano ſingulis annis certo pretio uendere, ex ſenatuſconſulto, itemq. ex lege Terentia, & Caſſia eſſe iuſſas: & L. Octauio, C. Cottae conſulibus ſenatum legum dicendarum poteſtatem in locandis uini Siculi, oleiq. uectigalibus ita permiſiſſe, ut populus idem iuſſerit. quibus locis, & aliis praeterea eodem ſpectantibus, adductus ſum, in Verrem lib. III. act. 2. corruptū locum, ut opinor, emendarē. legebatur, Cū ex Sicilia, & ex legibus frumentum ei in cellam ſumere liceret. offenſus ſum, & imprimi iuſſi, Cum ex S. C. & ex legibus. quod mendum ab imperitia librariorum originem duxit. ueterem enim ſcribendi morem ignorantes, pro S. C. ſcribendum putarunt Sic, dictione contracta, quae appoſito puncto ſignificaret Sicilia. & cum ipſi repoſuiſſent Sic, alij producta dictione ſcripſerunt Sicilia. idem in Pediani libros mendum irrepſerat: quod nos impreſſione noſtra ſuſtulimus. legebatur enim in Milonianae commentario, ſic eſſe factum, pro S. C. eſſe factum. Redeo unde diuerti. Largiri de publico ſenatus ſine populo non poterat: quod contra ſine ſenatu populus poterat. itaque Caeſar in conſulatu ſuo campum Stellatem, & Campanum ſine ſenatuſconſulto plebi diuiſit, lege contentus: idemq. publicanos, in conducendis uectigalibus cupiditate

piditate prolapsos, tertia debitae pecuniae parte non senatusconsulto, sed lege releuauit. fecisset enim, si licuisset, per senatum Caesar, quod per populum fecit. haec enim fere uerba sunt in ea pro Plancio. nec uero huius generis exempla desideramus. nam & P. Clodius, Ciceronis inimicus, etiam regna latis legibus uendidit uerius, quam donauit: & multis iam annis ante Ti. Sempronius Gracchus de diuidēdis agris legem tulit senatu non consulto. item frater eius C. Gracchus de coloniis deducendis, de uestibus publice militibus praebendis, de frumento plebi distribuendo, senatu non solum non decernēte, sed etiam inuito & aduersante, leges tulit. Illud, quod Plutarchus tradit, primo miratus sum, Tiberio ad diuisionem agrorum profecturo senatum nouenos nummos in singulos dies pro sumptu decreuisse: quasi & senatus distribuendae publicae pecuniae potestatem haberet. sed deinde meam admirationem res ipsa sustulit. nam hoc illi per populum in leui re licuisse, quis miretur? sicuti etiam, cum exterarum gentium legatis munera dabantur: quod senatus arbitrio fiebat. non enim, ubi quid pecuniae promi ex aerario oporteret, continuo propter eam caussam legem ferri ex dignitate populi Romani uidebatur. In iudiciis etiam constituendis, aut mutandis; & omnino in hoc genere, iacebat senatus uoluntas sine populi consensu, idest senatusconsultum sine lege. lex autem, non solum si senatusconsulto comprobaretur, uerum etsi contra senatus uoluntatem lata esset, rata tamen habebatur. itaque quoddam senatusconsultum aduersus eos, quorum opera factum esset, ut iudicium publicum corrumperetur, in oratione pro Cluentio Cicero repudiat, & infirmum significat, ob eam caussam, quia postea legem ex eo consules non tulissent. at uero leg m, qua L. Aurelius Cotta iudicia inter tres ordines communicauit, senatum, equites, tribunos aerarios; cum antea penes unum ordinem senatorium lege Cornelia fuissent; hanc inquam legem, quae senatus potentiam admodum imminuebat, latam sine senatusconsulto, latam inuito senatu, firmam tamen fuisse, & obseruatam diligenter non solum reipublicae temporibus, sed aliquandiu etiam ab ipsis imperatoribus, intelliget qui scripta ueterum euoluet. nec minus inuito, aut certe non fiuente senatu, biennio post C. Cornelius legem tulit, ut praetores ex

edictis

edictis suis perpetuis ius dicerent: cum antea uarie ius dicere solerent. potuit igitur etiam in hoc genere populus sine senatu, atque etiam contra senatum. leges enim contra senatusconsultum latae eandem uim habuerunt, quam, si nullum senatus consultum ante factum esset, habuissent. itaque legimus in Plinio: cum senatusconsultum uetus fuisset, ne liceret pantheras Africanas in Italiam aduehere, Cn. Aufidium tribunum pl. contra ad populum tulisse, &, ut Circensium ludorum gratiam liceret Africanas importare, lege lata permisisse. Quia uero saepe contigit, ut cum senatu populus consentiret, ideo, non quia populus sine senatu non posset, sed quia senatus & populus idem uellent, leges ex senatusconsulto latas plerumque licet inuenire. quod si, quod saepe contigit, minus inter senatum & populum conueniret, aut etiam si senatusconsultum obstaret, ut in tribus legibus, Aurelia, Cornelia, Aufidia, proxime docuimus: nihilo tamen erat imbecillior lex, sed easdem uires habebat, quas habuisset, si ex senatusconsulto perlata esset, aut nullum contra senatusconsultum fuisset. anno quidem post urbem conditam CCLXIII. nondum ullam legem nisi e senatusconsulto fuisse latam, M. Minucius consul in eo sermone, quem de Coriolani iudicio cum tribunis pl. habuit, affirmat: neque plebem de aliqua re iudicasse, aut suffragia tulisse, nisi senatus eadem rem iam cousulta auctor fuisset: idq. a regibus institutum, ad eam usque diem ait constantissime seruatum. quod tamen in Coriolani caussa est omissum, senatu uniuersam eius iudicandi potestatem plebi concedente, ne quam seditionem irata suscitaret. sed triennio post cum tribuni pl. iudicium de Coriolano factum rescindere, & damnationem abrogare lege uellent: senatu contra dicente, sine senatusconsulto legem ferre noluerunt. & anno ab urbis initio CCXCVII, cum augeri tribunorum numerum, & plebs, & tribuni uehementer cuperent; tamen eam legem non prius ferre sunt aggressi, quam, ut eam ferri liceret, senatus decreuit. sed post quotidie magis senatus auctoritas est imminuta: legesq. multae sine senatusconsulto perlatae, senatu etiam aegre ferente, uim tamen habuerunt, & seruatae sunt. Atque haec a me dicta sint pro eo, quatenus dici opus fuit de infirmitate senatusconsulti. nunc, ubi ualeret, etiam si lege non confirmaretur, exponemus. Multa

erant,

erant, in quibus ad ſenatuſconſultum lex non adiungebatur; ut cum de cura ſartorum tectorum alicui demandanda ſenatus decernebat, cum de ueſtitu ob calamitatem aliquam aut maerorem mutando, cum de ſupplicationis honore, aut etiam de triumpho concedendo; cum de fide aut ei danda, qui alicuius indicium maleficij deferret, aut ei, qui hoſtis eſſet; cum de magiſtratu ante diem deponendo; de comitiis producendis; de annona procuranda; de regibus appellandis; de conſulibus ad bellum mittendis; de ſupplendo exercitu; de aris, quae dedicatae eſſent iniuſſu populi, tollendis; de religionibus tuendis; de ſalute bene meriti ciuis exteris gentibus cõmendanda; de iure legationis liberae tribuendo, aut de legatis legendis; de itinere ab iis, qui in prouinciam reipublicae cauſſa irent, mutando; de laudandis iis, aut ornandis, qui aliquid pro republica feciſſent; aut, qui contra, puniendis; de feriis Latinis; de legatis exterarum nationum donandis; de curatione uiarum; de uſurarum modo; & ſi qua praeterea ſunt: ſunt enim multa. neque tamen in huiuſmodi rebus propriam fuiſſe, & ſingularem dico ſenatus potentiam, populum nihil iuris habuiſſe: ſed hoc dico, uolente, & permittente populo inſtitutum, atque obſeruatum, ut per ſenatum ea tranſigerentur. quod tamen quaſi legitimum ius, diuturna conſuetudine confirmatum, aliquando populus, per improbum tribunum inductus, arripuit. de quo Vatinium Cicero aſpere & acerbe in oratione exagitat. ſed hoc non magnopere uſitatum, & tamquam extra ordinem fuit. Accidit etiam interdum, ut aliquid ex eo genere, quo de genere multa enumerauimus, neque a ſolo ſenatu cenſeretur; neque a ſolo populo iuberetur; credo, quod momenti res eſſet paullo maioris, quam ſoleret; ut extraordinaria poteſtate curanda uideretur: ſicuti P. Lentulo, Q. Metello coſ. cum ex ſenatuſconſulto perlata lex eſt, ut Pompeio per quinquennium poteſtas omnis rei frumentariae toto orbe terrarum traderetur. &, ut hoc extraordinarium fuit, ſic illud, quod in epiſtola ad Q. Ciceronem legimus, pecuniam Pompeio in rem frumentariam ſenatuſconſulto decretam: cum erogare publicam pecuniam, ut iam diximus, non ſenatus, ſed populus ſoleret. quod tamen permiſſu populi factum eſſe non dubitamus. iam enim ex ſenatuſconſulto perlata lex erat de Pompeio rei fru-

mentariae praeficiendo: in qua ita ſcriptum licet opinari, ut ad eam curationem tantum ei daretur pecuniae, quantum ſenatus decreuiſſet. ut in hac re duo ſenatuſconſulta facta fuerint, alterum ante legem de Pompeio deligendo, ex quo perlata lex eſt; alterum poſt legem de pecunia tribuenda, quod ex ipſa lege factum eſt. Fiebant etiam de priuata re ſenatuſconſulta, raro, ſed fiebant tamen: quale illud, quod in heredes C. Vennonij factum fuiſſe Cicero docet libro XIII. epiſt. quae Familiares dicuntur: & illud, quo libera legatio decernebatur: hoc enim genus legationum non niſi priuatae rei cauſſa a ciuibus petebatur. & cum ſenatus decreuit, ut L. Vettius, quod confeſſus eſſet ſe cum telo fuiſſe, in uincula coniiceretur. Senatuſconſultum differre a ſenatus decreto, & decretum conſulti eſſe particulam quandam, putabat Aelius Gallus: ſic enim ſcribit Feſtus. ego autem exiſtimo equidem in uno ſenatuſconſulto multa interdum fuiſſe capita, & unumquodque caput decreti nomine appellatum, neque ſolum decreti, ſed etiam conſulti; ut in illo ſenatuſconſulto ſatis manifeſte patet, de quo in epiſtola M. Coelij deſcripto ſupra meminimus: ſed hanc tamen diſtinctionem in hiſtorijs, aut omnino in ullo libro nondum obſeruaui. neminem enim uideo ita locutum, ut diceret, in illo ſenatuſconſulti decreto. quin pro ipſo ſenatuſconſulto decretum ſaepiſſime uſurpatum inuenio. neque ratio repugnat. nihil eſt enim aliud ſenatuſconſultum, niſi id, quod ſenatus decernit. itaque & decretum, & ſenatuſconſultum de eadem re Cicero uocat. nam in oratione pro Sextio: Quis, inquit, umquam conſul ſenatum ipſius decretis parere prohibuit? at in Piſonem: Omitto illud, conſulem edicere, ut ſenatus ſenatuſconſulto ne obtemperet. Eſt tamen haec differentia; quod, etſi pro ſenatuſconſulto, non tamen pro quouis ſenatuſconſulto ponitur decretum, ſed pro eo tantum, quod aut unius hominis cauſſa factum ſit, aut, ſi ad plures pertineat, minime tamen ad uniuerſam rempublicã ſpectet. & ut ſenatuſconſultum ſaepius de communi, quam de priuata re dicitur: ſic decretum ſaepius de priuata, quam de communi, uel potius de communi numquam, ſemper de priuata. numquam enim inuenias, ſenatus decretum de ambitu factum eſt, aut de iudiciis, aut de creditis pecuniis; quae generatim ad

omnes pertinent;sed senatusconsultum : decretum autem uel de uno tantū dici uideas,ut in oratione post reditū in senatu, Immēsum quiddā est,atque infinitū,quod huic ordini debemus, a quo saepe magnificētissimis decretis sumus honestati. uel de duobus, ut in Suetonio, Senatus decreto tribunus pl. Metellus Nepos, & praetor Caesar administratione reipublicae summouētur: uel ita de pluribus, ut particulare sit: ut de Buthrotia ciuitate libro ad Atticum XVI. Decreta consulum de Caesaris actis. erant enim acta Caesaris, beneficia aut in hunc & illum hominem collata, aut in hanc & illam ciuitatem. Et ibidem paullo post, Decretum consules secundum Buthrotios fecerunt. itaque decretum numquam de publica re dici, sed aliquanto contractius esse, quam senatusconsultum, uere diximus: cum tamen senatusconsultum & de priuata re non numquam dici supra docuerim. fiebat autem utrumque per discessionem senatorum: &, quod pluribus uisum erat, id aut senatusconsultum, aut decretum dicebatur, diuerso nomine, non quod diuerse fierent, sed quod diuersa res esset, cuius caussa fieret; cum senatusconsultum modo de publica, modo etiam de priuata, decretum autem de publica numquam, sed de priuata semper fieret. Differunt etiam in hoc, quod, quemadmodum senatusconsultum, si res, de qua fit, spectatur, latius est, quam decretum; fit enim, ut saepe iam dixi, tum de publica, tum de priuata; cum decretum de priuata tantum fiat: sic, si, a quibus fiat, consideratur; angustius quodam modo uidetur, quam decretum. fit enim a senatu tantum senatusconsultum: at decretum & a senatu, & ab alio ordine, neque solum a paucis, sed etiam ab uno: a senatu, ut ex eo loco pater, quem ex oratione post reditum proxime recitauimus: neque plura congerenda sunt exempla: nam in hoc cum senatusconsulto consentit: nos autem id, in quo dissentit, quaerimus. ab alio ordine, ut in oratione pro domo sua, cuius sententiae uerba iam posuimus: & ad Atticum lib. IX. Volet, inquit, Augurum decretum; & pro Sex. Roscio, Decurionum decretum fit, ut Decē primi ad Sullam proficiscantur. &, Pontificum decreta, saepe legimus. ab uno, ut exemplum declarat, ex oratione pro Milone, de Cn. Pompeij decreto: & Philippica I. Ne qua tabula post Idus Martias ullius decreti Caesaris, aut beneficij figeretur. de-

cretum autem praetoris, millies inuenimus. & apud iurisconsultos, Imperatoris decretum, Principis decretum, Iudicis decretum. Reliquum est, ut, in quo senatus auctoritas a senatusconsulto differat, ostendamus. Differt autem, ut iam significauimus, in hoc, quia senatusconsultum id erat, cui cum nemo intercessisset, perficiebatur ea res, qua de scriptum erat. at senatus auctoritas erat illa quidem uoluntas, & sententia senatus, sed aliquo intercedente debilitata uim senatusconsulti non habebat: neque enim parebat ei quisquam; neque ei, qui non paruisset, poena erat. perscribebatur tamen in publicis tabulis; ut, quid eo die senatus censuisset, appareret. nam illud in epistola ad Lentulum, His de rebus senatus auctoritas grauissima intercesserat: cui cum Cato, & Caninius intercessissent; tamen est perscripta: sic est accipiendum, non Catonem, & Caninium tribunos pl. intercessisse, ne fieret senatusconsultum: (non enim senatusconsultum fieri solebat de eo, quod propositum frequens senatus improbauerat, sed de eo, quod frequens probauerat: hic autem, cum dicit, Senatus auctoritas grauissima, intelligit sententiam illam Bibuli de tribus legatis, quam frequens senatus improbauerat) sed intercessisse, ne senatus auctoritas perscriberetur. quod cum ipsa uerba declarant: tum in alia ad eundem epistola est quaedam quasi consentiens significatio, his uerbis: Senatusconsultum nullum exstat, quo reductio regis Alexandrini tibi adempta sit; eaque, quae de ea scripta est, auctoritas, cui scis intercessum esse, tantam uim habet, ut magis iratorum hominum studium, quam constantis senatus consilium esse uideatur. dupliciter enim Cicero liberam esse Lentulo reducendi regis potestatem ostendit, uno modo, cum reductionem illi nullo senatusconsulto esse ademptam dicit; altero, cum eam ipsam senatus auctoritatem, quae de ea scripta est, ut ne quis omnino regem reduceret, infirmam significat, infirmam inquam non ob eam caussam, quia non senatusconsultum sit, sed senatus auctoritas, (neque enim haec una senatus auctoritas, cuius hic mentio fit, hoc habebat proprium, ut senatusconsulti ui careret; sed erat omnibus senatus auctoritatibus communis & aequa condicio, ut ad rem perficiendam ponderis nihil haberent, tantum ad testificandam senatus sententiam ualerent) uerum ideo

infirmam,

infirmam, tum quia intercessionem passa sit, tum quia magis iratorum hominum studium, quam constantis senatus consilium, praeseferat. apparet enim ita senatum censuisse, non consilio adductum, sed iratum regi, quia non nullorum animos largitione corrumperet. In quo illud est notandum, intercessionis non eam rationem esse habitam in senatus auctoritate, quae habebatur in senatusconsulto: siquidem, cum tribunus pl. intercedebat, ne fieret senatusconsultum; non fiebat: cum intercedebat idem, ne perscriberetur senatus auctoritas; perscribebatur tamen. Et dicebatur Senatus auctoritas, quia uoluisset quidé, & auctor fuisset senatus, ut senatusconsultum fieret, sed, intercedente tribuno, non potuisset. neque tamen senatus auctoritas ea sola dicebatur, quae, cum frequens senatus aliquid probauerat, ob intercessionem senatusconsultum esse non potuerat; sed ea quoque, quae, frequenti senatu aliquid improbante, omnino, etiam nemine intercedente, senatusconsultum esse non poterat. non enim, cum proposita sententia improbaretur, sed cum probaretur, senatusconsulta fieri solebant. in hac autem ad Lentulum epistola, de improbata Bibuli sententia, quam de tribus legatis dixerat, nisi me fallit opinio, sermo est.

QVONIAM ſpectandi locum ſenatores in imis gradibus ante omnes habuerunt; quod inſtituere curules aediles, cenſorũ iuſſu, Atilius Serranus, & L. Scribonius Libo: fecit ſua lege L. Roſcius Otho, Ciceronis aetate, alteram in populo diſtinctionem. tulit enim, ut equeſter ordo ſeorſum a plebe in X I V. gradibus ſederet, ijs tamen equitibus exceptis, qui ſiue ſuo, ſiue fortunae uitio decoxiſſent. cui generi certum locum aſſignauit, poena irrogata, ſi in X I V. ſediſſent. hinc illud in Antonium, oratione I I. Tenes ne memoria, te praetextatum decoxiſſe? patris, inquies, iſta culpa eſt. concedo: illud tamen audaciae tuae, quod ſediſti in X I V: cum eſſet lege Roſcia decoctoribus certus locus conſtitutus; quamuis quis fortunae uitio, non ſuo, decoxiſſet. Primum igitur ſenatores in ſedibus circo proximis conſidebant. ſecundo loco proxime ſediſſe equites putabam, cum, exceptis ſenatoribus, & magiſtratibus, dignitate anteirent: ſed a Cornelio Tacito monitus opinionem mutaui. is enim, ſediſſe quidem in X I V. ordinibus equites, narrat, non tamen ante plebem, ſed confuſe, tantum ut X I V. ordines haberent. Nero, inquit libro X V, equitum Romanorum locos ſedilibus plebis ante poſuit apud circum. nam ad eam diem indiſcreti ibant: quia lex Roſcia nihil, niſi de X I V. ordinibus, ſanxit.

Et:

ITEM illa C. Caſſii tribunicia, ut ordinem ſenatorium amitteret is, quem populus damnaſſet, cui ue imperium abrogaſſet. Quoniam autem poteſtatem ſoluendi legibus ſenatus habebat; C. Cornelius eam poteſtatem lege paullulum imminuit: tulit enim, ne quis in ſenatu, niſi C C ſenatores affuiſſent, legibus ſolueretur; ne ue quis, cum ſolutus eſſet, intercederet, cum de ea re ad populum ferretur. quae duo capita neque omnino e ſenatus, neque e populi uoluntate utraque fuerunt, ſed primũ pro populo, alterum pro ſenatu. inuitis tamen optimatibus, ut Pedianus ait, lata lex eſt; qui uel pauci gratificari ſolebant.

Et:

AC primum, quod in Gracchorum uita Plutarchus tradidit, legem a C. Graccho eſſe latam, ut C C C equites ſimul cum C C C

 ſenatori-

ſenatoribus iudicarent, id ego (pace tanti uiri dixerim) falſum eſſe iudico. non enim lege Gracchi equites cum ſenatoribus, ſed ſoli equites rem iudiciariam adminiſtrarunt. probatur antiquorum exemplis. nam Paterculus, ubi leges C. Grarchi commemorat, Dabat, inquit, ciuitatem omnibus Italis: extendebat eam paene uſque ad alpes: diuidebat agros: uetabat quemquam ciuem plus D iugeribus habere: noua conſtituebat portoria: nouis colonijs replebat prouincias: iudicia a ſenatu transferebat ad equites: frumentum plebi dari inſtituerat: nihil immotum, nihil tranquillum, nihil denique in eodem ſtatu relinquebat. Satis plane loquitur. non dicit, communicata inter equites & ſenatores iudicia, ſed a ſenatu ad equeſtrem ordinem tranſlata. Et idem infra: Tribunatum inijt M. Liuius Druſus: qui cum ſenatui priſcum reſtituere cuperet decus, & iudicia ab equitibus ad eum transferre ordinem; (quippe eam poteſtatem nacti equites Gracchanis legibus, cum in multos clariſſimos, atque innocentiſſimos uiros ſaeuiſſent, tum P. Rutilium, uirum non ſaeculi ſui, ſed omnis aeui optimum, interrogatum lege repetundarum, maximo cum gemitu ciuitatis damnauerant) in ijs ipſis, quae pro ſenatu moliebatur, ſenatum habuit aduerſarium. Et infra, Per idem tempus Cotta iudicandi munus, quod C. Gracchus ereptum ſenatui ad equites, Sulla ab illis ad ſenatum tranſtulerat, aequaliter inter utrumque ordinem partitus eſt. Haec ille: quae Pedianus in commentario Diuinationis confirmat his uerbis: C. Gracchus legem tulerat, ut equites Romani iudicarent. iudicauerunt per annos X L, ſine infamia. poſt uictor Sulla leges tulerat, ut ſenatorius ordo iudicaret: & iudicarunt per x annos, turpiter. Et in eodem commentario, infra: Rutilium Rufum, quod in Aſia cum praetore ſuo conſenſiſſet, ne publicani aliquid agerent in prouincia ſua, equites Romani, qui tum iudicabant, damnarunt. Quod ſi quis in tuenda Plutarchi cauſſa ita pertinax eſt, ut Velleij, & Pediani teſtimonio ſtandum neget; uel quod de ſolis equitibus non ſatis aperte loqui uideantur; uel quod ipſi quoque falli, ut homines, alucinariq. potuerint: audiat Appiani uerba: quae, ut ego ſtatuo, Plutarchum manifeſte condemnant. is igitur libro primo ſic: M. Liuius Druſus tribunus pl. ſenatum, & ordinem equeſtrem,

strem, iudiciorum caussa, quae adempta senatui, & equitibus tradita fuerant, dissidentes, lege conciliare, & ad concordiam perducere conatus est: itaque tulit ad populum, ut ad utrumque ordinem cognitio caussarum pertineret. sed, quoniam, ob superiorum temporum discordias, numerus senatorum ad ccc redactus erat; persuasit equitibus, ut de suo ordine totidem legerent, ne in iudicijs numero inferiores essent. quid apertius? non enim tribus aut quattuor uerbis rem obscure significat, sed ita copiose, ita non ambigue declarat, ut de illius sententia dubitare, nisi qui nodum in scyrpo uelit quaerere, nemo possit. quid opus fuit, legem a Druso ferri de communicandis inter duos ordines iudicijs, si, quod ait Plutarchus, eiusdem sententiae legem C. Gracchus ante pertulerat? praesertim cum, eam fuisse abrogatam, nemo dicat. Accedit ad haec Liuij testimonium: cuius in epitome lib. LXX scriptum est. P. Rutilius, uir summae innocentiae, qui legatus Q. Mucij proconsulis a publicanorum iniurijs Asiam defenderat, inuisus equestri ordini, penes quem iudicia erant, repetundarum damnatus in exsulium missus est. Et ibidem: Senatus, cum impotentiam equestris ordinis in iudicijs exercendis ferre nollet, omni ui niti coepit, ut ad se iudicia transferrentur. Et libro sequenti: M. Liuius Drusus tribunus pl. legem tulit, ut aequa parte iudicia penes senatum & equestrem ordinem essent. Age, falsus testis Velleius, leuis Asconius, Appianus mendax, uanus, & futilis Liuius: quid de Cicerone? an ipsum quoque prae Plutarcho nihil putabimus? nemo est, opinor, qui non illum grauem, & certum ueritatis auctorem ducat, praesertim in ratione iudiciaria; in qua ita uersabatur, ut excelleret. quid igitur hic ait? ante bellum Italicum numquam equites cum senatoribus iudicasse. quo patet, Gracchi legem de solis equitibus fuisse. uerba ipsa recitabimus: ne nobis, quod aiunt, sine pignore credatur. in oratione pro C. Cornelio, cuius inter Pediani commentarios fragmenta quaedam sunt, ita scriptum est: Memoria teneo, cum primum senatores cum equitibus Romanis lege Plotia iudicarent, hominem dijs ac nobilitati perinuisum, Cn. Pompeium caussam lege Varia de maiestate dixisse. Cum primum, dicit. ex quo satis liquet, lege Gracchi, quae multis ante annis lata erat, nullam

in iudicijs equitum & senatorum societatem fuisse. quod ipsum interpres eorum uerborum Pedianus confirmat. adscribit enim haec: M. Plautius Siluanus tribunus pl. Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone cos. secundo anno belli Italici, cum eque ster ordo in iudicijs dominaretur, legem tulit adiuuantibus no bilibus: quae lex uim eam habuit, quam Cicero significat. nam ex ea lege tribus singulae e suo numero quinos denos creabant, qui eo anno iudicarent. ex eo factum est, ut senatores quoq. in eo numero essent, & quidam etiam ex ipsa plebe. Et in ea pro Scauro: Reus est factus a Q. Seruilio Caepione lege Seruilia, cum iudicia penes equestrem ordinem essent. non obscure significat solos equites iudicasse. quod & Pedianus demonstrat, qui subscribit haec: Scaurus tanta fuit constantia, & animi magnitudine, ut Caepionem contra reum detulerit, &, breuiore die inquisitionis accepta, effecerit, ut ille prior caussam diceret; Marcum quoque Drusum tribunum pl. cohortatus sit, ut iudicia commutaret. quid est, Iudicia commutaret? nempe id, quod iam ex Appiano recitauimus; ne solis equitibus iudicandi potestatem relinqueret. Eodemq. referenda sunt illa uerba in Bruto: Equestrem ordinem C. Seruilius Glaucia beneficio legis deuinxerat. Sequor igitur libentius ego quidem auctorem in hac re Ciceronem, quam Plutarchum: primum, quod in rebus Romanis homini potius Romano, quam Graeco, credendum est: deinde, quod ab aetate C. Gracchi propius abfuit, quam Plutarchus: postremo, quod, iudiciorum peritissimus cum esset, ueteres leges minus ei cognitas fuisse uerisimile non est. Atque haec de Plutarcho. nam locum in epitome Liuiana, ex quo uide tur idem Liuio placuisse, mendosum libenter existimauerim: ut homini parcam, alioqui Romanarum rerum peritissimo. iam enim, ante legem Plotiam numquam cum senatoribus equi tes iudicasse, Cicerone teste, ut alia omittam argumenta, probatum est. & ipsum quoque Liuium idem sensisse, indicare uidentur illa, quae iam recitaui, ex epitome, lib. LXX. Venio ad Pedianum: qui & ipse, non ut Plutarchus, in genere iudicum, sed in legum ordine, ac numero peccauit. is in commentario Diuinationis ita scripsit: C. Gracchus legem tulerat, ut equites Romani iudicarent, iudicauerunt per annos XL, sine infamia.

post

post uictor Sulla legem tulerat, ut senatorius ordo iudicaret: & iudicauit per decem annos, turpiter. Haec, si legum sententiam consideres, uera sunt. nam & equites lege Gracchi, ut iam diximus, & senatores lege Sullae iudicarunt. itaque eadem sunt a nobis supra recitata, ut probaremus illud contra Plutarchum de solis equitibus lege Gracchi iudicantibus. sin ordinem, ac numerum legum spectes; falsa Pedianus narrat. non enim post legem Gracchi secuta proxime est lex Sullae, sed lex Caepionis, & deinde Drusi, post Siluani, postremo Sullae. Drusi autem lege, quae fuit eadem cum Caepionis lege, eo ipso, quo lata est, anno sublata, rursus lege Sempronia per annum soli equites iudicarunt. multos ab equitibus, lege Varia de maiestate accusatos, Appianus asserit esse condemnatos. anno post successit Plotia: & Plotiam tum denique Sullae lex consecuta. quare culpam Pediani, non uideo, qui liceat excusare; qui equites dicat lege C. Gracchi per annos XL, hoc est ad L. Sullae dictaturam, iudicasse: cum tantum usque ad eum annum soli ea lege iudicauerint, quo M. Plautius Siluanus tribunus pl. (legem enim Liuiam, quae statim, ut diximus, sublata est, omitto) ad populum tulit, ut singulae tribus quinos denos e suo numero crearent iudiciorum caussa, eosq. non uno ex ordine, sed ex omnibus, hoc est senatorio, equestri, ipsa plebe. quod si generatim dixisset, nulla Gracchanae legis mentione facta, equites per annos XL iudicasse: uere dixisset. liceret enim intelligere, id quod res est, equites modo solos lege Gracchi, modo cum senatu, atque etiam cum plebeijs hominibus lege Plotia, iudicasse. ad quam sententiam referendum est illud Ciceronis in II. in Verrem actione: Cognoscet ex me populus R. quid sit, quamobrem, cum equester ordo iudicaret, annos prope L continuos nullo iudice equite Romano iudicante ne tenuissima quidem suspicio acceptae pecuniae ob rem iudicandam constituta sit. Quo loco fortasse adductus est Pedianus, ut solos equites Gracchi lege usque ad Sullam dictatorem iudicasse crederet. qui cum explanat illud, Annos prope L continuos, ait: Tanto enim fere tempore equester ordo lege Sempronia iudicauit: cum Cicero, ut opinio mea fert, equites quidem iudicasse dicat usque ad Sullā dictatorem, nō tamen de solis equitibus, ut Gracchi lex iusse-

rat,

rat, ſed & de ſolis equitibus primum, & mox de equitibus una cum ſenatoribus, alijsq. etiam ex ipſa plebe, iudicantibus ſigni ficet: quod lege Plotia cautum erat. Pedianum autem ſatis aper te de uno ordine equeſtri, per annos XL iudicante, locutum eſſe, tum ea, quae proxime recitaui, uerba demonſtrant, tum etiam illa, quae in eiuſdem commentarij ſcripſit argumento: quae ſunt haec: Agitur cauſſa ſenatoriis iudicijs in inuidia apud popu lum conſtitutis, flagitante plebe iudicia equeſtris ordinis; quae fere ante annos X Sulla ſuſtulerat. uocat iudicia equeſtris ordi-nis ea, quae Sulla ſuſtulit: cum non unius equeſtris ordinis, ſed omnium ordinum iudicia fuerint: ſiquidem, ut omnibus ordi nibus iudicandi poteſtas daretur, lex Plotia ſanxerat. quod ſi quis dixerit, fieri poſſe, ut, Plotia lege ante Sullam dictatorem abrogata, rurſus Gracchi lex reſtituta ſit; ideoq. Sullam, lege Gracchi poſtea ſublata, equeſtris ordinis iudicia ſuſtuliſſe: hic tamen nihil dicet. nam, cum Pedianus illa, quae ipſa recita-uimus, litteris mandauit: Gracchus legem tulerat, ut equi-tes Romani iudicarent: iudicauerunt per annos XL: de Grac-chi tantum lege uidetur accepiſſe, oblitus uidelicet Plotiae le-gis, de qua ſcripſit poſtea idem in commentario orationis pro C. Cornelio. Et, quamquam apud ſcriptores antiquos in mo re ſit poſitum, ut integros numeros malint, decem, centum, mille, quam cum exigui numeri additione, pronunciare: quod a Cicerone factum in oratione aduerſus L. Piſonem, & in ea, quam habuit contra Catilinam in ſenatu, Pedianus animad-uertit: in eo tamem nimis magnum Cicero numeri fecit in-crementum, quod equeſtrem ordinem annos prope L con-tinuos iudicaſſe dixit: cum anni tantum XLI fuerint, ideſt a primo Gracchi tribunatu, ut ex epitome Liuij, Plutarchoq. in-telligitur, ad annum primum dictaturae L. Sullae. ſed oratoriae licentiae datur, ut res in narrando plus interdum, quam conce dit ueritas, efferatur. quamquam hiſtorici quoque, qui quidem artioribus tradendae ueritatis legibus adſtringi uidentur, id ſibi iuris arrogarunt, ut a ueritate diſcederent. nam Liuius, Vrbs, inquit, a Romulo uiribus datis, tantum ualuit, ut in XL deinde annos tutam pacem haberet. cum Numae regnum intelligat, quod per annos XLIII, perpetua pace, durauit. Tertius reſtat de

tribus, quos proposui, locus in Cicerone considerandus. nam, cum in ea pro C. Cornelio dixerit, Lege Plotia primum senatores cum equitibus Romanis iudicasse; falsum hoc esse, possit aliquis obijcere; cum biennio ante M. Liuius Drusus, quod Appiani uerbis iam ostendimus, legem tulerit, ut cum equitibus senatores pari numero iudicia tractarent. Respondemus: utrumque uerum esse ;& lege Plotia primum senatores cum equitibus iudicasse; & Drusum tamen ante rogationem tulisse, ut cum equitibus senatores iudicarent. nam, etsi lege Drusi ita sancitum est: tamen, quod ea lex iussit, propterea non est obseruatum; quod eo ipso anno L. Marcius Philippus consul, inimicus Drusi, obtinuit a senatu, ut leges eius omnes uno S. C. tollerentur: itaque decretum est, contra auspicia esse latas, neque ijs populum teneri. hoc tum a Pediano in commentario Cornelianae, tum a Cicerone in lib. de legibus I I, & in oratione pro domo sua proditum est. ut omittam, quod in Appiani notauimus historia, equites, Druso interfecto, lege Gracchi iudicasse de ijs, quorum dolo malo bellum Italicum esse commotum diceretur, idq. ex ea lege, quam de maiestate Q. Varius tribunus pl. eo anno rogauit. quo in nomine mendosi sunt ij, qui typis impressi ueneunt, Appiani libri. nam, pro Q. Varius, habent Q. Valerius: cum legem illa de maiestate non a Valerio, sed a Vario latam esse, Valerius, Cicero pro C. Cornelio, & in Bruto, & Pedianus declarent. Venio nunc ad leges ipsas, quas x nominaui, Semproniam, Seruiliam, Liuiam, Plotiam, Corneliam, Vatiniam, Aureliam, Pompeiam, Iuliam, Antoniam: quibus de singulis ita nobis est agendum, ut, temporum ratione seruata, prima quaeque cognoscatur. Ante C. Sempronij Gracchi alterum tribunatum soli senatores, uetustissima, ut opinor, Romuli lege, iudicabant. Gracchus tribunus pl. Cn. Domitio Ahenobarbo, C. Fannio Nepote cos. legem tulit, quam paucis ante annis frater eius Tiberius ferre conatus erat, ut equites soli iudicarent. sic enim, contra quam Plutarchus prodidit, ex Velleio, Pediano, Appiano, Cicerone ipso probaui. Postea Q. Seruilius Caepio consul, qui deinde cum Cimbris male pugnauit, legem rogauit, ut cum equitibus, qui antea lege C. Gracchi soli iudicauerant, etiam senatores iudicarent. hanc tamen legem,

quam & Cassiodorus, & Obsequens, & Cicero ipse latam significant, non multo post esse abrogatam, ex eo suspicor, quod paucis post annis C. Norbanum, quo accusante Caepio damnatus erat, non ab equitibus, & senatoribus, sed a solis equitibus esse iudicatum, Cicero lib. II de Oratore declarat his uerbis: Animos equitum Romanorum, apud quos tum iudices caussa agebatur, ad Q. Caepionis odium, a quo erant ipsi; propter iudicia abalienati, renouabam, atque reuocabam. Facit etiam mecum illa ratio, quod, cum M. Liuius Drusus tribunus pl. Philippo, & Caesare cos. legem tulerit, ut cum equitibus senatores iudicarent; quod proxime, cum de lege Liuia agetur, probabimus: manifestum est, solos equites ante Drusi tribunatum iudicasse. Praeterea, scriptum est apud Ciceronem in oratione pro C. Cornelio, non ante legem Plotiam senatores cum equitibus iudicasse. at, legem Plotiam Pompeio Strabone, & Porcio Catone cos. latam esse, Pedianus docet. ex quo, legis Seruilae de communicandis inter equites & senatores iudicijs nullam habitam esse rationem, ac ne Liuiae quidem, quae id sanxit, facile est cognoscere. Post Caepionem M. Liuius Drusus tribunus pl. eius Drusi filius, quo tribuno pl. ad labefactandam C. Gracchi potentiam senatus usus erat, L. Marcio Philippo, Sex. Iulio Caesare cos. tulit ad populum, ut cum equitibus senatores caussas cognoscerent. cuius legibus, Philippo consule referente, S. C. sublatis, in eundem, quo ante fuerat, statum re iudiciaria restituta, soli equites ex lege Gracchi iudicarunt. Anno deinde interiecto, M. Plautius Siluanus tribunus pl. Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone cos. qui fuit annus belli Italici secundus, tulit ad populum, ut singulae tribus e suo numero quinos denos, per annum iudicaturos, suffragio crearent. quo factum est, ut senatores quoque in eo numero essent, & quidam etiam ex ipsa plebe. Post uictor Sulla, dictator primus reip. constituendae caussa factus, infensus equitibus, quia pro Cinnanis partibus steterant, legem tulit, ut nemo, nisi qui senator esset, iudicare posset. quod ante C. Gracchi tribunatum fieri solitum esse, diximus. Sulla mortuo, quod ille sanxerat, per annos x I. seruatum est, hoc est, usque ad Cn. Pompeij & M. Crassi primum consulatum: quo anno L. Aurelius Cotta praetor popu-

lum rogauit, populusq. iussit, ut tres ordines, senatores, equites, tribuni aerarij simul iudicarent. tametsi, & centurionibus aditum ad res iudicandas potuisse hac ipsa lege, & sequentibus Pompeia, Iulia, censu tamen praefinito, Cicero docet in Philippica I. uidetur autem Paterculus, nisi mendosi libri sunt, neque tempus, neque sententiam huius legis perfecte nouisse: qui lib. II. legem a Cotta latam per id tempus significet, quo Gabinius tribunus pl. rogationem tulit, ut Pompeius contra piratas summo cum imperio mitteretur. quod falsum esse constat. nam Gabinius biennio post Pompeij consulatum, hoc est Pisone & Glabrione cos. eam legem tulit: quod & Velleius ipse asserit, & inde facile licet existimare, quod, absoluto bello piratico, statim C. Manilius tribunus pl. tulit ad populum, ut Mitridaticum bellum Pompeio mandaretur. id Plutarchus, Velleiusq. confirmant. Maniliam autem legem Cicerone praetore latam esse, luculenta ipsius oratio declarat. porro autem Ciceronem gessisse praeturam Lepido, & Tullo cos. qui fuit annus post Pisonis, & Glabrionis consulatum proximus, quis est qui ignoret? testem habemus Pedianum: ut alia, quae facile probarent, argumenta praetermittam. tulit igitur de piratico bello rogationẽ Glabinius tribunus pl. Pisone, & Glabrione cos. at Cotta, cũ rogationem de iudicijs eo anno tulerit, quo designatus aedilis Cicero Verrem accusauit, defendente Hortensio consule designato, plane uidetur eo anno tulisse, quo Pompeius & Crassus consules fuerunt. quod aperte Dio narrat. Hoc de tempore. Quod ad sententiam attinet, non uideo, qui probari possit id, quod idem narrat, Cottam iudicandi munus inter equites & senatum aequaliter esse partitum: cum, eam potestatem non his modo, sed praeterea tribunis aerarijs esse permissam, sexcenti loci demonstrent. nisi forte illud (libenter enim tueor antiquitatem) Aequaliter inter utrumque ordinem partitus est, ideo Paterculus dixit, ut significaret non solum senatum, ut antea, sed equestrem pariter ordinem post legem Aureliam iudicasse: ut aerarios tribunos, qui deinde cum senatoribus & equitibus iudicarunt, etsi non nominauit, non tamen exclusisse uideatur. quo modo & Ciceronem act. 3. lib. 2. in Verrẽ locutũ uidemus. ait enim, cum Cottae legem significet, iudicium de iudicibus, &

de te futurum est. at quo tempore futurum est? nempe eo, cum populus R. aliud genus hominum, atque alium ordinem ad res iudicandas requirit, nempe ea lege de iudicijs iudicibusq. nouis promulgata. Alium ordinem, dixit, cum tamen non uno de ordine, sed de tribus, hoc est, de senatoribus, equitibus, tribunis aerarijs in ea lege mentio fieret. Eodemq. modo, cum, censorum iudicia rescissa esse iudicum sententijs, significare uellet, in oratione pro pro Cluentio locutus est. Senatores, inquit, equitesq. Romani in compluribus iam reis, quos contra leges pecunias accepisse subscriptum est, suae potius religioni, quam censorum opinioni, paruerunt. Et in Diuinatione: Iudiciorum leuitate ordo quoque alius ad res iudicandas postulatur. Pedianus eriam in commentario I I orationis in Verrem, Cottam, inquit, praetorem significat, qui legem promulgaret de restituendis equestri ordini iudicijs. Cum tamen Cottae lex non de uno equestri ordine, sed de senatoribus, equitibus, tribunis aerarijs mentionem faceret. Plutarchus etiam in Pompeio iudicia ad equites ait esse translata: cum tamen lege Cottae inter tres ordines essent communicata. Quod si quis putat in uno ordine, quem Cicero ad res iudicandas requiri significat, simul cum equitibus tribunos aerarios intelligi; opinione fallitur. nam senatores, equites, tribuni aerarij, non ordines duo, sed tres a scriptoribus antiquis appellantur. itaque Pedianus in commentario Cornelianae, L. Cotta, inquit, lege sua iudicia inter tres ordines communicauit, senatum, equites, tribunos aerarios: & in commentarijs duarum orationum, in Pisonem, in extremo; pro Milone, in principio. Suetonius etiam in Iulio, Iudicia, inquit, ad duo genera iudicum redegit, equestris ordinis, ac senatorij: tribunos aerarios, quod erat tertium, sustulit. Lex Vatinia secuta est. tulit enim eam, ut opinor, P. Vatinius tribunus pl. Caesare, & Bibulo cos. qua sententia, nondum inuenire potui; sed fuisse popularem, cum Vatinius senatum, senatus illum uehementer oderit, facile possum existimare. Lex Pompeia, quam tulit Cn. Pompeius Magnus in consulatu II, nihil ab Aurelia de tribus ordinibus discrepabat, (nam postea de tribus ordinibus iudicantibus exempla multa sunt, maximeq. apud Pedianum. & Suetonij testimonio, tria

fuisse

fuiſſe iudicum genera uſque ad Caeſaris dictaturam, cognoſcitu) ſed ex ampliſſimo cenſu, e centurijs legi iudices iubebat. ampliſſimus autem cenſus a Liuio traditur, centum millia aeris, eoq. amplius. Iulia, quam C. Iulius Caeſar, rerum potitus, tulit, iudicia ad duo genera iudicum redegit, equeſtrem ordinem, ac ſenatorium; tribunos aerarios, quod erat tertium, ſuſtulit. Antonia conſularis, M. Antonij, qui III uir fuit, hoc ſanxit, ut ad duas iudicum decurias accederet tertia e centurionibus, hoceſt, ut cum equitibus, & ſenatoribus (tertium enim ordinem, tribunos aerarios, lex Iulia ſuſtulerat) centuriones iudicarent. quod genus hominum ne ſuperiores quidem leges, Iulia, Pompeia, Aurelia, iudicandi iure excluſerant; ſed praeſcripſerant, quo cenſu eos eſſe oporteret: ſicuti ſenatoribus quoque, & equitibus, & tribunis aerarijs cenſus erat praefinitus: cum in iudice, ut ait Cicero, & fortuna ſpectari deberet, & dignitas. Antonij uero lex plus aequo impudens & diſſoluta, quae rationem cenſus nullam habuit, omnibus, quicumque ordinem duxiſſent, iudicandi poteſtatem permiſit. atque hanc Antonij legem de tribus decurijs non eſſe abrogatam, cum ille hoſtis iudicatus eſt, cum eiuſdem legem de ſacerdotijs abrogatam eſſe ſupra docuerim, e Suetonio cognoſcitur: qui in Auguſto ita ſcripſit: Ad tres iudicum decurias quartam addidit, ex inferiore cenſu, quae ducenariorum uocaretur, iudicarentq. de leuioribus ſummis. Haec de ordine iudiciorum, pro uarijs legibus, uario. De numero autem iudicium, lex Gracchi CCC fecit, omnes ex equeſtri ordine, totidem, quot antea ſenatores iudices fuerant: lex Druſi CCC equites & CCC ſenatores, numero pari: lex Plautij DXXV: iuſſit enim e ſingulis tribubus, quae XXXV erant, quinos denos creari: lex Sullae CCC, omnes ex ordine ſenatorio. lex Aurelia cum lege Sullae de numero, ut opinor, congruebat, cum in ordinibus diſcreparet. nam libro epiſt. fam. IIX. de iudicibus CCC, cum lex Aurelia ſeruaretur, mentionem fieri uideo. quod ſi ita eſt: auctum deinde numerum eſſe lege Pompeij, uere dicemus: quia Velleius auum ſuum inter CCCLX a Pompeio lectum eſſe narrat. eundemq. numerum Plutarchus in Pompeio tradidit. lex Caeſaris, cum de tribus ordinibus unum, ut diximus, ſuſtulerit; numerum ſimul

iudicum, ut ego ſentio, commutauit. lex Antonij cum tertiam decuriam addiderit; ſatis liquet, eorum, qui res iudicarent, ampliorem numerum eſſe factum. quem rurſus & ab Auguſto eſſe auctum, cum ad tres decurias quartam addidit, facile cognoſcitur. De iudicum aetate legem fuiſſe, ne quis intra XXX aetatis annum iudicaret, facile poſſum ex eo coniicere, quod Suetonus de Augusto ſcripſit: Iudices a XXV aetatis anno elegit, ideſt, quinquennio maturius, quam ſolebant. Calliſtratus quidem iuriſconſultus, lege Iulia cautum eſſe, ait, ne minor annis XX iudicare cogeretur, ne ue minorem annis XX compromiſſarium iudicem liceret eligere. Sanxit idem eadem lege, ut opinor, de numero patronorum. nam, ante L. Domitij Ahenobarbi, & Ap. Claudij Pulchri conſulatum raro quiſquam pluribus, quam quattuor, patronis uſus erat. his conſulibus M. Scaurum, de repetundis accuſatum, ſex defenderunt. Sed, ut exiſtimem hac de re biennio poſt a Magno Pompeio III. conſule lege cautum eſſe, Taciti uerbis adducor. is enim in dialogo de oratoribus ita ſcriptum reliquit: Tranſeo ad formam, & conſuetudinem ueterum iudiciorum. Nemo intra pauciſſimas horas perorare cogebatur: & liberae comperendinationes erant: & modum dicendi ſibi quiſque ſumebat: & numerus neque dierum, neque patronorum cauebatur. primus tertio conſulatu Cn. Pompeius adſtrinxit, impoſuitq. frenos eloquentiae. Hac de lege ita loquitur Cicero in Bruto: Lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis, ad cauſſas ſimillimas inter ſe, uel potius eaſdem noui ueniebamus quotidie. Et ad Atticum lib. XIII. ep. 47. Verum, poſt bella ciuilia, neglecta lege Pompeia, peruentum ad duodecim patronos; eiq. licentiae modum, a Caeſare dictatore impoſitum, Pedianus ſignificat. Et fortaſſe idem Caeſar, qua in lege de numero patronorum, in eadem tulit de ratione iudicandi. quod Gellius lib. XIV, cap. II ſignificare uidetur his uerbis: Atque in rerum quidem diffiſſionibus; comperendinationibuſque, & alijs quibuſdam legitimis in rebus ex ipſa lege Iulia, & ex Sabini Maſſurij, & ex quorundam aliorum iuris peritorum commentarijs commoniti ſumus. Legimus etiam apud Priſcianum de lege Laetoria, quae minorem annis XXV ſtipulari uetabat. De diebus quoque iudiciarijs leges nominat Vl

pianus

pianus his uerbis: Si feriatis diebus fuerit iudicatum; lege cautum est, ne ijs diebus iudicatum sit, nisi ex uoluntate partium; &, quod aliter aduersus ea iudicatum erit, ne quis iudicatum facere, ne ue soluere debeat; ne ue quis, ad quem ea de re aditum erit, iudicatum facere cogat. In hoc ordine locum habent leges illae, quae & de personis, quae facinus iudicare possent, & de caussis, in quibus possent, tum de indicijs, deq. testimonij dicendi potestate agebant. Ac primum illud ponatur, legibus eos iure iudicandi exclusos non esse, quos ignominia censores notassent. id Cicero significat his uerbis in oratione pro Cluentio: In omnibus legibus, quibus exceptum est, de quibus caussis aut magistratum capere non liceat, aut iudicem legi, aut alterum accusare, haec ignominiae caussa praetermissa est. timoris enim caussam, non uitae poenam, in illa potestate esse uoluerunt. Et ibidem, paullo post: Praetores urb. qui iurati debent optimum quemque in selectos iudices referre, numquam sibi ad eam rem censoriam ignominiam impedimento esse duxerunt. postea tamen inductum lege Iulia, ut senatu moti iudicare non possent. quod & lege Cassius, de senatoribus, traditum est; & Paullus quoque, ut proxime docebimus, significat. Turpi autem iudicio damnatis ademptam esse iudicandi potestatem; idem Cicero in eadem oratione, paullo ante, demonstrat. Quod si, inquit, illud iudicium putaretur: ut ceteri, turpi iudicio damnati, in perpetuum omni honore, ac dignitate priuantur; sic hominibus ignominia notatis neque ad honorem aditus, neque in curiam reditus esset. Turpia uero, famosaq. iudicia erant, calumniae, praeuaricationis, furti, ui bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo malo, pro socio, mandati, tutelae, depositi, & alia quaedam a Iuliano memorata digest. lib. III. Famosos etiam, non minus, quam qui turpi iudicio damnati essent, Pegasus & Nerua filius eos iudicarunt, qui quaestus caussa in certamina descendissen t, aut prooter praemium in scenam prodijssent. athletas autem, quia ludicram artem non facere, sed uirtutis gratia exerceri uiderentur, infamia liberabant Sabinus & Cassius, quae scripta sunt apud Vlpianum. Praeterea, cum ab eodem ita traditum sit lib. digest. XLIIX; qui iudicio publico damnatus esset, eum ius accusandi non habuisse, nisi si liberto-

rum

rum, uel patronorum suorum mortem, uel rem suam exsequeretur; consentaneum uideri potest, eundem iudicandi munere exclusum. quamquam ad rationem accedit auctoritas. nam ita scriptum post ea comperi apud Marcellum iurisconsultum. Omnes etiam de ui priuata damnatos iudicare lex Iulia prohibebat. qua de re Martianus his uerbis lib. digest. XLIIX: De ui priuata damnati pars tertia bonorum ex lege Iulia publicatur: & cautum est, ne senator sit, aut decurio, aut ullum honorem capiat; ne ue in eum ordinem sedeat, ne ue iudex sit. Huc illa pertinent, quae tradita sunt a Paullo iurisconsulto: quae seruata credimus etiam reip. temporibus. nihil enim a iure, aut aequo dissentiunt. Quidam, inquit, lege impediuntur, ne iudices sint: quidam moribus; quidam natura: natura; ut surdus, mutus, & perpetuo furiosus, & impubes, quia iudicio carent: moribus, ut feminae, & serui; non, quia non habeant iudicium; sed quia receptum est, ne ciuilibus fungantur officijs: lege, qui senatu motus est. qui uero possunt esse iudices, nihil interest, in potestate, an sui iuris sint.

Et:

CASSIVS etiam Longinus; cuius libri non exstant; sed eorum testimonio Martianus Digestorum lib. I utitur; putabat, ei qui ob turpitudinem senatu motus, nec restitutus esset, non licere neque iudicare, neque testimonium dicere: quia lex Iulia repetundarum ea fieri uetaret.

Et:

SENATORI indicium profiteri saluis legibus non licebat. alijs impunitas dabatur, nec tamen omnibus in caussis, sed proditionis, maiestatis, & si quid huiusmodi: in caussa repetundarũ non dabatur: itaque nec per indices agi solitam esse legimus.

LIB . I . EP . I

EX . ARGVMENTO

SENATVM haberi per dies comitiales non licuit.

Ibidem:

Senatus uoluntas perſcripta; quod, impedito S. C. fieri ſolitũ eſt; ut memoriae traderetur, atque exſtaret in publicis tabulis, quid ſenatus, niſi obſtitiſſet interceſſio, fieri uoluiſſet. Hac de re ſic in ep. 7. Nullum exſtat S. C. quo reductio regis Alexandrini tibi adempta ſit, eaque, quae de ea ſcripta eſt, auctoritas, cui ſcis interceſſum eſſe, ut ne quis omnino regem reduceret, tantam uim habet, ut magis iratorum hominum ſtudium, quam conſtantis ſenatus conſilium eſſe uideatur.

Lib. I. ep. 2.

Cum ſenatus legitimus, id eſt, quo loco, quo die, quo numero, a quo magiſtratu oporteret, habitus, aliquid uel de publica, uel de priuata re decreuerat; tum ſi ex collegio tribunorum pl. nemo intercedebat, rata ſenatus uoluntas erat, & S. C. dicebatur; eoq. nomine inſcriptum publicis tabulis conſignabatur: ſin autem uel ſenatus non legitimus aliquid decreuerat, uel tribunus pl. interceſſerat; infirmum, ac prorſus irritum decretum illud erat, nec S. C. ſed ſenatus auctoritas uocabatur: propterea quod auctoritatem quandam publicis tabulis teſtata ſenatus uoluntas habere uidebatur. teſtis Liuius lib. IV. Si quis, inquit, intercedat, S. C. auctoritate ſe fore contentum. Teſtis Dionis hiſtoria. nam cum Q. Caſſius Longinus, & M. Antonius, tribuni pl. intercederent, quominus fieret S. C. de Caeſare ex Gallia reuocando; cumq. ſenatus, Pompeio deditus, a Caeſare alieno, propterea ueſtem, ut in aduerſa triſtiq. re, mutaſſet: tamen ne ſic quidem factum eſſe S. C. ſed perſcriptam ſententiam eſſe, Dio lib. XLI. ſignificat. Idemq. lib. XLII. cum S. C. intercederent tribuni pl. ſenatus tamen auctoritas perſcripta eſt. Planiſſime autem lib. LV. his fere uerbis: Si quando aliquid ſenatus decreuiſſet, nec legitimus ſenatorum numerus affuiſſet: non inerat in eo uis S. C. ſed auctoritas ſenatus diceba-

tur,

tur, qua tantum constaret eorum, qui tunc affuissent, uoluntas, & sententia. obseruatum idem est, cum uel senatus alieno loco, aut tempore, aut non legitimo edicto habitus esset, uel tribuni pl. intercessissent. impedito enim S.C. exstare tamen senatus uoluit sententiam suam. Accedit Ciceronis testimonium in ep.7. S. C. nullum exstat, quo reductio regis Alexandrini tibi adempta sit; eaque, quae de ea scripta est, auctoritas, cui scis intercessum esse, ut ne quis omnino regem reduceret, tantam uim habet, ut magis iratorum hominum studium, quam constantis senatus consilium, esse uideatur. Et ibidem paullo post: Offensionem esse periculosam, propter interpositam auctoritatē, religionemq. uideo. Et ep. 2. lib. I V. ad Att. Nondum satis erat allatum, quo modo Caesar ferret de auctoritate perscripta. Loquitur ibi Cicero de S. C. ab intercedentibus Cassio, & Antonio, tribunis pl. impedito. quod ex Dione iam ostendimus. Nec dubito, quin de auctoritate perscripta, cum senatus decreto intercessum esset, Cicero significet lib. I I I. de leg. in eo loco: Senatus decreta rata sunto. ast ni potestas par, maiorue prohibessit, perscripta seruanto. Quae licet exempla satis hunc morem ostendant: ut dubitatio tamen omnis auferatur, adscribemus uerba S. C. quod Coelius inclusum epistolae ad Ciceronem misit. Si quis huic S. C. intercesserit; senatui placere auctoritatem perscribi, & de ea re ad senatum, populumq. referri. Et in alio eiusdem S. C. capite: Si quis huic S. C. intercessisset, auctoritas perscriberetur. Huic opinioni locum aduersari Cieronis oratione pro Deiotaro, aliquis fortasse dixerit. Cum audisset Deiotarus, inquit, senatus consentientis auctoritate arma sumpta, consulibus, praetoribus, tribunis pl. nobis imperatoribus remp. defendendam datam. Senatus auctoritatem uocat in ea re, de qua S. C. esse factum, Caesar ostendit lib. I. de bel. ci. Decurritur, inquit, ad illud extremum, atque ultimum S. C. quo, nisi paene in ipso uerbis incendio, atque desperatione omnium salutis, numquam ante descensum est: Dent operam consules, praetores, tribuni pl. quiq. proconsules sunt ad urbem, ne quid resp. detrimenti capiat. Haec S. C. perscribuntur ad VI I. Id. Ian. Hoc argumentum duplici ratione refellitur: uel quod, cum S. C. illud contra Caesarem, belli ciuilis initio

factum esset; nec tribunis pl. ad intercedendum paratis, locus esset; non auderet Cicero, ad Caesarem, iam omnia tenentem, pro Deiotaro reo suppliciter agens, S. C. appellare: praesertim cum sciat, si tribunis pl. Antonio, & Cassio intercedere licuisset, quod Pompeianorum factione non licuit, S. C. esse non potuisse. itaque sapienter, tempori, caussaeq. seruiens, odiosum Caesari uocabulum Cicero uitauit, a quo salutem Deiotari regis impetrare cupiebat. Altera est ratio, mihi quidem ualde probata, quod senatus auctoritas non semper decretum illud significat, quod ne senatus consulti uim & nomen haberet, intercessione fiebat: sed, ubi nulla intercessionis mentio fit, pro ipso accipitur S. C. ut in oratione in Pisonem: Quam prouinciam P. Lentulus cum & senatus auctoritate, & sorte haberet, deposuisset. Significat enim a Lentulo depositam Ptolemaei regis reductionem, quam ei senatus consulto esse mandatam, & supra demonstratum est. Et in ea pro domo: Ex senatus auctoritate & senatum, & omnes bonos mutata ueste uidi. Senatus auctoritatem appellat, cum tamen S. C. de mutanda ueste factum esset: quod ex oratione pro Sextio cognoscitur. In Vatinium: Nec hoc quidem senatui relinquebas, ut legati ex eius ordinis auctoritate legarentur? Quis non intelligit, Ex eius ordinis auctoritate, pro, ex S. C. dictum esse? cum paullo post sequatur: Quis legatos umquam audiuit sine S. C? ante te nemo. Ergo, senatus consentientis auctoritate arma sumpta, idem ualet, quod, uniuerso approbante senatu, decreto senatus uniuersi. Vel: duae senatus auctoritates intercesserūt; haec, quae probabat reductionē regis; altera, quae improbabat: cuius mentio fit ep. 7.

Ibidem:

Intercedere, modo est impedire, ut infra: Cui cum Cato, & Caninius intercessisset, tamen est perscripta: modo interuenire, ut hic, & ep. 2. lib. XV. Cum uestra auctoritas intercessisset, ut ego regem Ariobarzanem tuerer. Eodem sensu dixit Coelius ep. 6. lib. IIX. Significatio ulla si intercesserit; clarius, quā deceat, aut expediat, fiat. Et in Verrē lib. II. Cū imperatoris populi Romani auctoritas, legatorū decē dignitas S. C. intercederet. INTERCESSISSENT, impedissent, ne S. C. fieret. ideo senatus auctoritas, S. C. impedito, perscripta est. intercedere enim,

proprie tribunorum pl. fuit. quamquam participes eius fuisse potestatis omnes, qui eadem potestate, qua ij, qui S.C. facere uellent, maioreue essent, docet Gellius ex Varrone lib. XIV. cap. 7.

Lib. I. ep. 4.

Senatores plures quadringentis in senatu affuisse, bis omnino, ut mea memoria est, legi: CDX, in oratione post reditum in senatu; CDXV, epist. 10 lib. 1 ad Attic.

Lib. I. ep. 7.

Et stipendium, & legatorum numerum, & supplicationes senatus decernebat sine populi suffragio. quae Cicero significat in ep. 9. cum ait, singularibus, & nouis honoribus, ac iudicijs senatus ornatum esse Caesarem. idq. exponit aperte in oratione de prouincijs, his uerbis: Relatum est ad nos nuper de stipendio exercitus: non decreui solum, sed etiam, ut uos decerneretis, laboraui: multa dissentientibus respondi: scribendo affui. stipendium autem a senatu impetrare, in tantis angustijs aerarij, non facillimum fuit. quod ex eadem oratione conieci. dixit enim: In his angustijs aerarij, publicanis tamen subueniatis, necesse est, crudelitate Gabinij paene afflictis iam, atque euersis. Hac de re sic in ea pro Balbo: C. Caesarem senatus & genere supplicationum amplissimo ornauit, & numero dierum nouo. idem in angustijs aerarij, uictorem exercitum stipendio affecit: imperatori decem legatos decreuit: lege Sempronia succedendum non censuit. harum ego sententiarum & princeps, & auctor fui.

Lib. I. ep. 9.

Certus erat Senatorum numerus, qui si non adesset, S.C. fieri leges uetabant. Vnde illud M. Fuluij contra M. Aemilium, lib. XXXIX. apud Liuium: Qui per infrequentiam S.C. factum ad aerarium detulerit. Festus, Numera senatum, ait quiuis senator consuli, cum impedimento uult esse, quo minus faciat S. C. postulatq. ut aut res, quae afferuntur, diuidantur; aut singuli consulantur; aut, si tot non sint senatores, quo numero liceat praescribi S. C. Legimus etiam apud Pedianum C. Cornelium trib. pl. legem tulisse, ne quis in senatu legibus solueretur, nisi ducenti affuissent. Quod si quis necessarium S. C. conficiendo senatorum numerum scire uelit, Dionem consulat,

cuius

cuius haec ſunt uerba lib. LIV. Auguſtus, cum uideret, frequentes non ſemper conuenire ſenatores, decreuit, ut a paucioribus, quam quadringentis, S. C. fieri poſſent. cum antea, niſi quadringenti affuiſſent, rata non eſſent.

Lib. III. ep. 9.

Diſcedebat ſenatus Aprili menſe, cuius fere dies omnes uel ludis dabantur, uel feſti erant, uel comitiales, quibus haberi ſenatum non licebat. id quod ex antiquis dierum Faſtis, quos a nobis explanatos edidimus, licet intelligere.

Lib. IV. ep. 1.

Senatus appellari non debet, in quo nec ſenatores multi, nec eorum libera, metuq. ſoluta uoluntas eſt.

Lib. IV. ep. 4.

Scripſit Varro, teſte Gellio, lib. IV. Epiſtolicarum quaeſtionum, S. C. duobus modis fieri ſolitum, aut per diſceſſionem, ſi conſentiretur; aut, ſi res dubia eſſet, per ſingulorum ſententias exquiſitas.

Lib. V. ep. 2.

Quid Praeſcriptione ſignificetur, communis intelligentia fortaſſe non aſſequitur: quod exponere conabimur. Duplex erat in S. C. praeſcriptio, neceſſitatis una, honoris altera: neceſſitatis, quod infirmum erat S. C. cum in decernendo certus, ac lege definitus ſenatorum numerus non affuiſſet: itaque ſingulis S. C. ut ualerent, praeſcribebatur, quot ſenatores affuiſſent. de quo Feſti uerba recitabo: Numera ſenatum, ait quiuis ſenator conſuli, cum impedimento uult eſſe, quo minus faciat S. C. poſtulatq., ut aut res, quae afferuntur, diuidantur; aut ſinguli conſulantur; aut, ſi tot non ſint ſenatores, quo numero liceat praeſcribi S. C. Tulit etiam legem C. Cornelius tribunus pl. quem Cicero defendit, non ille quidem de omnibus S. C. ſed de iis, quibus aliquem ſolui legibus placeret, ut ita rata eſſent, ſi ducenti ſenatores affuiſſent. Quod Feſti locus, etſi non plane, tamen quodam modo confirmat. Altera, quae auctoritatem S. C. adderet, praeſcriptio erat, cum nobiſſimi ſenatores ſcribendo aderant. qui certus numerus non erat, ſed pro eius dignitate, & gratia, cuius de honore in S. C. ageretur, quo de genere praeſcriptionis hic puto ſignificari, & illud infra, Ob-

ſcurum eſſe non poſſit, ſic interpretor, ob eorum claritatem, qui ſcribendo affuerunt. Et in eo S. C. quod Coelius Ciceroni miſit, ep. 10. lib. IIX. legendum opinor, S. C. quod tibi miſi, factum eſt, auctoritatesq. praeſcriptae: non, perſcriptae. nam ſenatorum nomina, qui affuiſſent ſcribendo, S. C. auctoritates dicebantur, & ante S. C. ſcribebantur. de quo etiam more loquitur in ep. ad Catonem 6. lib. XV. cum inquit: Haec S. C. non ignoro ab amiciſſimis eius, de cuius honore agitur, ſcribi ſolere. non quod ij ſcriberent, ſed quod ſcribendo adeſſent, & fortaſſe etiam dictarent. Sic in Agraria 2. Collegas ſuos, adſcriptores legis agrariae, non repudiabit; a quibus ei locus primus inuidiae in praeſcriptione conceſſus eſt. Et lib. III. de Or. legitur in antiquo Borromaei libro, In auctoritatibus praeſcriptis exſtant, ubi eſt in peruulgatis, Perſcriptis.

Lib. VI. ep. 18.

Senatores uel coloniarum, uel municipiorum, decuriones uocabantut. & ut Romam ad ſenatum conſules, item in municipijs ad decuriones quattuor uiri, in colonijs duumuiri referebant.

Lib. IIX. ep. 8.

Senatus habebatur uel in ſacris aedibus, uel in templis non ſanctis, ut in curia Hoſtilia. & ep. 13. lib. x. Senatus in templis habebatur.

Ibidem:

Adeſſe ſcribendo ſoliti ſunt, qui ſenatus conſultũ fieri uellẽt.

Ibidem:

Cum plura ſimul ad ſenatum referebantur, non facile omnia ſenatus maior pars comprobabat. ita ſaepe fiebat, ut una res repudiata reliquas, quae omnino placerent, impediret. nam, cũ dixiſſet ſenator, Diuide ſententiã, ut de ſingulis rebus referretur; orta cõtentione dies conſumebatur, lege permittẽte ſenatoribus, quã quiſque de re uellet, quamq. diu uellet, dicere. itaque Feſtus inter impedimenta ſenatus conſulti numerat hoc in uerbo Numera, cum ſenator diuiſionem poſtulabat earum rerum, quae referebantur.

Ibidem:

Per dies comitiales haberi ſenatum leges uetabãt. ep. 2. lib. 2.

ad

ad Quinctum fr. Consecuti sunt dies comitiales, per quos senatus haberi non poterat. Et eodem libro, epistola Risi: Comitialibus diebus, qui Quirinalia sequũtur, Appius interpretatur, non impediri se lege Pupia, quo minus habeat senatum. Ad Lentulum autem, ep. 4. lib. 1. ijdem dies significantur ijs uerbis: Senatus haberi ante Kal. Febr. per legem Pupiam, id quod scis, non potest.

Ibidem:

Dixi iam, tres ordines lege Aurelia, senatum, equites, tribunos aerarios iudicasse. Sed omnes senatores, qui iudicabant, a iudicijs in senatum conuenire, ideo senatus uoluit, ne per infrequentiam, quod saepe accidit, fieri S. C. non posset. certũ enim senatorum numerum faciendo S. C. lex definiebat. Festus, & Dio: quorum testimonio hac ipsa de re iam usi sumus. Iudicijs autem implicati tenebantur senatores multi: itaque ille, qui scripsit ad C. Caesarem de rep. ordinanda, cuius exstat epistola, cum Sallustij fragmentis edita: Duabus, inquit rebus confirmari posse senatum puto: si numero auctus per tabellam sententiã feret. tabella obtentui erit, quo magis animo libero facere audeat: in multitudine, & praesidij plus, & usus amplior est. nam fere, tres tempestatibus, alij iudicijs publicis, alij priuatis suis, atque amicorum negotijs implicati, haud sane reip. consilijs affuerunt: neque eos magis occupatio, quam superba imperia, distinuere. Trecentos autem ordinis senatorij iudices Plutarchus nominat in Graccho: sed hoc tempore trecenti sexaginta, electi a Pompeio tertium consule, iudicabant. docet hoc Velleius lib. 2. & Plutarchus in Pompeio. itaque miror trecentos dumtaxat nominatos. nisi si perfecti numeri potius, quam imperfecti, placuit appellatio: ut in Pisonem dixit Cicero, Quadraginta annis, pro triginta sex. quo loco Asconius usitatum ait fuisse Ciceroni, ut, omissa subtiliore annorum computatione, summatim tempus comprehenderet: recitatq. illa in Catilinam, Vigesimum iam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis: cum octauus decimus dies esset. Aut igitur falsum iudicum numerum hac ratione tueamur: aut deesse, LX, censeamus: ut omnino sint, qui a Velleio, & Plutarcho nominantur.

Ibidem:

Ibidem :

Si habetur eorum ratio, qui prouincias obtinent, Cilicia consularis est, cum a uiro consulari Cicerone administretur: ideoq. non in hoc S. C. sed in eo, quod de prouincijs consularibus factum est, nominari debuit. uerum, quia fit praetoria, cum decernat senatus, ut in eam proficiscatur qui praetor, non qui consul fuerit; propterea in hoc S. C. reiecta, sed reliquas prouincias, quas praetorij obtinebant, aggregatur. erat enim potestas senatui, quos uellet, in prouincias mittendi, siue consulares, siue praetorios: &, in quas praetorij mittebantur, praetoriae; in quas consulatu functi, consulares prouinciae uocabantur. id ex hoc ipso primum cognoscitur S. C. quo praetorius, non consularis in Criliciam, cui praeerat hoc anno Cicero consularis, mittitur: deinde confirmatur oratione de prouincijs. potuit tamen tribunus pl. hanc potestatem eripere senatui, & consularem prouinciam, lata rogatione, ab homine consulari ad praetorium transferre. quod obijcit Clodio Tullius, factumq. extra ordinem queritur in oratione pro domo. Sed, ut redeam ad Ciliciã, cogitanti mihi, cur praetoria nunc fiat, quae consularis antea fuerat, administrata per annos aliquot a tribus consularibus, Lentulo, Appio, Cicerone, uisum est hoc a Pompeianis astuto consilio factum, ut consularium prouinciarum numerus, una exempta, fieret angustior; eoq. certior spes esset adimendi Gallias Caesari: cum duas tantum consulares prouincias lege Sempronia decerni per senatum oporteret. quod orationes pro domo, & de prouincijs, & Caesar lib. 1. de bel. ci. docet: Consulares autem, id est a consularibus hoc anno administratae, quattuor essent, Hispaniae, Cilicia, Galliae, Syria: (nam Macedonia, a quo tempore L. Pisoni consulari Q. Ancharius praetorius successit, praetoria fuit) nec in Hispanias mitti quisquam posset, cum eas lege Trebonia consul iterum Pompeius in quinquennium, posteaq. tertium consul altera lege in alterum quinquennium, ut ait Dio, uel, ut Plutarchus, in quadriennium accepisset. reliquae tres erant: e quibus duas tantum decerni oportuit lege Sempronia. inuenta ratio est, ut ex tribus una tolleretur: praetoriamq. senatus Ciliciam facere conatus est. Sed tribuni pl. Pompeianorum arte cognita, intercesserunt. Post alterum

rum tamen annum, Lentulo, & Marcello cos. hoc arbitror senatus consultum, spreta tribunorum pl. intercessione, renouatum, Ciliciamq. praetoriam esse factam: cum apud Caesarem lib. 1. de bel. ci. mentionem fieri uideam de prouincijs duabus consularibus, Gallia, & Syria, in sortem coniectis, quarum Gallia L. Domitio, Syria Scipioni obuenit. quamquam in eo loco de una tantum Gallia ulteriore intelligendum: nam citeriorem senatus praetoriam fecit. id ex ep. x i. ad Tironem lib. x vi. cognoui, scribente Cicerone, ulteriorem Domitio Galliam, Considio autem, quem scimus consulem non fuisse, citeriorem obtigisse.

Lib. I X. ep. 21.

Erant regum aetate senatores omnes, siue maiorum, siue minorum gentium, patricij: &, qui allegebatur in senatum, statim patricius erat.

Ibidem:

Patres dicti centum illi, ex quibus senatum Romulus constituit: qui ingenui fuere. nam reliquos, qui ab initio urbis Romae cum Romulo fuere, patrem, & auum liberos ciere non potuisse, Liuij uerba lib. x. significant. quod Cincius quoque sensisse uidetur in libro de Comitijs, qui non exstat, sed eius haec apud Festum mentio est: Patricios, Cincius ait in libro de Comitijs, eos appellari solitos, qui nunc ingenui uocentur. Et, quia per annos multos patricijs tantum gentibus curia patuit; propterea Patres appellat hic Cicero, cum de patricijs loquatur: licet eius aetate, atque adeo multis ante saeculis, plebeijs etiam familijs senatoria dignitas impertiretur, & ideo patres plebeijs quoque familijs orti dicerentur. respexit igitur ad prisca tempora, cum aditus in curiam solis patricijs daretur. Suetonius quoque in Iulio, Clodium, inquit, a patribus ad plebem transire conantem, eadem die, horaq. nona traduxit. A patribus, dixit, pro, a patricijs.

Lib. X. ep. 28.

Antonij foedissimus discessus explanatur Philip. I I I. his uerbis: Cum de rep. relaturus fuisset, allato nuncio de legione quarta, mente concidit; & fugere festinans, S. C. de supplicatione per discessionem fecit, cum id factum esset antea numquam.

Quae

Quae uero profectio postea? quod iter paludati? quae uitatio oculorum, lucis, urbis, fori? quam misera fuga, quam foeda, quam turpis? Et Philip. V. Neque sacrificijs sollemnibus factis, neque uotis nuncupatis, non profectus est, sed profugit paludatus. Item Phil. XIII.

Ibidem:

Senatum uocare poterant dictator, consules, praetor, tribuni pl. interrex, praefectus urbi. Varro apud Gellium.

Lib. XI. ep. 1.

Legationes liberae priuatarũ rerum caussa senatoribus dabãtur: tum quod ijs, non permittente senatu, abesse non licebat: tum etiam, ut essent honoratiores apud exteras nationes, addito legationis nomine. ep. 18. ad Att. lib. 2. & ep. 11. lib. XV. ad eundem, & in orationibus in Rullum, pro Flacco.

Lib. XIII. ep. 5.

Nemo senator esse poterat, nisi CC∞ millia possideret. Suetonius in Augusto.

LIB. I. EP. I

SENATORI ab urbe diutius abesse, nisi iure liberae legationis impetrato, non licebat.

Lib. I. ep. 17.

Senatores, qui curules magistratus gessissent, curru in curiam honoris gratia uehebantur: ceteri pedibus itabãt: unde Pedariorum nomen. Gellius lib. III. cap. 18.

Ibidem:

In S. C. adscribebantur eorum nomina, qui, dum scriberentur, affuissent, eaeq. dicebantur Senatusconsulti auctoritates. in ep. famil. ep. 7. lib. 8. & in prooemio lib. 3 de Oratore.

Lib. II. ep. 24.

In senatum ire cum telo lex uetabat. Itaq. P. Cornificius in senatu, ut inuidiam Miloni faceret, ferrum dixerat eum habere intra tunicam ad femur alligatum. Pedianus.

Lib. IV. ep. 2.

Iis, qui senatores non erant, ingredi senatum non licebat. & pontificum collegium apparet non fuisse totum ordinis senatorij: cum pontificiam dignitatem, etiam qui senator non esset, consequi posset: ut in oratione de hausp. resp.

Lib. IV. ep. 12.

Cum senatus uocabatur, senatores, qui erant in urbe, adesse iubebantur in senatu; qui non erant, iuberi non poterant. senatoribus autem, qui in urbe erant, in senatum non uenientibus pignora auferebantur. oratione 1. in Antonium.

Lib. V. ep. 2.

Senatus auctoritas est. Cum aliquid senatorũ maior pars decreuerat, S.C. scribebatur, nisi tribunus pl. aliquis intercederet. intercedente, S. C. non erat; sed scribebatur tamen, quod senatus eo die statuisset. eaq. Perscripta auctoritas dicebatur.

Lib. XII. ep. 5.

Mos erat, ut senatus Kalendis haberetur. quod indicat locus ille ep. 26. Circiter Kalendas affuturus uidetur. uellem, tardius. & illud ep. 46. lib. 13. Rogat magnopere, ut sim Kalendis in

 senatu.

senatu. Item ep. 6. lib. 16. Maxime dolebat me Kalendis Sextilibus in senatu non fuisse. & ep. 22. lib. 14. alibiq. non apud ipsum modo, sed & apud alios.

Lib. XII. ep. 39.

Post XVI. Kal. Februarij, senatores plerique Roma discedebant: quod senatus reliquis Ianuarij diebus per legem Pupiam haberi non poterat, ac ne Februario quidem toto, nisi perfectis, aut reiectis legationibus. Ad Appium lib. 3 Famil. In ipsum discessum senatus incidisse credo meas litteras.

Lib. XIV. ep. 9.

S. C. fuerat, ut, quae Caesar egisset, rata manerent, ipso maxime suadente Cicerone. quod & Dio libro XLIV, & ipse in epist. ad Cassium his uerbis: Vlta resp. suas iniurias est per uos interitu tyranni, nihil amplius: ornamenta uero sua quae recuperauit? an, quod ei mortuo paret, quem uiuum ferre non poterat? cuius aera refigere debebamus, eius etiam chirographa defendimus? at enim ita decreuimus. fecimus id quidem temporibus cedentes, quae ualent in rep. plurimum: sed immoderate quidam, & ingrate nostra facilitate abutuntur.

In Orat. pro P. Quinctio:

Senatores cum binis lictoribus liberas legationes obibant.

Ibidem:

Senatorius census erat cc∞ millia.

Ibidem:

Senatorum filij senatores non erant, nisi a censoribus lecti essent in senatum. ibidem.

Ibidem:

Senatorum tunica lato clauo purpureo erat intexta.

Pro Sex. Roscio Amerino:

Senatoria aetas xxx annorum fuit.

Ibidem:

Senatores soli, cum Cicero Sex. Roscium defendit, iudicabant, lege Sullae.

Ibidem:

Senator esse non poterat, qui abauum suum ciuem Romanū nominare non posset.

Ibidem:

Senatorium ordinem tribui solitum a ueteribus ostendit Suetonius, non ciuium R. pronepotibus, uerum abnepotibus.

Lib. I. act. II. in C. Verrem:

Senatorio censu amisso, nemo eum ordinem retinere poterat: ut nec eques Romanus esse quisquam sine equestri censu.

Lib. II. act. II. in eundem:

Senatori licebat, quamdiu uellet, dicere. Lib. III. de Legib. Nec est umquam longa oratione utendum, nisi aut exspectante senatu, quod fit ambitione saepissime, cum, nullo magistratu adiuuante, tolli diem utile est; aut, &c.

Ibidem:

Docet hic locus, quo aetatis anno Romae senatores legi possent. cum enim Halesini de senatu cooptando leges ab senatu Romano petiuerint: non est dubitandum, quin eae leges imaginem quandam Romani senatus expresserint. itaque cum Pōpeio, in Africam contra Domitium proscriptum, & Hiarbam regem proficiscenti, consulare imperium cum exercitu, adhuc

equiti Romano, datum esset, dicente L. Philippo in senatu contra nescio quem, obijcientem, non oportere mitti hominem priuatum pro consule, non se illum sua sententia pro consule, sed pro consulibus mittere: laudauit eum Cicero his uerbis in suasione Maniliae legis: Quid tam praeter consuetudinem, quam homini peradolescenti, cuius a senatorio gradu aetas lõge abesset, imperium, atque exercitum dari?

Lib. II. act. II. in eundem:

Proprie splendor equitibus, dignitas senatoribus tribuitur.

Lib. IV. act. II:

Negotiari licebat equitibus Romanis, senatoribus per leges non licebat. unde in Parad. Propter auiditatem pecuniae nullũ quaestum turpem putas: cum isti ordini ne honestus quidem esse possit ullus.

Ibidem:

Senatoria tunica a latis purpureis clauis Latus clauus dicebatur.

Lib. V. act. II:

Senatori nec habere, nec mercari quidquã trans mare licuit.

Ibidem:

Senatus sociorum querellas audit, crimina uero iudicibus committit.

Pro lege Manilia:

Senatoribus negotiari non licebat.

Pro A. Cluentio Habito:

Toga praetexta, sella curulis, fasces, magistratuum, non senatorum, insignia sunt. insignia uero senatorum omnium fuere latus clauus, calcei lunati.

Ibidem:

Senatores dicuntur, quos censor in senatum legit.

I. in Catilinam:

Sen atus in Capitolio, in templo Iouis Statoris habebatur: de quo sic infra: Magna dijs immortalibus habenda gratia est, atque huic ipsi Ioui Statori, antiquissimo custodi huius urbis.

Pro domo sua:

In Capitolio senatus habebatur.

Pro P. Sextio:

Senatum

Senatum diuersis nominibus appellat, publicum consilium, summum ordinem, amplissimum ordinem, principem ordinē.

Ibidem:

A senatu, non a populo, reges appellabantur. primum igitur in eo peccat Clodius, quod reges per populum, non per senatum appellat: deinde quod eos appellat, qui id numquam, non modo a populo, sed ne a senatu quidem postularint.

Ibidem:

Pecunia, & legationes S. C. dabantur, prouinciae uero primum S. C. deinde lege Curiata: nisi siquis, cum proferri legē Curiatam non liceret, eo imperio, quod senatus lege Cornelia dabat, contentus, suo sumptu in prouinciam uellet ire. quod paucissimi fecerunt.

Ibidem:

Senatus auctoritas dicitur ea, quae ne senatus consultum esset, tribunorum pl. intercessione factum erat. de quo diximus in libro de Senatu. hic senatus auctoritas est summa uoluntas: cū senatus consultum de Ciceronis reditu factum cunctus senatus magnopere uellet.

Ibidem:

Non omnium ordinum hominibus in senatum aditus est, sed ijs tantū, qui neque libertini sint, & cc ∞ millia possideant. municipibus autem, & rusticis, & negotia gerentibus, de quibus proxime loquitur, patere curiam non dicit: quia municipales in municipijs uiuunt, suisq. legibus utuntur; rustici senatorium censum non habent: negotia gerentes, quia quaestum aperte curant, non ualde honorati.

Ibidem:

Non a populo, sed a censoribus, senatores lecti sunt. a populo autem deligebantur consule nominante.

Pro M. Coelio:

Multi senatores ex municipijs erant.

Pro C. Rabirio Postumo:

Ordo senatorius summus erat ciuitatis.

Pro Deiotaro:

S.C. numquā, nisi extremis reip. temporibus, decerni solebat. de quo queritur Caesar lib. 1. bell. ci. Decurritur, inquit, ad il-

lud

lud extremum atque ultimũ S.C. quo, nisi paene in ipso urbis in cendio, atque desperatione omnium salutis, latronum audacia, numquam ante discessum est; Dent operam consules, praetores, tribuni pl. quiq. proconsules sunt ad urbem, nequid resp. detri menti capiat. Idem in ep. ad Tironem: Postea quam senatus con sulibus praetoribus, tribunis pl. & nobis, qui proconsules su- mus, negotium dederat, ut curaremus, nequid resp. detri- menti caperet: numquam maiore in periculo ciuitas fuit: num- quam improbi ciues habuerunt paratiorem ducem.

Philippica I:

Sollemnes, & legitimi senatus habendi dies fuere, Kal. no- nae, idus. quod quidem in antiquorum scriptis obseruauerim. sed, interfecto idibus Mart. Caesare, senatum eo die in posterum haberi non licuit. Suetonius, & Dio.

Ibidem:

Senatoribus, qui in senatum uocati non uenissent, pignora au ferri solebant. infra: Quid est ultra pignus, aut multam?

Philipp. III:

S. C. si uespertina, nõ praeclara, sed turpia, & irrita. nõ enim post horam decimã referri ulla de re licuit. auctor Seneca lib. 1. de tranquillitate uitae, c. 14. Et S. C. uel ante ortum solis, uel post occasum factum, irrita fuisse, docet.

Ibidem:

Patebant ualuae templi, in quo senatus habebatur.

Philipp. V:

Numquã senatus hoc, Ne quid resp. detrimenti accipiat, nisi difficillimis reip. tẽporibus decernere solitus est: & cum decerne bat, summum imperium cõsulibus dabat: neque decretum hoc umquam uideo, quin statim ad arma, ut in praesenti reip. discri mine, uentũ sit. Decretum Opimio consule: quamprimũ C. Grac chus tribunus pl. est interfectus. Dercetum Cicerone consule: compreh ẽsi illico, & in carcere necati qui contra patriam cũ Ca tilina coniurauerant. qua re exponenda uim eius S.C. Sallustius ostendit his uerbis: Cicero rem ad senatum refert. itaque, quod plerumque in atroci negotio solet, senatus decreuit, ut darẽt ope ram consules, ne quid resp. detrimenti caperet. Ea potestas per senatum more Romano magistratui maxima permittitur, exerci

tum

tum parare, bellũ gerete, coercere omnibus modis socios, atque ciues, domi militiaeq. imperium, atque iudicium summum habere. aliter sine populi iussu nulli earum rerum consuli ius est. Decretum idem est L. Létulo, C. Marcello cos. anno primo belli ciuilis Pompeiani: quod queritur Caesar lib. 1. bel. ci. Decurritur, inquit, ad illud extremum, atque ultimum S. C. quo, nisi paene in ipso urbis incendio, atque desperatione omnium salutis, latronum audacia, numquam antea descensum est; Dent operam consules, praetores, tribuni pl. quiq. procos. sunt ad urbem, ne quid resp. detrimenti capiat.

PRIMI sententias in senatu a consule rogabantur consules designati: si modo post consularia comitia senatus haberetur: sin ante, rogabat consul arbitratu suo, non quem uellet ex omni senatorum frequentia, sed quem uellet e numero consularium. & antiquae consuetudini dabatur, ut, quem ordinem interrogandi sententias consul kalendis Ianuarijs instituisset, eum toto anno conseruaret. quo ordine, Caesar, neglecto, primum Pompeium post affinitatem consul rogare sententiam coepit, cũ antea Crassum solitus esset. Quoniam autem, cum designati cõsules fuissent, ij sententiam primi rogabantur: uenit in mentem, quaeri posse, uter ex ipsis designatis prior rogaretur. nec difficile est quaerenti respondere. nã me quoq. olim ex ipsa re in eandẽ dubitationem adductum, & aliquandiu haerentem, obseruatio uetusti moris expediuit. Sciendum igitur; siue patricius & plebeius, siue duo plebeij designati consules essent; qui priore loco declaratus esset consul, eum in magistratu priorem quoq. sententiam rogasse. ideoq. rogauit in re Catilinaria non C. Antonius, sed M. Cicero, quia consul priore loco declaratus: nam genere pares erant, uterq. plebeius. & lib. I. ep. ad Att. rogat sententiã M. Pupius Piso, consul, ex familia plebeia; M. Valerius Messalla, & si patricius, tamen nõ rogat. plebeius igitur anteponitur patricio. cur? quia priore loco declaratus consul. Vter in magistratu prior rogaret, ostendi. quo conijcitur, & uter rogaretur, cum designati essent. Ex nostro commẽtario in ep. ad Att.

Legitimi habẽdo senatui dies erãt, kalendae, nonae, idus. reliquis diebus, modo comitiales nõ essent, haberi quidẽ senatus poterat, sed certus neq. lege, neq. more statutus erat dies. positum id erat in uoluntate magistratuũ. Ex nostro cõmentario ad Q. Fr.

Animaduersione dignum est, quod legẽdo obseruauimus, qui ex equestri ordine, senatoriae dignitatis ad gradum ascendissent, eos inter senatores quidem esse censos, ut, si quid ordine senatorio minus dignum admisissent, senatu mouerẽtur; uerũ eosdem, cum deinde equitum centuriae recognoscerentur, inter equites, quandoquidem ipsi quoq. equum publicum haberent, citatos esse, ut si flagitium ullum, quod in equite Rom. dedecet, fecissent, equum publicum amitterent. patet hoc apud Liuium duorũ censorũ exẽplo, Neronis, & Salinatoris: quorum alter alteri,

cum census equitum ageretur, equum ademit: quos tamen ante, cum senatorum census ageretur, in recitandis senatorum nominibus esse lectos, dubitari non potest. Atq. ego huius generis ciues, minime crediderim, sua manu, ut ceteros equestris ordinis, equum per forum traduxisse. proprius enim eorum census nō in equestri, sed in senatorio erat ordine; nec equestris ordinis, sed senatorij dicebantur: nec ideo, quod equestris essent ordinis, quem adepti senatorium amiserant, sed quia equum publicum haberent, inter equites citabantur. qui uero in senatum, etsi nondum a censoribus lecti, iure tamen magistratus, quem aut gessissent, aditum haberent, eos uideo, si equites essent, equū publicum inter ceteros equestris ordinis ciues ante censores per forum traduxisse, nec inter senatores, cum tamen irent in senatum, esse lectos: quod de Pompeio, qui postea cognomentum Magni est adeptus, a Plutarcho traditum obseruauimus. is enim eques adhuc nondum in senatum lectus, consul ob uirtutem ac singularia in remp. merita ante legitimam aetatem creatus (soluebantur enim legibus boni uiri) equum publicum ipse ad censores adduxit. praeclarumq. fuit populo Rom. spectaculum, consulem sua manu equum publicum ducētem intuenti. Atq. haec quae diximus de ciuibus Romanis & ex equestri ordine & ex plebe in senatum lectis, ita tradimus, ut ad reip. tempora spectemus. nam regum aetate solis patricijs curia patuit: cum tamen, quod Dionysius Halicarnasseus docet, non omnes patricij senatores essent, sed alij senatores, equites, alij de plebe. ut uere diceres, senator est, ergo patricius; non contra, patricius est, ergo senator. &, quamquam ex familijs tum patricijs, tum plebeiis senatus constaret, ueteres tamen ita locutos animaduerti, ut de uniuerso plane senatu nobilitatis nomen usurparent: quia scilicet summus ordo senatus esset, eumq. adepti praeter ceteros nobiles esse uiderentur: quandoquidem ob uirtutem, quae nos sola nobiles, sola patricios, sola reges uere facit, dignitas illa mandaretur. Ex nostris obseruationibus.

Ex Plutarcho in Pompeio:

LIBERTINOS homines e senatu Fabius Rullus amouit, qui ex eo Maximi cognomen accepit.

Ex Velleio, Lib. I.

Vide colonias iussu senatus esse ductas. & ibidem de militaribus colonijs.

Ex Eodem, Lib. II.

C. Marius, VI consul, Glauciam, & Saturninum in Hostilia curia morte multauit.

Ex Valerio Maximo, Lib. II.

Aditus in curiam ijs dabatur, quos in ordinem senatorum censores elegissent. reliqui, etiam si honores gessissent, excludebantur.

Ex Eodem, eodem lib.

Ante senatus e senaculo citatus in curiam ueniebat, non edicto iussus, ut postea seruatum est. Senaculus autem locus fuit, quo primo senatus haberi solitus est.

Ex Sallustio, Catilina:

Maximam potestatē senatus sine populo magistratui permittit, cum ita decernit, Dent operam consules, nequid resp. detrimenti capiat: quo S. C. licebat ijs exercitum parare, bellum gerere, coercere omnibus modis socios, atque ciues. aliter sine populi iussu earum rerum ius consuli nullus est.

Ex Eodem:

D. Iunius Silanus primus sententiam rogatus, quod consul designatus erat.

Ex Appiano Alexandrino, Lib. II.

Senatum habituris mos erat, antequam ingrederentur, sacra facere.

Ex Polybio, Lib. VI.

Senatus aerarij dominus est, atque administrator. nam & reditus omnes in eius potestate sunt; & eiusdem arbitratu impensae fiunt. Quaestores enim sine senatus anctoritate, praeter ea, quae consules iusserint, ne minimum quidem, cum opus fuerit, in rem ullam sumptum facere possunt. grauissimae autem illi, ac maximae impensae, quam censores in quinquennales lustri apparatus faciunt, senatus praeest: ab eoq. auctoritas illa, & fa

cultas his permittitur. iam uero de maleficijs per Italiam commissis, de quibus iudicium publice fieri debet, de legationibus mittendis, foedere faciendo, rebus repetendis, bello indicendo, senatus cognitio est: atque haec minime sunt ei cum populo communia.

Ex Eodem, Ibidem:

Sine S. C. neque frumentum, neque uestimenta, nec obsonia legionibus administrari possunt.

Ex Eodem, Ibidem:

Postquam ijs, qui prouincias obtinent, annuum tempus praeterierit, senatus potestatem habet aut successores mittendi, aut imperium prorogandi. atque etiam triumphos neque ducere, neque, uti decet, apparare cuiquam licet, nisi senatus assensus fuerit, & in sumptum, quod opus sit, erogauerit.

Ex Eodem, Ibidem:

Siquis ex prouincia decedere uelit, populi assensu opus est. nam, ut iam dictum est, quidquid decidendum, componendumue est, id per populum ratum, irritumue fieri debet: & omnes, qui cum imperio fuerint, cum id deponunt, populo rerum gestarum rationem reddere oportet. in maximis autem quaestionibus eorum maleficiorum, quae contra remp. commissa capite plectuntur, nihil senatus exsequi potest, nisi prius eius auctoritatem populus approbauerit.

Ex Eodem, Ibidem:

Si quis ex tribunis pl. intercesserit, nedum senatus nihil eorum, quae decreuit, perficere, sed ne sedere quidem, aut omnino in curiam uenire, potest.

Ex Eodem, Ibidem:

Senatus uectigalibus praeest; idemq. potestatem habet diem publicanis proferendi; si quam calamitatem acceperint, eos releuandi, aut etiam locationem inducendi.

Digest. Lib. I. tit. II. de orig. iuris.

Pomponius Lib. I. singulari Enchiridij:

Eodem paene tempore tria haec iura nata sunt, leges XII tabularum. ex his fluere coepit ius ciuile. ex ijsdem legis actiones compositae sunt. omnium tamen harum, & interpretandi scientia, & actiones apud collegium Pontificum erant: (Cic. I-

de Orat.& II. de Leg. (ex quibus cōstituebatur, quis quoque anno praeesset priuatis. & fere populus annis prope C. hac cōsuetudine usus est. Postea, cum App. Claudius proposuisset, & ad formam redegisset has actiones, Cn. Flauius, scriba eius, libertini filius, subreptum librum populo tradidit: & adeo gratum fuit id munus populo, ut tribunus plebis fieret, & senator, & aedilis cur. hic liber, qui actiones continet, appellatur Ius ciuile Flauianum; sicut ille, Ius ciuile Papinianū. nā nec Cn. Flauius (Valer. lib. II cap. I. Gell. lib. VI. c. 9. Cic. pro Mur. Plin. lib. XXXIII. cap. I.) de suo quidquam adiecit libro. Deinde, cū esset in ciuitate lex XII tabularum, & ius ciuile, essent & legis actiones: euenit, ut plebs in discordiam cum patribus perueniret, & secederet, sibiq. iura constitueret. quae iura Plebiscita uocantur. mox, cum reuocata est plebs, quia multae discordiae nascebantur de his plebis scitis, pro legibus placuit & ea obseruari, lege Hortensia: (Gell. l. 15. c. 27.) & ita factum est, ut inter plebis scita, & legem, species constituendi interesset, potestas autem eadem esset.

Digest. Lib. I. tit. 9. de senatoribus. Marcellus lib. 3. Dig.

Cassius Longinus non putat ei permittendum, qui propter turpitudinem senatu motus, nec restitutus est, iudicare, uel testimonium dicere: quia lex Iulia repetundarum hoc fieri uetat.

Ibidem. Modestinus Lib. VI. Regularum:

Senatorem, remotum senatu, capite non minui, sed Romae morari, D. Seuerus, & Antoninus permiserunt.

Ibidem. Vlpianus Lib. II. de censibus:

Senatores accipiendum est eos, qui a patricijs, & consulibus usque ad omnes illustres uiros descendunt: quia & hi soli in senatu sententiam dicere possunt.

Digest. Lib. XXIII. tit. 2. de ritu nuptiarum.

Celsus Lib. XXX. Digestorum:

Lege Papia cauetur, omnibus ingenuis, praeter senatores, eorumq. liberos, libertinam uxorem habere licere.

Ibidem. Vlpianus lib. III. ad L. Iuliam, & Papiam:

Si quis, in senatorio ordine agens, libertinam habuerit uxorem, quamuis interim uxor non sit, attamen in ea condicione est, ut, si amiserit dignitatem, uxor esse incipiat.

Ibidem.

Ibidem. Paullus lib. I. ad L. Iuliam & Papiam:

Lege Iulia ita cauetur: Qui ſenator eſt, qui ue filius, nepoſue ex filio, proneposue ex filio nato, cuius eorum eſt, erit, ne quis eorum ſponſam, uxoremue ſciens dolo malo habeto libertinam, aut eam, quae ipſa, cuiusue pater, materue artem ludicram facit, fecerit; neue ſenatoris filia, neptisue ex filio, proneptisue ex filio nato, nata; libertino, ei ue, qui ipſe, cuiusue pater, mater ue artem ludicram facit, fecerit; ſponſa, nuptaue ſciens dolo malo eſto; neue quis eorum dolo malo ſciens ſponſam uxoremue eam habeto.

Digeſt. Lib. XLIIX. tit. 7. ad L. Iul. de ui priuata:

Martianus Lib. XIV. Inſtitutionum:

De ui priuata damnati pars tertia bonorum ex lege Iulia publicatur: & cautum eſt, ne ſenator ſit, aut decurio, aut ullum honorem capiat, ne ue in eum ordinem ſedeat, neue iudex ſit; &c.

Digeſt. Lib. L. Scaeuola:

Senatores nauem habere, ex lege Iulia non licet.

Ex Dione lib. XLIII.

Caeſar adſcripſit compluresin ſenatum, nullo in diſcrimine ponens, ſiue quis miles eſſet, ſiue libertinus, adeo ut ſumma ſenatorum c ∞. fuerit.

Lib. XLIIX.

In ſenatum etiam adſcripti permulti non modo e ſocijs, militibus ue, & libertinis, ſed ſerui etiam.

Eodem libro:

Edicto cautum eſt, nequis ſenator dimicaret ludis gladiatorijs, ne ue quis ſeruus lictor eſſet, ac ne mortui intra duo millia paſſuum ab urbe cremarentur.

Lib. LII.

Omnes ſenatores ex aequo de pleriſq. rebus ſententiam ferre: ſed, ubi quis ſenator reus agitur, non omnes, niſi reus, aut ſenator nondum ſit factus, aut quaeſtorius adhuc ſit. Eſt enim a ratione alienum, eum, qui nondum tribunus plebis, aut aedilis, de eo, qui hos magiſtratus obierit, ſuffragium dicere, aut hos de praetorijs, uel rurſum hos de conſularibus.

Eodem libro:

Edixit Auguſtus, ne quis ſenator iniuſſu ſuo, permiſſuq. extra

Italiam

Italiam abiret, idq. etiam hodie obſeruatur, cum nulli ſenatori, alio quam in Siciliam, Galliamq. Narbonenſem liceat peregre proficiſci: eo autem propter propinquitatem, ac quia pacatae ſunt regiones, armiſq. uacant, etiam ſine uenia impetrata licet quoties uelint ſenatoribus proficiſci, ijs, qui aliquam ibi locorum habent poſſeſſionem.

Lib. LIV.

Senatorum delectũ inſtituit, quorũ ut magnus ei eſſe numerus uidebatur: ita plerique nullius erant eius exiſtimatione pretij, quippe qui non malitioſis modo, ſed adulatoribus etiam apertis infenſus eſſet. Et, quoniam neque ultro quiſquam (quod antea factum fuerat) dignitate ſenatoria cedebat: neque ipſe ſolus omnem culpam, ſi qui ea eſſent deiecti, ſuſtinere uolebat: triginta uiros optimos (hos enim ſe delecturum iure iurando affirmarat) ex omnibus elegit, eos iuramento eodem adactos iuſſit in tabellas quinque uirorum nomina, conſcribere, ita tamen, ut ne ij cognatos ſuos inter hos referrent: deinde ex hoc quinario unum ſorte delegit, qui ſenator eſſet: poſt alios quinque eadẽ ratione, iterumq. alios conſcribi, ac deligi curauit, donec numerus, triginta ſenatorum hoc modo conficeretur: qui uero peregre aberant, in eorum locum alij ſorte ſuffecti ſunt. Hoc primum aliquot ita diebus actum eſt. Poſt, cum mala fide quaedam acta eſſent, non amplius quaeſtoribus tabulas credidit, neque ſorti quinarias iſtas claſſes commiſit: ſed ipſe reliquos, qui ad explendam ſenatorum ſummam deeſſent, elegit, donec numerus ſexcentorum ſenatorum compleretur. ſtatuerat quidem trecentos tantum ſecundum antiquam conſuetudinem conſtituere, abunde contentum eſſe debere ſe cenſens, ſi tot dignos ſenatoria maieſtate reperiſſet: ſed omnibus hoc aegre ferentibus (futurũ enim erat hac ratione, uti plures ſenatu mouerẽtur, quã in eo remanerent, maiorq. iccirco apud unũquẽq. metus amittẽdae dignitatis, quã ſpes eius retinẽdae erat) DC. ſenatores coelgit

Eodem libro:

Abſente adhuc ab urbe Auguſto, ſenatuſconſultum fuerat factum, ut XX. uiri (magiſtratus hoc nomen eſt) ex equitibus cõſtituerentur, quorum deinde nullus in ſenatum eſt allectus, niſi quem etiam alium magiſtratum, cuius ratione ſenator poſſet fieri,

ri, gessisset. Porro hi uiginti uiri in locum uiginti & sex uirorum successerunt, eorum tres ad capitalia iudicia sunt ordinati, alij tres cudendo nomismati praesunt, quattuor uias urbanas curant, decem iudicijs, quae ad centumuiros sorte deferuntur, praeficiuntur: duo enim ij, qui uias extra urbem curabant, & quattuor in Campaniam mittebantur, tunc abrogati erant.

Eodem libro:

Augustus senatum legit: &, cum uideret non semper frequentes conuenire senatores, S. C. etiam a paucioribus, quam CD. senatoribus ut fieri possent, statuit, cum ante ea hunc numerum, ut rata essent, requirerent.

Lib. LV.

Si quando casu fieret, ut non tot, quot opus erat, conuenirét, (nam praeterquam quod imperatore praesente numerus senatorũ, qui adessent, accurate inhibebatur, idem hoc etiam ferme omnibus alijs etiam, quibus senatus habebatur diebus, fiebat) consilium quidem ij capiebant, &, quod statuissent, id praescribebatur: non tamen uim Senatusconsulti obtinebat, sed Auctoritas senatus, dicebatur, quae uidelicet ostenderet, quae fuisset sententia eorum, qui consilio interfuerant senatorum. Idemq. hoc etiam tum obseruatum est, cum aut loco, aut tempore alieno, aut nullo legitimo edicto uocati festinato coijssent, aut tribuni aliqui plebis intercessissent. nam hic quoque cum senatusconsultum fieri nequiret, tamen sententiam senatus nolebat esse occultam, quae deinde more Romano rata foret, ac nomen senatusconsulti acciperet. Idq. ab antiquis multo tempore studiosissime retentum, nostro tempore fere exoleuit.

Eodem libro:

Praetoribus, cum indigne ferrent, se, cum honore tamen tribunos plebis anteirent, in senatu sententiam dicendi ius non habere, Augustus id iuris concessit, quod tamen tempus eis postmodo abstulit.

Lib. LIX.

Tunc etiam primum senatoribus, ne nudis asseribus insiderent, puluinaria subdita.

Eodem libro:

Tiberius quibusdam eorum, qui in ordinem equestrem allegerat,

gerat, usum uestis senatoriae, antequam magistratum ullum gessissent, quo in senatum aditus paratur, concessit, ut spem senatoriae dignitatis haberent adipiscendae. antea id solis patricijs permissum.

Dio scribit, ius secundae relationis Augusto concessum a senatu. Ex quo patet, non licuisse ei, qui semel ad senatum retulisset, iterũ eadẽ de re eodẽ die referre. Hinc illud, quod saepe animaduertimus, cõcessum imperatori ius tertiae uel quartae relationis.

Vide de consule, priore creato, bellum indicente. Ergo & is prior senatum uocabat, eiusq. potestatis primus mensis, & fasces erant. Seruius ad illud Virg. lib. VII.

-Reserat stridentia limina consul:
Ipse uocat pugnas.

Regnante Romulo, senatus in curiam Calabram a rege sacrificulo uocabatur: ut, quoniam adhuc fasti non erant, ludorũ, & sacrificiorum praenoscerent dies. Seruius ad illud lib. IIX. Romuleoq. recens horrebat regia culmo.

Ex Macrobio Saturn. Lib. I. cap. 16.

Mos antea senatoribus fuit, in curiam cum praetextatis filijs introire: qui S. C. sublatus est: concessumq. uni Papirio puero, qui matrem, cupide rogantem de re in senatu acta, lepido commento fefellit: eiq. & Praetextati cognomentum, eiusdem senatus decreto, inditum, ob tacendi, loquendiq. in praetextata aetate prudentiam.

Ex A. Gellio, Lib. III. cap. 18.

Senatores Pedarij dicebantur, qui, magistratu curuli nondum capto, pedibus itabant in curiam. nam, qui curulem magistratum gesserant, curru solitos honoris gratia in curiam uehi, C. Bassus in Commentarijs suis scriptũ reliquit: cum in eo curru sella esset, supra quam considerent, quae ob eam caussam curulis appellabatur. Senatores autem erant, qui a censore in senatum lecti erant: cum senatores multi non essent curulibus magistratibus functi: qui tamen ob eos honores sententiae dicendae ius habebant. sententiam tamen hi, scripti in postremis, non rogabantur, sed, quas principes dixerant, in eas descendebant. itaque in edicto, quo senatores in curiam a consulibus uocabantur, hoc erat: Senatores, quibusq. in senatu sententiam

dicere licet. pedibus autem senatores omnes sentiam ferebant; cum S. C. per dissessionem fiebat.

Lib. IV. cap. 10.

Ordo rogandi sententias in senatu uarius fuit. alias primus rogabatur, qui a censore princeps in senatū lectus fuerat. alias, qui designati consules erant. quidam e consulibus, studio, aut necessitudine aliqua adducti, quem ijs uisum erat, honoris gratia extra ordinem sententiam primum rogabant. obseruatum tamen est, cum extra ordinem fieret, ne quis quemquam ex alio, quam ex consulari loco sententiam primum rogaret. Et senatori ius erat, ut, sententiam rogatus, diceret ante, quidquid uellet, alius rei, & quoad uellet. quo factum est, ut multi senatores rem, qua de ageretur, perfici nolentes, diem dicendo eximerent.

Lib. XIV. cap. 7.

Varro in libro de Quaesitis per epistolam, in epistola ad Oppianum, scribit, qui fuerint, per quos more maiorum senatus haberi deberet, eosq. nominat dictatorem, consules, praetores, tribunos pl. interregem, praefectum urbi, neque alij praeter hos ius fuisse dixit facere S. C. quotiesq. usu uenisset, ut omnes isti magistratus eodem tempore Romae essent, qui eorum prior alijs esset, ei potissimum senatus consulendi ius fuisse. Addit deinde, extraordinario iure tribunos quoque militares, qui pro consules fuissent, item decemuiros, quibus imperium consulare tum esset; item triumuiros reip. constituendae caussa creatos, ius consulendi senatum habuisse. Postea scripsit de intercessionibus, dixitq. intercedendi, ne S. C. fieret, ius fuisse ijs solis, qui eadem potestate, qua ij, qui S. C. facere uellent, maioreue essent. Tum de locis, in quibus S. C. fieri iure posset, docuit, confirmauitq. nisi in loco per augures constituto, quod templū appellatur, S. C. factum esset, iustum id non fuisse, propterea & in curia Hostilia, & in Pompeia, & post in Iulia, cum profana ea loca fuissent, templa esse per augures constituta, ut in ijs S. C. more maiorum iusta fieri possent. inter quae id quoque scriptum reliquit, non omnes aedes sacras templa esse, ac ne aedem quidem Vestae templum esse. Post haec, deinceps dicit, S. C. ante exortum, aut post occasum solem factum, ratum non

fuisse:

finisse: opus etiam censorium fecisse existimatos, per quos eo tempore S. C. factum esset. Docet deinde inibi multa, quibus diebus haberi senatum ius non sit: immolareq. hostiam prius, auspicariq. debere, qui senatum habiturus esset. De rebus quoque diuinis prius, quam humanis, ad senatum referendum esse. Tum porro referri oportere, aut infinite de rep. aut de singulis rebus finite: S. que C. fieri duobus modis, aut per discessionem, si consentiretur, aut, si res dubia esset, per singulorum sententias exquisitas: singulos autem debere consuli gradatim, incipiq. a consulari gradu: ex quo gradu semper quidem antea primum rogari solitum, qui princeps in senatum lectus esset. tum autem, cum haec scriberet, nouum morem institutum refert per ambitionem, gratiamque, ut is primus rogaretur, quem rogare uellet, qui haberet senatum, dum is tamen e gradu consulari esset. Praeter haec de pignore quoque capiendo disserit, deq. multa dicenda senatori, qui, cum in senatum uenire deberet, non adesset. Ateius autem Capito Tuberonem dicere scribit, nullum S. C. fieri posse, non discessione facta, quia in omnibus S. C. etiam in ijs, quae per relationem fierent, discessio esset necessaria. idq. ipse Capito uerum esse affirmat. quod Varronis sententiae uidetur repugnare.

Ex Epitome Liuij, Lib. LX.

C. Gracchus tribunus pl. perniciosas aliquas leges tulit, inter quas frumentariam, ut semisse, & triente frumentum plebi deretur; alteram agrariam, quam frater eius tulerat; tertiam, qua equestrem ordinem cum senatu consentientem corruperat: (trecenti senatores erant, sexcenti equites) ut trecentis senatoribus admiscerentur, idest, ut equester ordo bis tantum uirium in senatu haberet: & continuato in alterum annũ tribunatu. &c.

Lib. LXVII.

Marius, triumpho de Iugurtha peracto, triumphali ueste in senatum uenit: quod nemo ante eum fecerat.

Ire in alia omnia, & Discedere, & Transire, pro dissentire, ueteres dicebant. De quo Festus sic: Qui hoc censetis, illuc transite; qui alia omnia, in hanc partem. His uerbis praeit, ominis uidelicet caussa, ne dicat, Qui non censetis. Sic locutus Coelius lib. IIX. Fam. Cum prima M. Marcelli sententia pronunciata

esset, qui agendum cum trib. pl. censebat: frequens senatus in alia omnia ijt. Et lib. x. Cum gratia effecisset, ut sua sententia prima pronunciaretur: frequens eum senatus reliquit, & in alia omnia discessit. Et lib. 1. ad Q. fr. Ibatur in eam sententiam. Hirtius autem lib. I I X. de bello Gall. Discessionem faciente Marcello, senatus frequens in alia omnia transijt.

esset, qui agendum cum trib. pl. censebat: frequens senatus in alia omnia ijt. Et lib. x. Cum gratia effecisset, ut sua sententia prima pronunciaretur: frequens eum senatus reliquit, & in alia omnia discessit. Et lib. 1. ad Q. fr. Ibatur in eam sententiam. Hirtius autem lib. I I X. de bello Gall. Discessionem faciente Marcello, senatus frequens in alia omnia transijt.

VETVS
KALENDARIVM·ROMANVM
E . MARMORE . DESCRIPTVM

In Aedibus Maffaeiorum

Ad Agrippinam

In tabula marmorea, ſuperne fracta

A.	K.IAN. F	
B	F	
C	C	
D	C	
E	NON. F	
F	F	
G	C	
H	C	
A	AGON	
B	EN	
C	CAR. NP	
D	C	
E	EID. NP	
F	EN	DIES VITIOS. EX.S.C.
G	CAR	
H	C	
A	C	
B	C	
C	C	
D	C	
E	C	
F	C	
G	C	
H	C	
A	C	
B	C	
C	C	
D	C	
E	F	
F	N	
G	C	
XXXI		

H.	K.FEB. N
A	N
B	N
C	N
D	NON
E	N
F	N
G	N
H	N
A	N
B	N
C	N
D	EID. NP
E	N
F	LVPER. NP
G	EN
H	QVIR. NP
A	C
B	C
C	C
D	FERAL. F
E	C
F	TER. NP
G	REGIF. N
H	C
A	EN
B	EQ. NP
C	C
XXIIX	

D. K MAR. NP
E F
F C
G C
H C
A NP HOC . DIE
CAESAR
PONTIF. MAXIM.
FACT. EST
B NON. F
C F
D C
E C
F C
G C
H EN
A EQ. NP
B EID. NP
C F
D LIB. NP
E C
F QVIN. N
G C
H C
A N
B TVBIL. NP
C Q. REX. C. F
D C
E C
E NP HOC · DIE
CAESAR
ALEXAND.
RECEPIT
G C
H C
A C
B C
XXXI

C. K. MAR. N
D C
E C
F C LVDI
MATRI. MAG
G NON. LVD
H NP LVDI
A N LVDI
B N LVDI
C N LVDI
D N LVD. IN. CIRC.
E N
F N LVDI
CERERI
G EID. NP
LVDI
H N LVDI
A FORD. NP. LVD
B N LVDI
C N LVDI
D N LVDI
F CER. N. LVD
IN. CIRC.
F N
G PAR. NP
H N
A VIN. NP
B C
C ROB. NP
D F
E C
F NP LVD. FLOR.
G C LVDI
H C LVDI
XXX

A. K.MAI. N
B F COMP
C C
D C
E C
F C
G NON N
H F
A LEM. N
B C
C LEM. N
D N.P LVD. MART.
IN. CIRC.
E LEM. N
F C
G EID. NP
H F
A C
B C
C C
D C
E AGON. NP
F N
G TVB. NP
H Q. REX. C.F
A C
B C
C C
D C
E C
F C
G C
XXXI

H K. IVN. N
A F MART. CAR. MONET
B C
C C
D NON
E N
F N
G N. MENTI
IN. CAPIT
H VEST. NF. PR
A N
B MATR. N
C N
D EID. N
E N
F Q. ST. DF
G C
H C
A C
B C
C C
D C
E C
F C
G C
H C
A C
B C
C C
D F
E C
XXX

F. K. IVL. N
G N
H N
A NP
B . POPLIF . NP
C N LVDI
APOLLIN
D NON . N
LVDI
E N LVDI
F N LVDI
G C LVDI
H C LVDI
A NP LVDI
B C LVD. IN. CIR.
C C MERK.
D EID . NP
MERK.
E F MERK.
F C MERK.
G C MERK.
H LVCAR . NP
MERK.
A C LVD. VICT. CAESAR.
B LVCAR. LVD.
C C LVDI
D NEPT. LVDI
E N LVDI
F FVRR . NP
LVDI
G C LVDI
H C IN. CIRC.
A C IN. CIRC.
B C IN. CIRC.
C C IN. CIRC.
D C
XXXI.

E K. AVG. N
F C FER. HOC. DIE
C. CAESAR. HISP. VICIT
G C
H C
A NON. F
B F
C C
D C
E NP HOC . DIE
CAESAR
HISPALI N. VIC.
F C
G C
H C
A EID. NP
B F
C C
D C
E PORT. NP
F C
G VIN. F. P.
H C
A CONS. NP
B EN
C VOLC. NP
D C
E OPIC NP
F C
G VOLT. NP
H NP H. D. ARA
VICTORIAE
IN. CVRIA
DEDIC. EST
A F
B F
C C
XXXI.

D. K. SEPT. N
HOC. DIE
FER. NEP.
E N
F NP
G C LVDI. ROMANI
H NON. F. LVD
A F LVDI
B C LVDI
C C LVDI
D C LVDI
E C LVDI
F C LVDI
G N LVDI
H EID. NP
A F. F. EQVOR. PROB.
B LVD. ROM. IN
CIRC.
C C IN. CIRC.
D C IN. CIRC.
E C IN. CIRC.
F C IN. CIRC.
G C MERK.
H C MERK.
A C MERK.
B NP MER. H. D.
AVGVSTI. NATA
LIS. LVD. CIRC.
C C
D C
E C
F C
G C
H F
A C
XXX

B K. OCT. N
C F
D C
E C
F C
G C
H NON. F
A F
B C
C C
D MEDITR.
E AVGVST. NP
F FONT. NP
G EN
H EID. NP
A F
B C
C C
D ARM. NP
E C
F C
G C
H C
A C
B C
C C
D C LVD VICT.
E C LVDI
F C LVDI
G C LVDI
H C LVDI
XXXI

A. K. NOVEM. N	G. K. DEC. N
B	H
C	A
D	B
E NON. F	C NON. F
F F LVDI	D
G C LVDI	E C
H C LVDI	F C
A C LVDI	G C
B C LVDI	H C
C C LVDI	A AGON. NP
D C LVDI	B EN
E EID. NP EPVL. INDICT.	C EID. NP
	D F
F F EQVOR. PROB	E CONS. NP
G C LVD. PLEB. IN. CIRC.	F C
H C IN. CIRC.	G SAT. FERIAE SATVRN.
A C IN. CIRC.	
B C MERK.	H C
C C MERK.	A OPAL. NP
D C MERK.	B C
E C	C DIV. NP
F C	D C
G C	E LAR. NP
H C	F C
A C	G C
B C	H C
C C	A C
D C	B C
E F	C F
F C	D F
XXX	E C
	XXXI

DE . VETERVM
DIERVM . RATIONE

SI. DVO dierum in genera distribui Annum oporteat, multifariam recte diuidetur, ut sic; Annus constat ex Diebus uel Fastis, uel Nefastis: aut sic; ex Diebus uel Fastis, uel Profestis: aut sic; ex Diebus uel Senatorijs, uel non Senatorijs: aut sic: ex Diebus uel Comitialibus, uel non Comitalibus. harum enim quattuor diuisionum, si separatim singulae considerentur, totum Annum quaelibet complectitur. Nos autem, cum de Dieibus ea, quae scitu digna censuimus, quaeq. ad Romanae historiae notitiam ualde pertinent, breuiter ostendere instituerimus; ex his diuisionibus utemur ea in qua quae maior pars est, (duas enim partes habent singulae) ea, cum ea parte, quae in alijs diuisionibus item maior est, comparata, uberior aliquanto esse cognoscitur. incipiemus igitur a nominatis in prima diuisione, Fastis, & Nefastis: quandoquidem Fasti, quae duarum primae diuisionis partium plenior est, plures in Anno sunt, quam quae cumque pars in tribus reliquis diuisionibus latius patet, hocest, quam uel Profesti, uel non Senatorij, uel non Comitiales. quod si quis opponat, in Kalendario plures notatos esse dies littera C, quam littera F, unde plures significantur Dies Comitiales, quam Fasti; itaque non recte me a Fastis, ut a pleniore parte, exordiri: sciat, non a me Fastos modo uocari, quos notatos littera F uidemus, sed omnes plane, quibus fari tria verba, Do, Dico, Addico, Praetori licebat: quorum e numero Comitiales erant, & ij quos in Kalendario hae litterae demonstrant, EN. NP. Q. REX. C. Q. S T. D F. P. quibus omnibus cum fari liceret; etiam si non id semper fieret; qua de caussa notati sunt alijs litteris potius, quam F; ut indicetur, praeter Fari, aliquid etiam fieri licuisse: non absurde mihi facere uideor, si ad Fastos, littera F notatos, qui quidem uere Fasti dici possunt, quod ijs aliud prorsus nihil fiebat, quo Praetor a iure dicendo impediretur,

eos quoque dies aggrego, quibus, Fari ſemper quidem licebat, non tamen, quod liceret, fieri ſemper ſolebat. ut omnino tria eſſent genera, quibus de ſingulis agetur ſuo loco; primum Faſti ij, quibus fari ſemper & liceret, & ſoleret; qui notantur littera F, ſuntq. omnes XXXIIX. hi & proprie erant Faſti, & toti: proprie, quod per eos, niſi cum aliquis caſus extra ordinem interueniret numquam Praetor ius non dicebat; toti, quod, Fari horis omnibus liceret. Alterum genus fuit; Faſti ij, qui & ipſi proprie Faſti erant, ſed non toti; quod ijs quidem omnibus Fari, non tamen horis omnibus, liceret. erant autem hi, EN. NP. F. P. EN. Q. REX. C. Q. ST. D. quas litteras infra explanabimus. atque hi erant omnes LXV. Tertium genus Comitiales fuere, caſu Faſti, non proprie; quia, cum Comitia non haberentur, tunc fari ſolum Praetor ſolebat. hi modo toti erant Faſti, cum nulla ſcilicet Comitia haberentur; modo ex parte, cum haberentur illa quidem, ſed minime per totum diem. hi CXXCIV. erant. Nos igitur Faſtos omnes uocamus; quibuſcumque Fari liceret, ſiue Faſti proprie, ſiue non proprie, eſſent. itaque, ab his profecti, paullatim progrediemur diuidendo, ut, qui nobis propoſitus eſt huius narrationis finis, eo perueniamus. Omnes Dies aut Faſti ſunt, aut Nefaſti: & Faſti, partim Feſti, partim Profeſti. Feſtos pleroſque partim Faſtos, partim Nefaſtos fuiſſe; ut Quirinalia, Lupercalia, Terminalia; ex Kalendario cognoſcitur. quibus enim Feſtis diebus, adſcriptum eſt NP, ij ſunt Nefaſti ſimul, & Faſti; Nefaſti, priore parte; Faſti, poſteriore. Dies Feralia adſcriptam habet F. qui Feſtus proprie non fuit, ſed geſtandae ad mortuos cenae dicatus dies. quod quia non hora ſtata fiebat; ſed ut cuique commodum erat; ideo totus dies potuit eſſe Faſtus. propterea, ut opinor, littera F notabatur. Feſtis porro diebus, non dubito, quin omnibus haberi Senatum licuerit. cuius rei exempla ſunt in Antiquorum libris admodum multa. quamquam ſollemne hoc non erat, ut ſemper Diebus Feſtis Senatus haberetur; ſed legitimum, ut haberi poſſet. ſollemnem autem illud, ac ſtatum, ex more maiorum, ut Kalendis, Nonis, Idibus, haberetur. itaque in Kalendario neque Kalendis, neque Nonis, neque Idibus littera C, quae Comitiales dies ſignificabat, per quos habe-

ri Senatus non poterat, neque diebus omnino ullis Festis adhaeret. Profesti dies aut Fasti erant, aut Nefasti. & omnibus Profestis Nefastis haberi Senatum licebat; Profestis autem Fastis non plane omnibus, sed ijs tantum qui Comitiales non essent. quibus autem Profestis haberi Senatus poterat, ijs omnino Agi cum Populo non poterat. contra, quibus Profestis haberi Senatum non licebat, ijs Agi quidem cum Populo licebat, nec tamen semper agebatur: cum ea res ex eorum uoluntate penderet, penes quos Populi cogendi potestas esset. non enim, quod licet, id etiam necesse est. Quod autem dixi, Comitialibus haberi Senatum non licuisse; declarant illa uerba, in epistola Ciceronis ad fratrem, quae tertia est lib. II. Consecuti sunt dies Comitiales, per quos Senatus haberi non poterat. & illa in S. C. quod Coelius ad Ciceronem misit, Ep. fam. lib. IIX. Vtiq. eius rei caussa per dies Comitiales Senatum haberent, S. Q. C. facerent. Quibus uerbis, quod extra ordinem a Senatu eo S. C. decretum est, id omnino fieri solitum non esse, dilucide constat. ita Senatus Fastis quibusdam haberi poterat, quibusdam non poterat: siquidem Comitiales inter Fastos iam retulimus. Nefastis autem haberi omnibus potuisse, iam diximus. Sane, qui me torqueat, nodus est, mihi quidem perdifficilis, in epistola ad Atticum lib. I. in qua, cum dixisset iam, Nam, cum dies uenisset rogationi ex S. C. ferendae; paucis post uersibus subiunxit, Senatus uocatur. quod certe mos maiorum minus ferre uidebatur. nam, si Rogationi ferendae dies est, certe Comitialis est: quod si Comitialis; haberi Senatum non licet: cuius rei testimonio sunt ea, quae paullo ante recitauimus & ex epistola ad fratrem uerba Ciceronis, & e S. C. nisi si factum id extra ordinem dicamus; ut Pisonis Consulis iniquissimis conatibus obuiam iretur: qui cum esset lator rogationis, & eius Rogationis, quam ex S. C. & de religione ferebat; idem tamen erat dissuasor. Comitialium magnus erat numerus: eosq. fuisse dies Fastos, quod supra dixi, ita existimo, ut mihi uidear affirmare posse. non enim inani quadam coniectura sed certa in primis, ut puto, ratione commoueor. nam in Orationibus Ciceronis, in Pisonem, de Prouincijs consularibus, pro Sextio, mentionem uideo fieri ea de lege, qua P. Clodius Tribunus pl. sanxit, ut om-

nibus diebus Fastis Agi cum Populo liceret. quo fit apertum, Fastis quibusdam non id licuisse, quod, ut omnibus liceret, lege Clodia sancitum est. quam tamen legem non fuisse obseruatam, demonstratum est a nobis in libro de Legibus Romanis. Nec uero mirari satis possum; cum, Fastos aliquot fuisse Comitiales, pateat; qui uenerit in mentem Macrobio, Fastis, dicere, Lege agi licuisse, cum Populo non licuisse; Comitialibus autem utrumque licuisse. quorum alterum uere dictum constat, Comitialibus, in quã & Lege agi, & cum Populo licuisse: quia scilicet Comitiales erant de numero Fastorum; itaque & illud, omnium Fastorum commune, habebant, ut lege agi posset; & hoc praeterea propriũ, ut etiam cum Populo posset: Alterum autem de Fastis diebus, quibus ait lege agi licuisse, cum Populo non licuisse in prima parte uerum esse uideo; in secunda qui possit non esse falsum, haud facile reperio. qui enim Fastis agi cum Populo non licet, cum Comitiales omnes fasti sint, & Comitialibus agi licuisse cum Populo, iam ostenderim? dixisset hoc modo: Fastis omnibus lege agi licet, cum Populo non omnibus licet: nihil erat, quod reprehenderes: siquidem, quod docuimus, quibusdam Fastis agi cum Populo poterat, quibusdam non poterat: quibus poterat, eos si quis Fastos, aut Fastos Comitiales diceret, non erraret; cum dies fuerit nullus Comitialis, quin idem & Fastus: sed Comitiales potius, quam Fasti, ut a reliquis Fastis proprio nomine distinguerentur; & Comitiales item potius, quam Fasti Comitiales, breuitatis caussa, uocabantur. Verum, quia libenter, quantum in me est, Antiquitatem soleo tueri; Macrobium, a quo multa didici, quasi gratiae referendae loco, ita conor excusare: ut, cum Fastos nominauit, de ijs tantum intellexerit, qui Fasti uulgo dicebantur, non etiam de ijs, qui, etsi Fasti ipsi quoque erant, Comitiales tamen appellabantur. spectauit igitur non uerbi uim, quae dies omnes, quibus Praetor tria uerba fari posset, siue Comitiales essent, siue non, complectitur; sed consuetudinem loquendi; quod Fastos nominabant eos, quibus tantum lege agi posset; cum eos, quibus cum Populo posset, Comitiales praecipuo uocabulo mallent appellare. Quaeritur hic fortasse: cum Comitiales omnes essent Fasti; ijsq. & cum Populo, & lege agi posset; cum populo, quia Comitiales; lege, quia Fasti; fieret ne

simul utrumque. Negatur. nam, etsi licebat utrumque eodem die, non tamen utrumque poterat eodem tempore. cum enim Populus in Forum conuenisset quid iudicibus, aut litigantibus loci relinqueretur? porro, si uacaret locus, qui tamen posset Praetor, aut Iudices, in tanto strepitu, quantus coactae in unum locum multitudinis solet esse, eorum, qui caussas agerent, orationes attentis auribus, animisque, ut par est, excipere. sedata mente diligenter aliquid considerantibus opus est. itaque absurdum est, credere, potuisse eodem tempore & cum populo agi, & iudicijs operam dari: sicuti Fastis ijs, qui Comitiales non erant, eodem quidem die, non tamen eodem tempore, & Lege actum, & Senatum esse habitum inuenio; sic, ut Lege ageretur primum, deinde Senatus haberetur. quod cum ex alijs locis, tum ex III. & XII. epistola libri II. ad Quinctum fratrem intelligitur. Ergo, cum omnes Comitiales essent Fasti, non quia semper Lege ageretur, sed quia semper liceret, si modo cum populo non ageretur; (nec enim utrumque simul fieri, iam diximus) ita concludemus: Fastos, littera F in Kalendario notatos, iurisdictionem omnes habuisse; Fastis, littera C notatis, & ius dici, & agi cum populo eodem tamen tempore, potuisse: ideoq. Fastos eos quoque fuisse dico, non ex eo, quod fieret, sed ex eo, quod liceret. Haec de Fastis: supersunt Nefasti. His omnino neque lege agi, neque cum populo licebat. cum enim opponantur Fastis, quorum e numero sunt Comitiales; eo iure, quod omnes Fasti, siue Comitiales, siue non Comitiales, habent, prorsus careant necesse est. Festus etiam sic: Die nefasto apud Praetorem lege agere, religiosum erat. Caussas tamen agi, & Concionem haberi, & Legem promulgari, licebat. nam neque Caussas agi, est Lege agi: neque Concionem haberi; aut, Legem promulgari, est cum Populo agi. quae probare singula, magni negotij non est. Agitur lege, cum Praetor tria uerba fatur, Do, Dico, Addico: qui est ultimus iudicij dies; cum uero caussis audiendis Praetor operam dat, Lege tunc non agitur. quare Fastos esse necesse non est omnes dies, quibus aut pro reo, aut contra reum dicitur: sed, Fastum eum quidem esse, necesse est, quo Praetor, aut qui iudicio praeest, cum consilio Iudicum sententiam ferre debet. itaque in epistola III. libri II. ad

Quinctum

Quinctum fratrem, Ad III. Idus, inquit, dixi pro Bestia, de Ambitu, apud Praetorem Cn. Domitium. Quem tamen diem (est autem III. Idus Februarij) Fastum non fuisse, Kalendarium indicat: notatur iam, ut Nefastus, littera N. nec omnino de octo diebus, qui ab Idibus appellantur, mense Februario Fastus ullus fuit, ultimo tantum die, hoc est Idibus ipsis, excepto; qui Nefastus priore, Fastus posteriore parte fuit: notatur enim sic, NP. Conciones licet ad Populum haberentur, non tamen Comitiali tantum die, sed & Fasto, qui Comitialis non esset, & Nefasto pariter haberi poterant. nolo enim quemquam in eo falli, quia fortasse, Agi ad Populum, & Agi cum Populo, idem esse uideatur: quae diuersa sunt. nam Agebatur ad Populum cum ad Populum concionem aliquis habebat, ut Gellius docet lib. XIII. cap. V. Agebatur autem cum Populo, ut ait Festus, cum magistratus ad Consilium, aut Comitia, uocabat. quod fieri Comitiali dumtaxat die licebat. Concionari autem omnibus aeque diebus licuisse, exempla demonstrant. itaque, quoties aliquod S. C. erat factum, dimisso Senatu, & S. C. ad populum recitato, magistratus aliquis, aut etiam priuatus Senator, Concione ei a magistratu data, ad Populum uerba faciebat. nec tamen is erat dies Comitialis. nam Comitialibus fieri S. C. aut omnino Senatum haberi non potuisse, demonstratum est. & Festus haec aperte distinguit, cum ait: Forum est, in quo iudicia fieri, cum Populo agi, Conciones haberi, soleant. Quo die igitur, Agi cum Populo, eodem, Agi apud Populum, licebat: quo autem, Agi apud Populum, eodem, Agi cum Populo, non semper licebat. Exempla sibi quisque notet in legendo: quod facillimum est: sunt enim infinita. itaque puto me facere non inepte, quod ijs recitandis, quae passim exstant, conterendum mihi tempus esse non existimem. Illud addendum unum uidetur: Cum aduocabatur Concio, ut Populus aliquid suffragijs, rogante Magistratu, scisceret; tunc actum esse cum Populo, non ad Populum: cum uero Magistratus, aut etiam priuatus aliquis, magistratu ei Concionem dante, ad Populum uerba faciebat, non ut suffragia deinde ferrentur, sed ut aliquid exponeretur; tunc non cum Populo, sed ad Populum actum esse. Aliud est igitur, Habere Concionem: aliud, Aduocare

Concio-

Concionem. Habere Concionem, est Agere ad populum: Aduocare concionem, si aduocatur, ut suffragia ferantur, est, Agere cum populo. ideo scripta sunt haec apud Macrobium lib. 1. Sat. Iulius Caesar Auspiciorum lib. XVI. negat, Nundinis Concionem aduocari posse, id est, Cum populo agi: ideoq. Nundinis Romanorum haberi Comitia non posse. Addita enim sunt illa uerba, Id est, Cum populo agi, quia non semper, Concione aduocata, cum Populo agebatur, sed interdum ad Populum dumtaxat. Nundinis autem, cum Populo quidem agere, non licuit; ex quo sequebatur, ut Comitia haberi non possent: ad Populum autem agere, hoc est concionem habere, certe licuit. non enim aduersatur illud, quod a Cicerone scriptum est, lib. IV. ad Atticum: Ante diem X. Kal. Nundinae: Concio biduo nulla. Quibus uerbis, id quod factum non est; non id, quod non licuit, ostenditur. nam, cum haberi Nundinis Comitia non possent, quod non ex Macrobio tantum, uerum etiam ex Plinio lib. IIX. cap. III. cognoscitur: propterea ne con cionandum quidem P. Clodius, Appius, Metellus putauerunt; qui proximis diebus, Comitiorum caussa, Conciones habuerant. Superest de Lege promulganda. id enim de tribus, quae proposuimus, erat tertium Ferendae Legis, & Promulgandae non eadem ratio fuit. Ferebatur die tantum Comitiali; Promulgabatur etiam non Comitiali, siue Fastus, siue Ne factus esset. itaque C. Cato Tribunus pl. rogationem de abrogando Lentulo imperio, die non Comitiali, promulgauit. cum enim & post IV. Nonas Februarij, & ante IIX. Idus eiusdem mensis promulgauerit: quod ex epistola III. libri II. ad fratrem colligitur: Comitiali die promulgare non potuit, ac ne Festo quidem. primi enim duodecim Februarij dies Nefasti omnes fuerunt. Haberi autem Senatum per Nefastos omnes, licebat: nec per omnes tamen, sed tantum, cum res postularet, habebatur; eorum Magistratuum, quibus id iuris erat, arbitratu. ita Senatus in hoc praestare Populo uidebatur: quod agi cum Populo per unum modo dierum genus, hoc est per Comitiales, quae Fastorum pars erat; haberi autem Senatum per duo genera, hoc est, & per Fastos eos, qui Comitiales non essent, & per Nefastos omnes, licebat. Erant praeterea Dies aliquot pro

miscui;

miscui; quibus totis lege agi, neque omnino licebat, neque omnino non licebat; sed partim Fasti erant, partim Nefasti. horum tria erant genera: alij, prima & postrema diei parte, Nefasti, media Fasti; qui dicebantur Intercisi; & in Kalendario his duabus litteris notantur, E N: quod est, Endotercisi; pro Intercisi. Veteres enim Endo, pro In, usurpabant. itaque dixit Cicero lib. II. de Legibus: Quos endo caelum merita uocauerint. Et Festus notat, Endoitium pro, Initium. Varro autem, lib. III. de re Rust. Endo suam domum. Alij priore parte Nefasti, posteriore Fasti: qui notantur ipsi quoque duabus litteris, N P, sed coniunctis, hoc modo NP: quod ualet, Nefastus primo. cuiusmodi fuisse dies fere omnes Festos, inspecto Kalendario, cognoscitur. Nonnulli, priori parte Fasti, posteriore Nefasti: qui notantur sic, F. P. quod Fastus primo, significat. quo ex genere uidemus in Kalendario Vinalia fuisse. Dies eos, qui priore parte aut Fasti erant, aut Nefasti, de ueteribus, quod meminerim, nemo nominat. de Fastis autem media diei parte, hoc est de Intercisis, Varro sic lib. v. de lingua Lat. Intercisi dies sunt, per quos mane & uesperi est nefas; medio tempore, inter hostiam caesam, & exta porrecta fas: a quo, quod fas tum intercedit, Intercisi dies; aut, quod Intercisum nefas. Patet iam, his litteris, quae sunt in Kalendario, F. N. C. F. P. NP. EN, sex dierum genera significari, Fastos, Nefastos, Comitiales, Fastos primo, Nefastos primo, Intercisos. Quod si cui ueniat in mentem, hac duarum litterarum connexione NP, non significari, quod nos diximus, Nefastus primo, sed potius, Nefas Praetori: huius opinionem argumentum primo e coniectura, uel ex ipsa potius, ut ego sentio, ratione ductum, deinde etiam Historiae ueteris infirmat auctoritas. argumentum est hoc. Nemo, cui pauciora sufficiunt, pluribus utitur. quid opus erat, ut ij Dies, quibus adscriptum uidemus NP, Nefasti esse indicarentur, duas potius litteras, quam unam, apponere? cur NP, inquam, non N? praesertim cum Nefasti dies omnes hac una littera, N, notentur: sicuti & Fasti, eorum quasi aduersarij, una littera, F, demonstrantur. Age, dicat aliquis, leue hoc esse, planeq. nugatorium argumentum. quod sane mihi uidetur contra. quid Ciceroni respondebitur? mendacij ne, & falsitatis,

quasi

quasi testem corruptum, aut inscientem, arguemus? non ita, ut opinor, quisquam desipiet. Sunt igitur haec in Epistola, Risi, Ciceronis uerba, libro II. ad fratrem: Cognosce nunc Idus. Decimus erat Coelio dies. Domitius ad numerum iudices non habuit. Quibus uerbis, cum Idus Februarij, de quibus Cicero loquitur, Fastum ex parte diem fuisse, satis constet: quandoquidem eo die Praetor Domitius, ut de reo cognosceret, sententiamq. ferret, in Forum descendit: sequitur, ut NP, quod Idibus omnium mensium, exceptis Iunijs, in Kalendario adscriptum uidemus, Nefastus dies omnino significari non possit. Eodem in libro altera est Epistola, quae sic incipit, Sextius noster absolutus est ad II. Idus Mart. qui dies, si eo die Sexrius absolutus est, certe Nefastus plane non fuit. fuit autem, cum ei sit adiunctum NP, priore quidem parte Nefastus, posteriore autem Fastus: sicuti & Idus Februarij, de quibus proxime diximus, & omnes dies, quibus in Kalendario NP appositum animaduertimus. Aggrediamur nunc; quando & de Dierum ratione, & de litteris, eos significantibus, satis multa, atque etiam, ut arbitramur, satis uera dicta; alias, quae in Kalendario sunt, litteras; aut concisas, eoq. obscuriores dictiones interpretari: ut, quos Antiquitas capit, eorum commodo pro nostra uirili parte consulamus.

KALENDARII·ROMANI EXPLANATIO

F. Fastus dies.
C. Comitialis.
N. Nefastus. NP.

IAN.

NON. Nonae.
AGON. Agonalia. Ouidius.
EN. Endotercisus; pro, Intercisus. Varro, & Macrobius.
CAR. Carmentalia: quod sacra tum, & feriae Carmentis. Varro.
EID. Idus.

FEBR.

LVPER. Lupercalia: quod in Lupercali Luperci sacra faciunt. Varro.

QVIR. Quirinalia: a Quirino; quod huic deo feriae. ad Quinct. fr. 2. Ouid. fast. II.

FERAL. Feralia. ab Inferis, & Ferendo, quod ferunt tum Epulas ad sepulcrum, quibus ius ibi Parentare.

TER. Terminalia: quod is dies Anni extremus constitutus: duodecimus enim mensis fuit Februarius.

REGIF. Regifugium. Ouidius. quamquam est inter Ouidium, & Kalendarium, de Die Regifugij controuersia. ille enim assignat ei Februarij diem XXIII. in Kalendario autem uideo ad XXIV esse appositum. nec sane, si modo Regifugij dies N fuit, uidetur esse potuisse die XXIII, hoc est Terminalibus; qui NP dies fuit. alioqui dies idem & NP & N fuisset.

EQ. Equiria. Varro, Festus, Ouidius.

MART.

LIB. Liberalia. Varro.
QVIN. Quinquatrus. Varro.
TVBIL. Tubilustrum: quod eo die in Atrio sutorio

Sacrorum Tubae lustrantur. Varro l. v. Ouidius lib. 3. Fast. & 1. & Festus.

Q. REX. C. F. Quando Rex Comitiauit, Fas. Varro, Festus.

Scaliger in Festi castigationibus.

In Fastis marmoreis, qui exstant Romae, inuenio bis notatum hunc diem, IX Kal. April. item IX Kal. Iunij. Nemo, quod sciam, explicauit, quis esset mos huius diei, qui ritus, quae antiquitas. Sciendum, Regi sacrorum neque magistratum gerere, neque uerba ad populum habere fas fuisse. propterea in Comitium ire illi non licebat, nisi hoc die, qui notatus est in Fastis. Ibat enim in Comitium sacrificij caussa, quo properanter patrato protinus fuga se e Comitio eripiebat. Plutarchus: Ἐστι γοννῦτις ἐν ἀγορᾷ θυσία τῷ λεγομένῳ κομιτίῳ πάτριος, ἣν θύσας ὁ βασιλεὺς κατὰ τάχος ἄπεισι φεύγων ἐξ ἀγορᾶς. Varro: Dies, qui uocatur sic, Quando Rex comitauit, fas, dictus ab eo, quod eo die Rex sacrificus dicat ad Comitium. Si a docto uiro quaeram, quid sit Dicere ad Comitium, sane non agnoscet Latinum hoc genus loquendi. & profecto ineptum est. Legendum enim, Itat ad Comitium. Ita loquitur alibi: Milites appellant, quod itent, uti milites, cum ferro. Quare ob id alij aliter notas, quae legebantur in Fastis, inrerpretabantur: Q. R. C. F. Quando Rex Comitio fugit. Quod Ouidius manifesto nos docet:

Quattuor inde notis locus est: quibus ordine lectis,
Vel mos sacrorum, uel fuga Regis inest.

Vtrumque enim complexus est: Quando Rex comitiauit. hic enim est mos sacri, quod faciebat in Comitio. & Quando Rex Comitio fugit. Tangit enim fugam Regis e Comitio. Plutarchus: ἄπεισι φεύγων ἐξ ἀγορᾶς. Quid certius hoc testimonio? At Paullus: Quando rex sacrificulus diuinis rebus perfectis in comitium uenit. Immo, quando rebus diuinis perfectis abit e comitio. quare eius commenticiae caussae in ruderibus Festi ne uestigium quidem apparet. At, quid aiunt docti uiri? Ouidium ignorasse, quid sibi uellent illae litterae singulares. quasi fas sit doctissimum poetam ignorare, quod formularios, leguleios, litigantes, ac minimos quosque de faece Numae scire oportuit. Nam, de Regifugio ipsum non intellexisse, testis erit ipsemet, qui de eo in mense Februario ante tractauerat:

APR.

Circ. Circenses.

Ford. Fordicidia: a Fordis bubus. Bos forda, quae fert in uentre, quod ea die publice immolantur boues praegnantes in Curijs. complures a Fordis caedendis Fordicidia dicta. Varro l. v. Ouid. l. 4.

Cer. Cerialia. Varro.

Par. Parilia: a Pariendo, ut ait Victorinus Afer. Alij, Palilia, a Pale; quod eo die Feriae ei deae fiunt. Varro l. v. Ouidius lib. xv. Fast. Festus in uerbo, Pales; &, Parilibus. Tibullus, el. 6. lib. II. Propertius in IV.

Vin. Vinalia: a Vino. Varro.

Rob. Robigalia: dicta ab Robigo, secundum segetes. Varro.

Flor. Floralia. Ouidius, Plinius.

MAI.

Comp. Compitalia.

Lem. Lemuria. Varro, Ouidius.

Lvd. mart. in circ. Ludi Marti in Circo. Ouidius.

IVN.

Mart. car. monet. Marti, Carnae Deae, Monetae Iunoni. Macrobius, Ouidius.

In. capit. In Capitolio.

Vest. n f. pr. Vestae, Nefas Praetori

Ma Tr. Matri Matutae. Ouidius.

Q. s T. d f. Quando Stercus defertur. Varro, Festus, Ouidius.

IVL.

Poplif. Poplifugium; pro, Populifudium.

Apollin. Apollinares.

Merk. Merkatus.

Vict. caesar. Victoriae Caesaris.

Nept. Neptunalia.

Fvrr. Furinalia.

AVG.

AVG.

FER. Feralia.
HISP. VIC. Hiſpaniam uicit.
PORT. Portunalia.
VIN. F.P. Vinalia, Fas Praetori. Varro, Plinius.
CONS. Conſualia. Plutarchus.
VOLC. Volcanalia. Varro.
OPIC. Opiconſiua. Varro.
VOLT. Volturnalia. Varro.
H. D. ARA. VCTORIAE. IN. CVRIA. DEDIC. EST. Hoc die Ara Victoriae in Curia dedicata eſt.

SEPT.

FER. NEP. Feriae Neptun·o
F. EQVOR. PROB. Feriae Equorum probandorum. Valerius Max. lib. II
LVD. CIR. Ludi Circenſes, in Auguſti die natali. Suetonius, Dio.

OCT.

MEDITR. Meditrinalia, a Meditrina Dea. Varro.
AVGVST. Auguſtalia.
FONT. Fontinalia. Varro.
ARM. Atmilnſtrum. Varro.

NOV.

EPVL. INDICT. Epulum indictum.
LVD. PLEB. IN. CIRC. Ludi Plebeij, in Circo. Suetonius.

DEC.

AGON. Agonalia.
SAT. Saturnalia. Macrobius.
OPAL. Opalia. Varro, Macrobius.
DIV. Diualia, Diuae Angeronae dies feſtus. Is dies a Varone

lib.

lib. v de ling. Lat. appellatur Angeronalia, ab Angerona, cui sacrificium fit in curia. Macrob. Saturn. I. XII Kal. Ian. feriae sunt diuae Angeroniae, cui Pontifices in sacello Volupiae sacrum faciunt.

LAR. Larentinalia. Varro, Ouidius, Plutarchus.

INDEX

Equitibus

gnis

Index.

Index.

Senatores

FINIS.

FINIS.

